రాజమహేంద్రవరము

శ్రీ కౌష్లి ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడెను.

రామచంద్రవిజయము

మొదటి ప్రకరణము

శ్రీమంతంబై సమస్తసంపదలకు నిలయమైన యీభరతఖండమునందలి దేశములందు ఫలవంతంబై యతిపురాతనంబై యనేక పావనరాజవంశసమేతంబై యాంధ్రదేశము దనరుచుండును. ఆదేశమునందు సమస్తజనసేవితమై బహుపుణ్యక్షేత్రశోభితమై గోదావరీ నది ప్రవహించుచుండును. ఈగోదావరీనది ప్రవహించుచున్న మండలములయందన్నిటిలో జన్మమెత్తినందులకు ఫలము ఘనులకు నల్పురకుఁ గూడ సహజముగ నందవలయునని యెంచియో యన్నట్లు గెలలభారముచేత భూమికిఁ దగులునట్లు వంగి యతి మనోహరమైన ఫలములచే నాఁకొన్న యాపన్నజనంబులకెల్ల నవ్యవధానముగ నాఁకలి దీర్చుచు, శృంగారతరమైన పువ్వులచేత నేత్రముల కపూర్వ మొనర్చుచు, సమస్తపుష్పజాతముల నుండి వీతెంచు వాయువులచేత ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ దృప్తి గావించుచు, దూరప్రయాణములచేత నలసిసొలసి వచ్చు పాంథజనంబులకుఁ జల్లనినీడ నిచ్చుచు, సర్వావయవముల కును నేక కాలముననే మహానందము గల్గించును. ధరణీరమ

ణికిఁ జేసిన యపూర్వాలంకారములో యన వెలయు తీయ
మామిళ్ళు పనసలు, సనంట్లు, కొబ్బరులు, పోఁకలు మొద
లగు ఫలవృక్షములకుఁ గన్నతల్లియై కోనసీమయం దెల్లసౌం
దర్యసీమయు సుఖములకు గాపురంబును నమలాపురముగదా
ఆగ్రామము మొదటఁ జిన్నదైనను పుణ్యపురుషు లనేకులు
తమకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ భూమండలమున వెల
యునట్లు బ్రాహ్మణోత్తములకు సుక్షేత్రములయిన భూముల
నిచ్చి వారి నివాసార్థమై కట్టించిన యగ్రహారములచేతఁ
జుట్టుప్రక్కలనున్న గ్రామములకంటె పెద్దదై, లౌక్యులు
మిక్కిలి నివసించుటచేత నొక పట్టణమువలె నుండును. కోన
సీమయం దంతటను, ముఖ్యముగా నాగ్రామమునందును
భూలోకకల్పవృక్షములని ప్రసిద్ధికెక్కి సార్థకనామమును ధరిం
చిన కొబ్బరితోఁట లనేకములుగలవు. ఎంత ధన్యమైన
జన్మమో కాని కొబ్బరిచెట్టును జక్కగాఁ బరీక్షించినయెడల
వేరు మొదలు మొవ్వువరకును జనులకుపయోగించునుగాని
యొక తృణమాత్రమైనను వ్యర్థము గాఁబోదు. మహాత్ముల
జన్మము ప్రపంచోపకారార్థమే కదా! అట్టి కొబ్బరితోఁట
యందుఁ దోఁట కొకయిల్లుండును. అందాతోట యజమా
నుఁడు నివసించును. వేఱే కొబ్బరితోఁటల మహాత్మ్యము
వర్ణింపనేల! పదివరహాలుగల వానికంటెఁ బది కొబ్బరిచెట్లు
గలవాఁడు ధన్యుడను మాట సత్యమేయగు. అమలాపురము
నం దుత్తరమునందొక చెఱువును, దక్షిణమునం దొక చెఱువు

ను గలవు. మొదటిచెఱువునకుఁ జుట్టును రెండుప్రక్కల నూరుం డును. చెఱువులో దిగుటకు రెండుప్రక్కల మెట్లు గలవు. రాజవీధి యొక్కటే పెద్దది యున్నది. వీధికి రెండుప్రక్క లను గుమ్మములముందఱ కొబ్బరిచెట్లుండును. ఆగ్రామము నకుఁ బడమట కూచిమంచివారి యగ్రహారమున్నది. ఆగ్రా మమునకుఁ జేరియే యొక మామిడితోఁటగలదు. విఱుగఁ గాసిన యామామిడిచెట్ల కాయ లెవ్వరైన దొంగిలించుకొని పోదురేమో యను భయముచేతఁ జెట్లకు నిలువెత్తున ముండ్ల కంచ వేసి, పండుటకర్హమైన కాయలు దొరఁబొఱుగ నె బుట్టలుగట్టి, చిలుకలు మొదలగుపక్షులు కొఱికివేయకుండఁ జేతిలో నొకయుండ విల్లుబద్ద పుచ్చుకొని మధ్యమధ్య పచ్చని మామిడాకుల సందునఁ గూర్చుండి తన రంగు తెలియకుండ మోసముచేయుచున్న చిలుక వైపున నొకయుండ వేయుచు నొకకాపువాఁడు కాఁపుకాయుచుండును. ఆవల కోరడిమీఁద మార్గస్థుల దృష్టిదోషమునఁ దోఁటకు భంగమేమియుఁగలుగ కుండఁ గాపుఁదలగాఁ గాఁపువాఁడు తన శిల్పశాస్త్ర చమ త్కారమునంతను వినియోగించి చేసిన వికృతాకారముగల యొక దృష్టిబొమ్మగలదు. అది వేసవికాలమగుటచే నతి మనోహరమైన యా వసంతఋతువునందు శృంగారలక్ష్మికి బుట్టినింటివలెనున్న యాతోఁటలోనికి వచ్చి విశ్రమింపకుండ మార్గస్థులను బెదరించుచుండును. కలసి మెలసి దట్టముగా గుమిగూడుకొన్నవారిని సహస్రకరములు గలవాఁడైన భేదింప

జాలఁడని నైకమత్యోపయోగములను జనుల కుపదేశించుచున్నవో యన గుజ్జుమామిడిగున్నల యాకుల దట్టమై సూర్యకిరణ దుర్గమంబుగా నుండెను. ప్రభాకరుఁడు తన సహస్రకిరణములను జగమునందు వ్యాపింపఁజేయుచు సర్వభూతభయంకరుఁడై భూమండల మెల్ల దహించుచుండెను. మృగవారంబులు మృగతృష్ణలజలాశయంబులుగా భావించి దాహనివారణార్థము పరుగులెత్తు చుండెను. చల్లని పందిళ్ళవలెనున్న క్రొమ్మావి గున్నలును, మావిగున్నల వ్రేలాడుచున్న యలరుజొంపముల మెక్కి మెక్కి కూయు గండుకోయిలలును, కోయిల కూతల నాలకించుచు మార్గాయాస నివారణ మొనర్చుకొనుచున్న పాంథజన సమూహములను వేసవికాల లక్షణంబుల వెలిసేయుచుండెను. భూమిమీఁద రాలి యెండిన యాకులన్నియు గలగల ధ్వని చేయుచు గాలికి గదలు చుండెను. అగ్నివర్షము గురిసినచాడ్పున గాడ్పులు వెచ్చగ వీచుచుండెను. అట్టి సమయమునఁ బ్రభవసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ చతుర్దశినాఁడొక మార్గస్థుడు మార్గాయాస నివారణార్థ మొక మామిడిచెట్టు నీడకువచ్చి మూఁటను క్రిందనైచి దానిమీఁద గుడిచెయ్యొణచుకొని భుజముమీఁది యంగవస్త్రముతో మొగమున స్నానము జేసినట్లు పట్టిన చెమటను దుడుచుకొనుచు దలకుచుట్టిన సెలగపువ్వంచుజరీ యుత్తరీయము చెంగుతో విసరుకొనుచు నేదియో దీర్ఘాలోచన సేయుచు గూరుచుండెను. పచ్చని నిమ్మపండువంటి దేహచ్ఛాయయు, సుందరని

మొగమును సొగసైన కాటుక కన్నులును, సౌష్ఠవమైన అవయవములును గలిగి, సహజమైన లావణ్యముగల యాతని శరీరమునకు రాగికడ్డీలమీఁద సమర్చిన బంగారుమురుగులును పుష్యరాగములు వేసి తాపిన తమ్మంట్లును నొక వింతయందమును గలిగించుచుండెను. అప్పుడప్పుడే నూతనముగ నంకురించుచున్న నూనూగు మీసములు చెప్పనక్కఱలేకయే యాతని పదునెనిమిది వత్సరముల ప్రాయముగల బాలుఁడని తెలియఁజేయును. ఆకుమారుఁడు తనలోఁ దానేదో వితర్కించుకొనుచుండఁగా నప్పుడొక ముప్పదియైదు వత్సరముల చామనచాయ గల బక్కపలుచని పొడుగు బ్రాహ్మణుఁడు మార్గమునఁ బోవుచు దూరమున నతనిఁ జూచి, కొంచెము నిదానించి యెవరా యని యాలోచించి క్రొత్తమొగమని తెలిసికొని కిర్రుకిర్రుమని చెప్పులజోడు ధ్వనులసేయ, నీబాలకుఁడున్నవైపునకు వచ్చి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లు పలుకరించెను.

బ్రాహ్మ — అబ్బాయీ! మన దేయూరు?

బాలు — మాది తాటిపాక కాపురము.

బ్రాహ్మ — మీ రెవ్వరు? మీయింటిపే రేమి?

బాలు — మేము మాతుకొల నియోగులము. మాయింటిపేరు మాచిరాజువారు.

బ్రాహ్మ — నీపేరెవ్వరు? నీతల్లిదండ్రులు బాగున్నారా?

బాలు—నా పేరు రామచంద్రుఁ డందురు. నాకుదల్లి, తండ్రికూడ లేరు. తండ్రిగారు చనిపోయి నాలుగు సంవత్సరములైనది. తల్లిగారు పోయి యీవేళ కిరువది దినములైనది.

బ్రాహ్మ—పాపము! చిన్నతనమునందే తల్లి దండ్రులులోకాంతర గతులయినారా? పూర్వజన్మకృతము. అయితే మీతండ్రిగారి నామధేయము?

బాలు—మాతండ్రిగారు శ్రీరాములుగారు.

బ్రాహ్మ—ఓహోహో! శ్రీరాములుగారి కుమారుఁడవటయ్యా సరే. అయితే మీరన్నదమ్ము లెందఱు?

బాల—అన్నదమ్ములును లేరు. అక్క చెల్లెండ్రును లేరు. నేనొక్కఁడను. మా బాబయ్యగారిని మీ రేమైన నెఱుఁగుదురా!

బ్రాహ్మ—ఎఱుఁగుదురాయని యడుగుచున్నావా! సరి సరి. మాకూచిమంచివారికి మీరు మిక్కిలి యత్యావశ్యకమైన బంధుకోటిలోవారే. బాంధవ్య మటుండఁగా మాతాతగారికిని శ్రీరాములుగారి తండ్రిగారికిని ప్రాణస్నేహమని మాతండ్రిగారు చెప్పుచుండఁగా నే ననేక పర్యాయములు విన్నాను. మాతాతముత్తాతగారి తమ్మునకిచ్చినది మీయూరిలోనున్న సత్యరాజువారి యాఁడుపడుచే.

బాలు—మాగ్రామములో సత్యరాజువారు లేరే!

బ్రాహ్మ—నీకేమి తెలియును చిన్నగాక మొన్న కన్నుఁ దెఱచినవాఁడవు. నక్క 'నేనుపుట్టి మూఁడువారములు కాలేదు ఇంత గాలివాన యెన్నఁడును నెఱుఁగ' నన్నదఁట. రత్నరాజువారిప్పుడు గన్నవరములో నున్నారు. మీగ్రామములో లేరు.

బాలు—నామధేయము!

బ్రాహ్మ—నాపేరు శోభనాచలము. మాసంగతి నీవు కుఱ్ఱవాఁడవగుటచే నెఱుఁగవుగాని మీ పెద్దలందఱు నెఱుఁగుదురు. పెద్దాపురమునందు మహారాజుగారివద్ద మంత్రులుగానున్న యనసపిండివారు మాకు దగ్గరబంధువులు, రాజమహేంద్రవరములో మూఁడభూమివారు మామాతామహులు. మాతండ్రిగారికి మూఁడభూమివారు పిల్లనిచ్చి నప్పుడు వెయ్యినూటపదార్లు కట్నమిచ్చినారు.

అని శోభనాచలము చెప్పఁగానే రామచంద్రుఁడు గొప్పవారితో మాటలాడుట తటస్థించినదని సగౌరవముగ మాటలాడఁదలంచి 'తమ దర్శనమెన్నఁడును జేయలేదు.'

శోభ—అవును దూరమునందున్నవు డెవరికివారే నియోగములో బీరకాయపీచు సంబంధము. కదిపినఁగాని యెవరికి తెలియును! కుఱ్ఱవాఁడవయినను బుద్ధిమంతుఁడవు అయితే నీ వీ గ్రామమెందుకు వచ్చినావు! ఇక్కడబంధువు లెవరు!

రామ—నాకందఱు బంధువులే. నే నీగ్రామమునకు ఉపాధ్యాయుల విశ్వనాథశాస్త్రిలవారు వచ్చియున్నారని విని యాయన దగ్గఱ చదువుకొనవలెనని వచ్చినాను. లక్ష్మీసహస్రము చదువుకొనవలెనని యున్నది. ఆయన చక్కఁగా పాఠములు చెప్పఁగలరా?

శోభ—లక్ష్మీసహస్రమా? ఆ లక్ష్మీసహస్రములు విశ్వనాథశాస్త్రిలవారికి రావు. ఆయనకుఁ గావ్యపరిశ్రమమే కాని వైదికమునందుఁ బ్రవేశము లేదు. లక్ష్మీసహస్రనామములు, విష్ణుసహస్రనామములు మాగ్రామపురోహితుఁడైన సోమావధానులకు వచ్చును.

రామ—ఆపుస్తకముగూడ నొక కావ్యమే. సహస్రనామములుగావు.

శోభ—ఏమో! చిన్నప్పుడు కావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నాను. వ్యవహారములోఁ బ్రవేశించిన తరువాత దిరిగి యావిషయమై పనిచేయలేదు. అందుచేత జ్ఞాపకము లేదు. ఆయన పాఠములు చక్కఁగాఁ జెప్పఁగలరు గాని నీవు బస యెక్కడ చేయవలెనని యాలోచించినావు?

రామ—వంటపూఁటి యింటనుండి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—ఏమియు సదుపాయముగా నుండదు. అందులో మాగ్రామములోనున్న పూఁటకూళ్ళముండ దిక్కుమాలినముండ. డబ్బు చేతిలో వేసికొని కడుపుగాల్చును.

ఉన్నయిల్లదియొకటే అబ్బాయీ! నీవు మాకుఁ గావలసిన వాఁడవు. రెండుమూఁడు దినములు మాయింటనుండి తరువాత పూటకూళ్ళయింటఁ బ్రవేశించు. గ్రామములోనికి వెళ్ళుటకు దమ రా ప్రొద్దుపోయినది.

రామ——మీయింటనెందుకు? వంటపూఁటయింట నేనీదినమే ప్రవేశించి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ——నీకు మొగమాట ముండఁబనిలేదు. మాయిల్లు నీకత్యావశ్యమైన చోటుగాని మరొకటికాదు. మన మందఱము నొకకంచములో భోజనము చేయవలసిన వాళ్ళము. లే——మూట-పుచ్చుకో.

బంధువులు బలవంతము చేయుచున్నప్పుడు వారియింటికి బోకుండుట బాగుండదని యాలోచించినను రామచంద్రుఁ డెన్నఁడును బరగృహనివాసముఁ జేయనందున మిక్కిలి యనిష్టముతోనే లేచి శోభనాచలముతో గూడఁ బోవుచు మార్గమధ్యమందుఁ దానిగ్రామము వచ్చినవెంటనే గొప్పవారిస్నేహము దొరికినదనియుఁ దనకిది శుభసూచకమనియు సంతోషించుచుండెను. శుష్కప్రియములయందుఁ దనకుగల యావత్సామర్థ్యము నుపయోగపరచి తన జన్మమధ్యమందెప్పుడు లక్ష్మీసహస్రమను కావ్యము పేరయిన వినకపోయినను, బంచకావ్యములవఱకుఁ జదువుకొనకున్నను దానుగూడ చదువుకొన్న వాఁడేయని రామచంద్రుని మనస్సునకుఁ దోఁచునట్లు పలికెను. రామచంద్రునకుఁ దల్లిదండ్రులు

తేరని విన్నప్పటినుండియు నీతనికి వంటపూటింటికి ధనమెల్ల వచ్చునని పెద్దసందేహము శోభనాచలమునుబట్టి బాధించుటచేత సంశయనివృత్తి చేసికొనఁదలఁచి మెల్లగా నిట్లుముచ్చటించెను.

శోభ — అబ్బాయి! వంటపూటిముండకు నెలకు నాలుగురూపాయలు దర్శించవలెనే. పాపము! నీకుఁ దలితండ్రులుకూడ లేరు. ఏలాగున చదువుకొందువోయని నాకు సందేహముగానున్నది.

రామ — అయ్యా! చేతులనున్న మురుగు లేఁబది రూపాయలు విలువగలిగియున్నవి. తమ్మంట్లు పాతికరూపాయలు. ఆరెండును విక్రయించినయెడల నొక సంవత్సరము వఱకుఁ జరుగవచ్చును. 'నందోరాజా భవిష్యతి' తరువాత దైవమున్నాఁడు, నేనున్నాను. అప్పుడుద్యోగస్థుల పిల్లలకు పాఠములుచెప్పి నేనుమాత్రమైనసొమ్ము సంపాదింపఁగలనని నాకు ధైర్యమున్నది.

శోభ — సరే చక్కని యాలోచనచేసినావు. చదువు కావలసినవాఁడు సౌఖ్యోపాయముగా జూచుకొనఁడు. చదువునందాసక్తిగలవాని నిన్నొక్కనినే చూచినాను. కాని యీగ్రామమునందు కోమట్లు చెడ్డవాళ్ళు. మోసముచేసి పరవస్తువు దమ్మిడికిఁ గొనఁగల సామర్థ్యము వారిదగ్గఱ నున్నది. పెద్దకోమట్లతో నాకుఁ బెక్కువ్యవహారము లున్నవి. నేను వారిని మనయింటికిఁ బిలిపించి చక్కగా బేరము చేసి

నష్టములేకుండ నీసొమ్మునీకు వచ్చువట్లు చేయఁగలను. నీవు తొందరపడి సొంతముగా వ్యవహరింపఁబోకు. ఇక్కడ తలలు దీసి తలలు పెట్టువారలున్నారు.

అని చెప్పగానే రామచంద్రునకు శోభనాచలము మీఁద మునుపటికంటె నెక్కువ నమ్మకము కుదరఁగా నాతని సాహాయ్యముచేత నెట్లయిన నాగ్రామమందుండి సుఖముగా జదువుకొనఁ దలఁచెను. ఇద్దరు వారిద్దఱు మాటలాడుచు గ్రామములోనికి వచ్చిరి. గ్రామమునకువచ్చి రాజవీధిలోఁ గొంతవరకుబోయి కుడిచేతిమీఁదుగా నున్నసందులో రెండుగుమ్మములుదాఁటి మూఁడవగుమ్మముదగ్గఱకుఁ బోయి కొంచెమువెనుకగా వచ్చుచున్న రామచంద్రుఁడు వచ్చువఱకు నిలుచుండి 'ఇదే మనలోగిలి' అని చిన్న వీధియరుగులు కొబ్బరియాకులదడియునుగల యొక పాతపెంకుటింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి చావడిమీఁదనున్న తాటియాకుల చాపమీఁద గూర్చుండుమని చెప్పి తానులోపలికిఁ బోయి 'అమ్మా!' యని పిలిచి మెల్లగా నామెతో నిట్లనిచెప్పెను.

శోభ—అమ్మా! నీవేమియు విసుగుకొనవద్దు. ఈ వేళ మనయింటికి బంధువుడొకఁడు వచ్చియున్నాఁడు; త్వరగా వంటకావలెను.

తల్లి—నీవేదో తెచ్చిపెట్టి నన్ను జంపుదువని నేనిది వరకే యనుకొనుచున్నాను. నీకుఁ బ్రతిదినము నెవఁడో యొకబం

ధువు వచ్చుచునేయుండును. నీయుద్యోగమునకు నీసంపాదనకు దోడు చుట్టాలనుగూడ దాపురముచేయవలెనటరా? నాయనా!

శోభ—అబ్బా! ఊరకుండవమ్మా! అవతల పెద్దమనుష్యుడు కూర్చున్నాఁడు. పెద్దలేదు. పిన్నలేదు. నీగోల యెప్పుడిలాగేయున్నది.

తల్లి—ఏమియూరకుండను? ఎన్నాళ్ళు! ఒకనాడా యొక కథా. ఎల్లకాలము నాకథ యీలాగే యున్నది. కాటికి కాళ్ళుజాచుకొన్న ముండను. చాకిరీ చేయలేక నానాహింసలు పడుచు నేలాగైన గంజికాచి పోయుదమని యనుకుంటే నీవు పేల్చుకొనితినుచున్నావు. ఎముకలు చిల్లగిల్లిపోవుచున్నవి. 'రాము రామ దిక్కుమాలిన దేవుండు నాకు చావుపెట్టడు. ఇరువదియేండ్లు వచ్చినందుకు సుఖములేదు. పిల్లకాడులేదు తల్లికడుపునం బుట్టినదములు చచ్చువరకు నొక్కటేయుండ్రుగదా! ఇప్పుడెవ్వరు పెట్టవలెను. నీకేమి? మాట చెప్ప గలవు.

అని తన్నుందాను దిట్టుకొనుచు, శోభనాచలమును దిట్టుచు మరల బియ్యము కడిగి పొయ్యిమీఁదఁ బెట్టుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచుండెను. శోభనాచలమును తనతల్లి యన్న మాటలను రామచంద్రుఁడు విన్నాడేమో యని భయముతో నీవలకువచ్చెను. చావడియందున్న కొబ్బరియాకుల పందిరుల వలనఁ జల్లగా నుండుటచేతను, పందిరి కావలివాకిటనున్న కొబ్బరిచెట్లమీఁదనుండి వచ్చెడిగాలిచేతను, మార్గాయాసనివారణము కాఁగా నేదో యోచన చేయుచు రామచంద్రుఁడు నీరికి

జరిగిన కలహము పూర్తిగ వినలేదు. కాని కేకలుమాత్రము వినెను. శోభనాచలము రాగానే వారిద్దఱిట్లుమాటాడిరి.

రాము—అయ్యా! లోపల ఎవరు కేకలు వేయుచున్నారు?

శోభ—ఏమిటో మాయమ్మ నల్లమందు పిచ్చిచేత నామీద నెప్పుడైన గేకలువేయుచుండును. అంతేకాని నీమాటేదియులేదే.

రాము—ఏదో వంటసంగతి యనుకొన్నానులెండి. అందుచేత నడిగినాను.

శోభ—ఆబిడ పెద్దది. పుట్టి బుద్ధియెఱిఁగిన తరువాత నస్త్రసరయినం బెస్త్రియెరుగదు. మాయాయనవాండ్రు పుట్టింటికి వెళ్ళినారు. వంటబ్రాహ్మణుఁడు చిటినగరము వెళ్ళిపోయినాఁడు తిరిగి యెవ్వరినైన నేర్పఱచవలెనను కున్నాను. ఎవరును కుదురరు. వాళ్ళకు బాగుగా సన్నము గలిగియున్నది.

రాము—అవును, వంటబ్రాహ్మణులు దొరకుటకష్టమే.

ఇట్లు వారిద్దరు కొంతసేపు మాటాడుచుండిరి. తరువాత వంటయినదని తల్లికేకవేయగా నిద్దరులేచి చెరువునకు వెళ్ళి స్నానముచేసి యిష్టగోష్ఠిని మాటాడుచు భోజనము చేసిరి.

రెండవ ప్రకరణము

భోజనములు కాఁగానే చేతులుకడిగికొనిచావడిమీఁద వారిద్దఱుకూర్చున్నప్పుడు శోభనాచలము తాంబూలముఁ జప్పింపకి రాగా తమలపాకులును చెక్కలును లేకపోవుటచేతను గొప్ప వారియింటఁ దమలపాకు లుండకపోవునా యనియు, సిరి గల యింట లేనందునఁ దాను దక్కువవాఁడనియు రామచంద్రుఁ డాలోచించునేమోయని భయమును, సందేహమును బొంది శోభనాచలము తాను నిరంతరము తాంబూలము వేసికొను నట్టి మహారసికుఁడే యని బంధువునకు ధ్రువముగాఁ దెలియఁజే యుటకై యిట్లని చెప్పెను. "తమలపాకు లయిపోయినవి, చాకలి వాఁడు వారము దినములక్రిందట సెలవుదీసికొని వెళ్ళి తిరిగి రాక పోవుటచేత సంతకుపోయి యాకులు తెచ్చువారు లేకపోయిరి అదిగాక మాయింటిది గ్రామమున నుండకపోవుటవలనఁ దమ లపాకులమీఁద శ్రద్ధకూడా తప్పినది. అది యున్నప్పు డాకులు చెక్కలు మాయింటినిండ దొర్లుచుండును. ఉదయాస్తమయ ములు వచ్చినవారందఱు నములుచుండెడివారు' అని చెప్పఁగా రామచంద్రుఁడు తమలపాకు లలవాటులేదని చెప్పి విశ్వనాథ శాస్త్రిలవారి దర్శనము త్వరితముగాఁ జేయువలయునని యు త్సాహముతో శాస్త్రిలవారి యింటికిఁ ద్రోవజూపుమనియు బూఁటకూళ్ళయిల్లు గ్రామమునకే ప్రక్కనున్నదనియుఁ దనద

గ్గఱమున్న వస్తువుల నమ్మివేయుటకుఁ గోమటిని బిలిపింపుఁడ నియు రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమునఁ దొందరపెట్టెను. శోభనాచలమునకు వస్తువులనమ్మివేయుటయందు రామచంద్రునికంటె నెక్కువ యాత్రము కలిగియున్నది. కనుక శాస్త్రులవారి యింటికి మకునాము వెళ్ళవచ్చుననియుఁ, బూటకూటియిల్లు సాయంకాలము చూపుదుననియు, జెప్పి కోమటిని మాత్రమప్పుడే పిలిపించుటకు నిశ్చయించి యెవరిచేతనైనను ముద్దుల కనకరత్నమునకువర్తమాన మంపవలెననుకొనుచుండగా నిరువదియేండ్ల వయస్సుగల యొక కమ్మవారిచిన్నవాఁడువచ్చెను. అతఁడు శోభనాచలమునకు గుండెకాయ. ఇతనిపేరు వెంకటస్వామి, మార్గాయాసముచేత నీలోఁగా రామచంద్రునకు గొంచెము నిద్రపట్టెను. అతఁడు నిద్రించుచుండగా వేంకటస్వామిని వీధిలోనికి దీసుకొనిపోయి యరుగుమీఁదఁ గూర్చుండ బెట్టుకొని శోభనాచలమతనితో నేదో గుసగుసలాడి పంపెను. యజమానుని కార్యనిర్వాహకమునందు హనుమంతునితో సాటియని చెప్పదగిన యాకుఱ్ఱవాఁ డతివేగముగబోయి కోమటితోఁగూడ నక్కడ నున్నట్లు మరలివచ్చెను.

కనకరత్న మెప్పుడు వచ్చునాయని యెదురుచూచుచున్న శోభనాచల మతఁడు రాఁగానే చటుక్కునలేచి వీధిగుమ్మమువద్ద కెదురుపోయి కమ్మకుఱ్ఱవాని దగ్గరనుండు కోమటిని జెయ్యిపట్టుకొని దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి చెప్పవలసిన సంగతులన్నియుఁ జెప్పియాతని వెంటఁబెట్టుకొని రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యాతని నిద్రలేపెను. లేచి తన్ను యెదుట నల్లని లావుశరీరమును, భూలోకమున నవతరించి

ప్రత్యక్షవిఘ్నేశ్వరుడేమోయను భ్రాంతికలుగఁజేయు పెద్దపొట్టయు నుదుట పట్టెనామములును, జేబులను మురుగులును నడుముచంకక్రింద వస్తువులున్న చారల సంచియుఁ, గుడిచేతిలోఁ జిన్నత్రాసును గల కోమటినిఁజూచి రామచంద్రుఁడు కూర్చుండుమని చెప్పెను. అప్పుడు వారీక్రిందిప్రకారముగా మాట్లాడిరి.

శోభ—కనకరత్నము! ఈపిల్లవాఁడు మురుగులను విక్రయించవలెనని నాతోఁజెప్పినాఁడు. నీవు నాకు నమ్మకము గలవాఁడవౌటచేతను, మాకు మీకుఁ జాలవ్యవహారము లుండుటచేతను నేను నీకు వర్తమానము పంపినాను. ఒక డబ్బుసొమ్మెక్కువకమ్మవలెను. కాని తక్కువ కమ్మవద్దు. మాకితఁడు కావలసినవాఁడు; బంధువులతోఁబని, హెచ్చుతగ్గైన వచ్చినపక్షమున నాకు మాటదక్కదు. ఇది నీవ్యవహారముగాఁ జూచుకొనవలెను. వేఱే నేఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

కన—సరిసరి! మీరు నాతో సెలవియ్యవలెనా! ఇంతకాలమునుండి మీకు నేను వస్తువులు నమ్మకముగా నిచ్చుచున్నాను; ఎన్నఁడయినదమ్మిడీ దగ్గఱనైనఁ దేడావచ్చినదా? మనుష్యునకు మాటనమ్మకముండవలెఁగాని ధనమూవావనము బోగముది గణింపగలదు. తమవంటివారిదగ్గఱ మర్యాదకావలెనుగాని యొకడబ్బిటయితేయేమి? అటయితేయేమి ఏవీ! మురుగులుతీయుండి.

అని కనకరత్నము చెప్పఁగానే శోభనాచలము రామచంద్రుని దగ్గఱగా జరిగివచ్చి 'అబ్బాయీ! మురుగులు యునా' యని యడుగ నతఁడు తీయుమని లేఁయూఁచి

యూరకుండెను. చేతిని మురుగులు చిన్నతనములో జక్కఁగా నెక్కించుటచేత చేతులతో లాగినపుడు మురుగులు రాలేదు. తరువాత త్రాళ్ళుబోసి వారు లాగుచుండఁగాఁ దల్లిదండ్రులు చిన్నవాఁడు తనకావస్తువు చేయించి పెట్టిన నాఁటికి నిప్పటికిఁ తనయవస్థలో నెంత తారతమ్యము గల్గినదో తలంచుకొని, మురుగుల నమ్ముకొనుటచేతఁగాని తన భోజనంబు జరుగకున్న దని కొంచెము విచారించి రామచంద్రుఁడా దుఃఖమును పైకి రానీకుండ దిగమ్రింగి బేరమును జూచుచుండెను, కనకరత్నమును మురుగులు దీసి తరువాత కొన్ని రాళ్ళు త్రాసులో వేసి మురుగులు తూచి కొంచెము నోరు చప్పరించెను. అప్పుడు వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ— ఏమోయి అలా గనుచున్నావు; ఎన్ని తులముల యెత్తున్నవి?

కన—ఏమని మనవిచేయనండి. ప్రాతగుల్లలు చూడఁగానే నేనేమాత్రమో యుండుననుకొన్నాను. అబ్బ! మాయవస్తువులండి, ఏ కంసాలి చేసినాఁడండి? లాభము బాగుగాఁ గొట్టినాఁడు. ఇవి రెండు తులములున్నవి. తులము పదునెన్మిది రూపాయలధర.

రామ—మానాన్నగారు నమ్మకమైన కంసాలిచేతఁ జేయించినారు. అదిగాక యిది మేలిమిబంగారము తులము పాతిక రూపాయల ధర, గీటురాయి యేదీ!

కన—పిచ్చిమాట. ఎంతనమ్మక మున్నను కంసాలి తిన్నగాఁ జేయునా? అదిగాక యిది వరహావన్నకాని మేలిమి

కాదు. కావలసిన యెడల నింక నెవ్వరికైనఁ జూపించుకొనుఁడు; నేను గీటురాయి మఱచి పోయినాను.

శోభ—గీటురాయి యెందుకయ్యా! అతఁడు నాసొమ్ము కట్టినట్లు మాగ్రామమునందెవరు గట్టలేరు ఒక వేళ పొరపాటు వచ్చిన నతఁడు పారిపోవునా? నీవు పారిపోదువా? ఇచ్చిన మట్టుకు సొమ్ము పుచ్చుకో. నిలకడమీఁదఁ జూచుకొన వచ్చును. పుష్యరాగములు కూడ విక్రయించవలెనని యున్నదా?

రామ—అవి యిపుడు విక్రయింపను. ఈరూపాయ లయిన తరువాతగాని చూడను, అయితే కనకరత్నము? నీవిపుడు లెక్క మీయఁగలవా?

కన—త్రాణము పుచ్చుకోండి. ముప్పదియైదు రూపాయలు నాదగ్గఱనున్నవి. తక్కినరూపాయలు ఱేపుదయమున బంపించెదనని లెక్కపెట్టి సొమ్మిచ్చెను. రామచంద్రుఁడు సొమ్ము పుచ్చుకొని బొడ్డునకొంగున గట్టుకొనెను. అంతటఁ గోమటియు నింటికి వెళ్ళిపోయెను.

అపుడు రామచంద్రుఁడును శోభనాచలమును లోకాభిరామాయణమును జెప్పుకొనుచుండఁగాఁ బాతిక సంవత్సరముల వయస్సుగల యొక కుఱ్ఱవాఁడు, రెండు భుజములమీఁద గాయములు స్పష్టముగ గనబడుచుండ; జుట్టును జుల్పములును నున్నగ దువ్వి, చేతిలో నొక పేపబెత్తము బట్టుకొని, తలకు నుత్తరీయము కుచ్చు వచ్చునట్లు చుట్టి, నోట నొక చుట్టనుబెట్టుకొని కాల్చి గుప్పుగుప్పున పొగలు వదలి చిన్న మేఘములను గల్పించుచుఁ, జేతిలో గుప్పె డాకులను, చెక్క

లను బెట్టుకొని, నాగరకత యంతయుఁ దన మొగముననే తాండవ మాడు నట్లు లోపలికి వచ్చెను. లోపలికి వచ్చిన యామనుష్యుని జూడఁగానే శోభనాచలమున కొకవిధమైన తొందరకలిగెను. వచ్చినక్రొత్తమనుష్యుఁడు తన చంకక్రింద గ్రుడ్డలోఁ జుట్టబడియున్న చీట్ల పేకను దీసి చాపడిమీఁద వేయగనే, శోభనాచలమునకుఁ దొందర యెక్కువై మొగము వెలవెలఁబాఱె, రామచంద్రుఁడు తనతోఁ బ్రసంగవశమున జెప్పుచున్న మాటలు వినఁబడకుండెను. అతఁడు వచ్చి కూర్చుండి చుట్ట కాల్చుకొనుచుఁ, దమలపాకుల తొడిములు దీయుచు శోభనాచలమునకు లేశమయిన నిష్టము లేక పోయినను నాఁతడు చేసిన కనుసంజ్ఞయైనఁ జూడక మాటలాడ నారంభించెను. ఆతనిపేరు నరసయ్య.

నర—'ఓరీ! శోభనాచలము! మనవాండ్రెవ్వరు రా లేదా! నీవుకూడ మొద్దులాగునఁ గూరుచుంటివేమి? దొడ్డిలో జింతచెట్టుక్రిందఁ జాపలు వేయించినావా? నీపద్ధతిచూడఁగా నీవేళ యిక్కడనే యాడుటకు నిశ్చయించినట్లున్నది. ఏమి బెల్లముగొట్టిన రాయిలాగున మాటాడవేమిరా?

అని క్రొత్తమనుష్యుఁ డిట్లు మాటలాడుచుండఁగా పంగనామములు బెట్టుకొని యింకొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కూర్చుండెను. శోభనాచల మీతనిఁ జూడగనే 'దయచేయుండి వెంకటరత్నముగారు' అనిపలుకరింపఁగా వెంకటరత్నంమిక్కిలి తెలివిగలవాఁడును, ప్రపంచ వ్యవహారములం దారితేఱిన వాఁడును గావున కడుమర్యాదగాఁ గూరుచుండెనుగాని తమల

పాకులు వేసికొనుచు మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుడు వెంకట రత్నమునుజూచి యిట్లు పలుకరించెను.

నర—ఏమిరో! వేంకటరత్నం! నీవుకూడ నింతయాలస్యము చేసినావేమి?

వేంక—ఈ వేళ భోజనము ప్రొద్దుపోయినది. వైశాఖ పూజచేసినాము.

నర—ఇది చైత్రమాసముగదా! వైశాఖపూజ యేమిటి?

వేంక—ఏడ్చినావులే నీవ్రాడకో. నీకేమియుఁ దెలియదు.

నర—మీయింట వైశాఖపూజ జరిగిన శరభరాజు గారు నాకు వర్తమానము బంపరా? మీయింట నేను రెండు కావిళ్ళు మంచినీళ్ళను మాత్రము బోసి వెళ్ళిపోయినాను.

వీరీప్రకారము మాటలాడుకొను చుండఁగా మఱినలువురు మనుష్యులు లటాలునఁ దలుపు దీసికొనివచ్చిరి. అందులో నొకఁడు శోభనాచలమును జూచి "ఓరీ! పిల్లకుదిరిన దఁట సోమావధానులు చూచివచ్చినాఁడు" అని చెప్పెను. అపుడు వేంకటరత్నము మొగముచిట్లించుకొని యాత్రొత్త మనుష్యునివైపు తిరిగి పండ్లుకొరికి మాటాడవద్దని సంజ్ఞచేసి "మనమంతరము దొడ్డిలోనికిఁ బోవుదముర౦" దని వారినందఱిని వెంటబెట్టుకొని యదివఱకే చింతక్రింద కమ్మరకుఱ్ఱవాఁడు పఱచిన చాపమీఁదఁ గూరుచుండి చీట్లపేక నాడనిశ్చయించిరి. శోభనాచల మాదినమున రామచంద్రుఁడు వచ్చుట చేత నాటకువెళ్ళక కూరుచుండెను. మొదలో 'బిడికెడు

యజ్ఞోపవీతము లుండుటచేత శోభనాచలమునకు వివాహమైనదని నమ్మియున్న రామచంద్రునకు నొకఁడువచ్చి పిల్ల కుదిరినదని చెప్పఁగానే శోభనాచలము చెప్పిన మాటయందును, వాని పెండ్లివిషయమందును గొంచెము సందేహము కలుగుటయే కాక యతని యింటికివచ్చి సంభాషించిన వారి మాటలనుబట్టి వీరందఱు వంటబ్రాహ్మణులు, నీళ్ళబ్రాహ్మణులు మఱియితరులైన నీచులనియు నాలోచనఁజేసి శోభనాచలము నడిగినాఁడనవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—ఏమండీ! ఆ మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుఁ డెవరు?

శోభ—(విని విననిపించుకొననట్లు మనస్సులో నేదో యాలోచించుచుండెను.)

రామ—ఏమండీ! ఆ మనుష్యు డెవరండీ!

శోభ—ఈ గ్రామమునందు నీళ్ళబ్రాహ్మణుఁడు. (అని మెల్లగాఁ జెప్పెను.)

రామ—అతఁడు పరువు మర్యాదలెఱుఁగక మాట లాడినాఁడేమి?

శోభ—ఏమిటో, చిన్నతనమునందు మేమిద్దఱము నొకబడిలోనే చదువుకొన్నాము. అప్పటి చనువుచేత నిప్పటికిని నన్నాలాగున నాతడు పిల్చుచుండెను. స్నేహితులయెడల నాకంత పట్టింపులేదు.

రామ—పిల్లకుదిరినదని యొక మనుష్యుఁడన్నాఁడు. ఆ పెండ్లి యెవరికి?

శోభ—నాకు వివాహ మనుకున్నావా యేమి? మా సవతండ్రికి కుమారునికి వివాహము గాలేదు. అతని విషయమై పిల్లను వెదుకఁ బంపినాను.

రామ—ఇప్పుడు వారంతా దొడ్డిలో నేమిచేయుచున్నారు?

శోభ—చీట్లపేక నాడుచున్నారు, నీవుకూడ నాడఁ గలవా?

రామ—నాకుఁ జేతకాదు. నే నాడఁబోవుచుండగను లేదు.

శోభ—ఆడిన తప్పులేదు. పెండ్లికన్న నీవన్నా గొనవచ్చును. డబ్బుపెట్టియాడుదురు. ఒకవేళ నష్టము సంభవిస్తే మాడినను తిరిగి యెవరిడబ్బు వారికే యిచ్చివేయుదురు.

రామ—అటువంటి యాటను నేను నేర్చుకొనను.

అని యిద్దఱు ప్రసంగము చేయుచున్నపుడు లోపల చీట్లపేక నాడుచుఁ గొంచెము ధనము ఋణముగా నడిగి యొకస్నేహితుఁడు శోభనాచలమును అవలకుఁ బిలిచి ప్రస్తుత మాడుకొనుట కభ్యంతరము గలిగినదనియుఁ దానింటిదగ్గఱనుండి తెచ్చిన యిరువదియైదురూపాయలు నోడిపోవుటచేతఁ బదిరూపాయ లప్పుకావలెననియుఁ జెప్పగా శోభనాచలము రామచంద్రునియొద్ద కాతని దీసికొనివచ్చి యాతఁడు మహాధనికుఁడనియు, సంవత్సరమున కీతనికి వేయిరూపాయలు భూములమీఁద వచ్చుననియుఁ జెప్పి తన నమ్మకముమీఁద బదిరూపాయలు ఋణ మిప్పించెను, అప్పు దీసికొనుచున్న యామనుష్యుఁడు ధనవంతుఁడు గాకపోయినను జూదరియు నిర్భా

గ్యుఁడు నైనను, శోభనాచలము కతనియందుగల యభిమాన మతనివిషయమై యంతచక్కఁగా జెప్పునట్లు చేసినది. శోభనాచలము మాటలు నమ్మి రామచంద్రుడు తానుగిగుచున్న మహాశిపత్సముద్రము నెఱుఁగకయే కొంగునఁగట్టిన సొమ్ము విప్పి బిల్లశాసనముల లాగున బదిరూకలు లెక్కపెట్టి చేతిలోఁ బెట్టెను. రూపాయకు దినమున కొకయణా వడ్డి యిచ్చెదనని చెప్పి యతఁడా సొమ్మును బట్టుకొనిపోయెను. మఱికొంతసేపటికామనుష్యుడే తిరిగి వచ్చి యైదు రూపాయల నిమ్మని యడిగి పట్టుకొనిపోయెను. ఇప్పటికి రామచంద్రునివద్ద నిరువది రూపాయలు మాత్రమున్నవి. శోభనాచలముగారి పెరటిలో జరుగుచున్న మహోద్యానమునందు మొహరీలు, వరహాలు రూపాయలు, అణాలు, డబ్బులుకూడ బందెములుగాఁ బెట్టి, దారపుత్రాదు లన్నవస్త్రములు లేక మలమల మాడుచు నిత్యాశివరాత్రులుగను, నేకాదసులును సలుపుచున్నను దానిని లక్ష్యపెట్టక, యహోరాత్రములు వేకాంతులవలె బంగారమును జిల్లపెంకులుగ జూచుచు వినోద సముద్రమునందు మునిఁగి తేలుచున్న యనేక నలచక్రవర్తులును, ధర్మరాజులును నాచింతచెట్టుక్రిందఁ గొలువు దీర్చియున్నారు.

వారందఱు జూదిన మవిచ్ఛిన్నముగా జూదమాడుచున్న సమయమునందు వాకిటఁ గూరుచున్న రామచంద్ర శోభనాచలముల కొకవిధమైన యల్లరి వినఁబడెను. అది వినఁబడినతోడనే శోభనాచలమునకు మనసు తాళకపోయినందున వెంటనే యరుగుమీఁదనుండి చివాలున నేలకుఱికి లోపలి కతఁడు పరుగెత్తుకొనిపోవుచుండగా నీతని కెదురుగా

పయిమీఁద బట్టలేక జుట్టునుడి విడిపోయి, వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుఁ గుచ్చెళ్ళ చెంగుతోఁ గన్నీళ్ళు దుడుచుకొనుచుఁ నొక పిల్లవాఁడు వచ్చెను. అతని జూచి రామచంద్రుఁడుజూడ లేచి పిల్లవాని యెదుటకుఁ బోయెను. అప్పుడాపిల్లవాఁడిట్లు చెప్ప నారంభించెను.

'అయ్యా! ఈసంగతి మీరువినుఁడు. నేను వీధిలో నుండి మాయింటికి బోవుచుండఁగా నీకమ్మశుద్ర వాఁడు నన్ను లోనికి తీసికొనిపోయెను. వేంకటరత్నముగారు నన్నుగూడఁ జీట్లాడుమని బలవంతపెట్టిరి. ఒకటి రెండు పందెములయందు నన్ను గెలిపించి తరువాత నా చేతియున్న బంగారపు ముద్దు టుంగరమును బందెము బెట్టించిరి, పైమీఁద నున్న జరీఉత్తరీయమును గూడ లాగుకొని నేనిప్పుడు గట్టిగా నడిగినప్పుడు నన్ను వీరందరు దిట్టి కొట్టిరి గారు. ఇదుగో? చరుపులుఁ చూడండి దెబ్బలేలాగున పట్టలు కట్టియున్నవో నేనిప్పుడు శరభరాజుగారి యొద్దకుఁ బోయి యీసంగతిఁ జెప్పెదను.' అని చెప్పుచున్న పిల్లవానిమాట కడ్డమువచ్చి నరసయ్య మహాకోపముతో నిట్లనియెను.

నర — కాకుకూతలు కుయ్యకు. చెప్పుదెబ్బలు తిన గలవు, శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి తలఁగొట్టి మొలవేయింప గలవా యేమిటి? నీ దిక్కున్నచోట చెప్పుకో అనిశోభనాచలం వంకఁజూచి "యీతఁ డుంగరమును బెట్టుకొనిరాలేదు. ఉత్తరీయము నేను పుచ్చుకొన్నమాట సత్యమే; నాదగ్గర రెండు రూపాయ లప్పుదీసికొని నాలుగునెలలయినది. ఇంకను నీయ

లేదు. అందుచేత బట్టలాగికొన్నాను. ఇతడు రానూలేదు. ఆడనులేదు. అంతయు నబద్ధమే.''

ఇట్లిద్దరు చెప్పగనే విని శోభనాచలము తన స్నేహితుల శక్తియు సాహసమును నెఱిఁగినవాఁడు గావున తప్పక వారా యుంగరము నపహరించి యుందురని నిశ్చయించి శరభరాజుగారీసంగతి విన్నపక్షమునఁ దనకు మాటవచ్చునని యేలాగైన నతనిసొమ్మతని కిప్పింపవలెనని నిశ్చయించుకొని బలవంతముగా రానికోపమును దెచ్చికొని యీ ప్రకారము జెప్పెను.

శోభ—పుణ్యమునకుఁ బోగాఁ బాప మెదురయిన దఁట. స్నేహితులుకదా యని యాడుకొనుటకు స్థలమిచ్చినందుకు దెబ్బలాటలును, దుడకు నిష్ఠురములునా ? నాయనా ! నీసొమ్ము నాయింటఁ బోయినందులకు నేనాదండుగ నిచ్చుకొందును. తెచ్చికొన్నందుకుఁ జచ్చినట్లనుభవింప వలెను. నాసొమ్మెందఱు తినుచుండుటలేదు? అందులో నీవొకఁడవు. ఇంత మాత్రముతో నేను జెడిపోను'' అని రామచంద్రుని వంక దిరిగి 'అబ్బాయి! నీదగ్గరనున్న యిరువది రూపాయలు నాకు బదులియ్యగలవా? సాయంకాలము నీకిచ్చి వేయుదును.

రామ—చిత్తము పుచ్చుకొనుఁడు. అని చెప్పి యాసొమ్మునంతను నిచ్చెను. ముప్పదియైదు రూపాయలు బదుళ్ళక్రిందనే యిచ్చి వేయుటచేత రామచంద్రునకు భార మంతయుఁ దగ్గి దేహము చులకనయ్యెను. ఆరూపాయలు పుచ్చుకొని యాపిల్లవాఁ డుత్తరీయము గూడ మరలనరిసయ్యయొద్దనుండి తీసికొని యింటికి బోయెను. అప్పుడు సాయంకాల మగుటచే

రామచంద్రుఁడు సంధ్యావందనమును జేసికొనుటకుఁ జెరువునకుఁ బోఁగ వేంకటరత్నము శోభనాచలమును వానిని వెంబడించిరి. వేంకటరత్నము చెరువుగట్టుననున్నయొక యింటఁ బ్రవేశించెను. శోభనాచలముమాత్రము చుట్టగాల్చుకొనుచు గట్టుమీఁదఁగూర్చుండ రామచంద్రుఁడు సాంధ్యకృత్యములయిన తరువాత నతనితోఁ గలసి ప్రదోషకాలమున శివాలయమున కరిగి, ఆలయము చుట్టును మూఁడు ప్రదక్షిణములు చేసి, గర్భగుడిఁ బ్రవేశించి తన కందకుండ నున్న గంట నెగిరికొట్టి, శివుని దర్శించి "వందే శంభుముమాపతి" మ్మను శ్లోకమును బఠించి, పూజారి యిచ్చిన రుద్రపాదముల నందుకొని మారేడుపత్రి, నందితల నుంచి, విభూతి మొగమునఁ దాల్చి, కనుబొమ్మల సందున నమ్మవారి కుంకుమను బొట్టు పెట్టుకొని యీశ్వరప్రసాదమును దినఁగూడదు కనుక కొబ్బరిముక్కల నక్కడ నుంచి, కొంతసేపట గూరుచుండి యింటికి శోభనాచలముతోఁ గలిసి వచ్చునప్పటికి భోజనపు వేళ యయ్యెను.

తనయదృష్టమువచ్చి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత దనకుమారునివలనఁ దగిలెడు దెబ్బలు తప్పినందులకు సంతోషించుచు నల్లమందు లేకపోవుటచేత గాళ్ళులాగుచున్నందున వంటమాత్రముచేసికొని శోభనాచలముతల్లి పరుండెను. శోభనాచలము వచ్చి తానే యన్నమువడ్డించి రామచంద్రునితోఁ గలసి సుఖముగా భోజనము చేసెను. భోజనమగు వఱకు వేంకటస్వామివచ్చి సిద్ధముగానున్నందున శోభనాచలము వాని నక్కడనే పండుకొనుమని సహాయార్థముంద

మనెను. రాత్రి జామయినతరువాత రామచంద్రునకు నిద్ర పట్టెను. కొంతసేపటికందఱు బుసకొట్టనిద్రపోవుచుండిరి. కాని వేంకటస్వామికి మాత్ర మేకారణముననో నిద్రపట్టదయ్యెను. తరువాత రెండుజాముల వేళ నేల గొట్టినట్టు చప్పుడయ్యెను. ఏదో స్వప్నమువచ్చి మేలుకువ గల్గిన రామచంద్రుఁడా చప్పుడు విని, యెవరువారు? అని కేకవేసెను. ఆ కేక వేయగానే యాచప్పుడాగిపోయి మగల నొకటి రెండు గడియ లయ్యెను. అప్పటికి రామచంద్రుఁడు గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. అప్పుడొక దొంగ చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్లగా నడుగులఁ బెట్టుచు రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి, తలవైపునఁగూర్చుండి తిమ్మంట్లు దీసుకొని దురాశచేత, శోభనాచల మిదివరకే రూపాయలన్నియు క్షౌరము చేసినాఁడన్నమాట నెఱుఁగక, తలక్రిందిమూటలోనేమోయున్నదనుకొని మెల్లగ మూటలాగఁగనే తల భూమిమీఁదఁబడి టక్కున దగులుటవలన మెలకువవచ్చి రామచంద్రుఁడు దలయెత్తి చూచి 'దొంగ దొంగ' యని కేకవేసెను. వెంటనే దొంగ మూట బారవైచి యేమూలకో పారిపోయెను. రెండు మూఁడు పిలుపులు పిలిచిన తరువాత శోభనాచలము లేచి దొంగలు పడినందున కాశ్చర్య పడి దీపము వెలిగించి కజ్జపుచ్చుకొని యిల్లు నాల్గు మూలలు వెదకెను. కాని వానికెక్కడను దొంగ కనఁబడఁడయ్యెను,

కమ్మకుజ్జవాఁడు మాత్ర మీకేకలు వినఁబడక కాఁబోలు, చెవుటపోయుచున్నను ముసుగుబెట్టుకొనెను. రామచంద్రుఁ డొక్కఁడు పండుకొనుటకుభయపడునేమోయని

కాఁదలఁచిన పని కొంచెమైనది కనుక శోభనాచలము రామ
చంద్రునిమీఁద నతిదయ గలిగి దగ్గఱగాఁ బంపుకొనెను.
రూపాయలు శోభనాచలముదగ్గఱ నుండుటచేతను, తమ్ముండ్లు
దొంగయెత్తుకొనిపోవుటచేతను, రామచంద్రునకు భయపడ
వలసిన యావశ్యకమంతయుఁ బోయి సుఖముగా నిద్రపట్టెను.
కాని మధ్యమధ్య స్వప్నములు, పలవరింతలు, నాతని నిద్రకు
నంతరాయములు కల్పించుచుండెను. ముఱుగుల నమ్ముకొ
నుట చేత వచ్చిన సొమ్ముతో గొంత కాలక్షేపము చేయవ
చ్చును. ధైర్యమున దమ్ముండ్లుపోయినవిచార మంతగా రామ
చంద్రునకగుపడలేదు. వయస్సునందు బాలుడయ్యు, తెలివి
తేటలం దసమానుఁడైన యీకథానాయకుఁడే రామచంద్రుని
తమ్ముండ్లబాధ వదలించిన సాహసవిక్రమార్కుఁడని చెప్పన
క్కఱలేకయే మీరు తెలిసికొనవచ్చును. జూదరులు, వంచ
కుఁడును, ద్రోహియునగు నీశోభనాచలము రామచంద్రుని
తండ్రియగు శ్రీరాములుగారి నెఱుఁగకపోయినను నెఱిఁగినట్లు
చెప్పి, నిరక్షర కుక్షియయ్యుఁ గావ్యపంచకమునకుఁ జదువు
కొన్నట్లు చెప్పి, పరమనీచుఁడయ్యు గొప్పవారికి బంధువుడని
చెప్పి, బ్రహ్మచారియయ్యు గృహస్థుండనిచెప్పి మోసము
చేసి రామచంద్రుని దనయింటికిరప్పించుకొని చేయఁదలచిన
పనినంతయుఁ జేసి సఫలమనోరథుండై యారాత్రి కమ్మవాని
చేత దొంగతనము చేయించి, తమ్ముండ్లు తానేయపహరించి
మిగిలిన రాత్రియంతయు సుఖముగానిద్రించెను. మఱుగుల కనక
రత్నములు శోభనాచలమున కేవిషయమునను తీసిపోనివాఁడే
తుక యేఁబదిరూపాయల విలువగల ముఱుగులను ముప్పది

యాఱు రూపాయలకే తీసికొని యందులో నొకరూపాయ నడుపుపెట్టి తనచేతనయినంతవఱకుఁ దానును రామచంద్రుని వంచించెను. అందఱు నుదయమునందు లేచి కాలకృత్యములు నిర్వర్తించుకొనిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

ప్రాతఃకాలమందుఁ గాలకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని విశ్వనాథశాస్త్రులవారిదర్శనము చేయుటకుఁ బోవలయునని రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమునుగూడ రమ్మనియడుగ నతఁడు వచ్చుటకు వీలు లేదనియు, శాస్త్రులవారు మిక్కిలి మంచివారనియు, స్వయముగానే వెళ్ళవచ్చుననియుఁ జెప్పి వారియింటికి మార్గము జూపుటకు నూ(శము వేంకటస్వామిని జతకూర్చెను. అతఁడును రామచంద్రుని వెంటబెట్టుకొని శాస్త్రులవారియిల్లు చూపిపోయెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారియిల్లు రాజవీధిలో నున్నది. విశాలముగానున్న రెండువీధియరుగుల మీఁదఁ దాటి కూఁకలచాపలు వేయఁబడియున్నవి. ఆచాపల మీఁద విశ్వనాథశాస్త్రులవారి విద్యార్థులందఱుఁ గూర్చుండియుండిరి. అందులోఁ గొందఱు తామిదివరకుఁ జదువుకొన్న పాఠములఁజింతన చేసికొనుచుండిరి. కొందఱు ముందు చెప్పఁ గొనవలసిన పాఠములను జూచుకొనుచుండిరి. కొందఱాకును గంటమును బుచ్చుకొని క్రొత్తపుస్తకములఁ జూచిప్రతులు వ్రాయుచుండిరి. ఉదయమునందే స్నానముచేసి, విభూతిపెం

డొకట్లు బెట్టుకొని, మొగలితుఱ్ఱు సంస్థానమునం దస్థాపధానము జేసి నపుడు మహారాజుగారిచ్చిన పట్టుశాలువ మీఁదఁగప్పుకొని బరువైన బంగరుకుండలములు చెవులను క్రిందకు దిగలాగుచుండ విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గోడకుఁ జేరగిలఁబడి కొంచెముతలవంచి కన్నులకు సులోచనములు బెట్టుకొని పాఁతదగుటచేత నక్షరములగుపడకున్నందున శిష్యులొకఁడు మధ్య మధ్య పత్రములకుఁ గాకితముపసరు రాయుచుండ దాటియాకుఁ బుస్తక మొక్కటి చదువుచుండెను. శాస్త్రులవారి కిప్పటికి రమారమి యేఁబదిసంవత్సరము లున్నందున దలకొంచెము నరసియుండెను. ముసలితనమైనను సుందరముగా దార్ఢ్యముగానున్న యాయనశరీరమును జూచినవారందరు పడుచుఁదనమందాయన స్ఫురద్రూపియై యుండునని యనుకొనక మానరు. రామచంద్రుడక్కడకుఁ బోఁగానే శిష్యులందఱు నితని నెగాదిగఁజూచి తమలోఁ దాము ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకొనుచుండిరి. రామచంద్రుఁడు వచ్చి శాస్త్రులవారికి నమస్కారముచేయ నాయన యాతని దీవించి కూరుచుండుమని జెప్పెను. కూరుచున్నతరువాత రామచంద్రుని సంగతులన్నియు నడిగి యాతడు తమదగ్గఱ చదువుకొనుటకు వచ్చినాఁడని తెలిసికొని శాస్త్రులవారు సంతోషించిరి. అంతటనొక శిష్యుఁడు రామచంద్రునితో ముచ్చటింపఁ దలఁచి యిట్లు సంభాషించెను.

శిష్యు—అయ్యా! తమరెంతవఱకుఁ జదువుకొన్నారు?

రామ—కావ్యపంచకము వరకుఁ జదువుకొన్నాను.

శిష్యు—ఎంతకాలమైనది కావ్యమారంభించి?

రామ—మూఁడుసంవత్సరములైనది. ఇంక నేమా త్రమో కొన్ని నెలలు తక్కువే.

శిష్య—ఏమి బడాయలయ్యా? ఎన్నఁడుఁ గావ్యముల ముఖమెఱుఁగనివానిదగ్గర చెప్పినట్లే చెప్పుచున్నావు. నీవెంత తెలివిగలవాఁడవైన నేఁడాదికొక కావ్యముకంటె నెక్కువ చదువఁగలవటయ్యా? నీవే చదువుకొన్నవా? ఇంకెవరు జదువుకొనలేదా? మేము నీవలెఁ దెలివిగలవారము కాకపోయినను గొద్దిగొప్ప జదువుకొన్నవారమే!

రామ—నే నబద్ధములు చెప్పుచున్నాననియా మీ యభిప్రాయము? మూఁడువత్సరములలోఁ గావ్యములు చదువుకొనుట యొకవింతటండీ! నేనీలాగునఁ జదివినాను.

శిష్య—మీరు కానుకదా? బ్రహ్మరుద్రులైననుసరే! ఏడాదికొక్కటి చదువునప్పటికిఁ జచ్చిచెడి చేయఁగల విన్నపములగును. మాటలండీ! మా గ్రామమునందు బ్రాహ్మణుఁడొకఁడు నవద్వీపము వెళ్ళి యిరువది నాలుగుసంవత్సరములు వ్యాకరణశాస్త్రము చదివినాఁడు. ఇంకను గ్రంథము తరువాయి. నీవాకాశముమీఁదనుండి యూడిపడినావా ఏమిటి! అయితే దినమునకెన్నిశ్లోకములు చదివెడువాఁడవు?

రామ—పది, యెనిమిది యీప్రకారముగాఁ జదివెడువాఁడను.

శిష్య—గుండె చేతితోఁ బాఁదుకొని 'అబ్బా! లోకములోలేని వింత. నీతలమీఁద దాఁటి కొమ్ములుదిరిగినవారైనను రెండుమూఁడు శ్లోకములకంటె నెక్కువచదువలేరు.' అని

శాస్త్రులవారివంకఁ జూచి ఏమండీ శాస్త్రులవారు! ఇతనిమాటలు చిత్తగించినారా?'

విశ్వ—ఆశ్చర్యమేమున్నది? కుశాగ్రబుద్ధులున్న పక్షమున నట్లె చదువఁగలరు. ఇట్లువారు సంభాషించునప్పటికి జాము ప్రొద్దెక్కఁగాఁ గొందఱుశిష్యులు మాధుకరమునకును, గొందఱు వారములకును గొందఱు పూఁటకూళ్ళయిండ్లకును బోయిరి. రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారిదగ్గఱ సెలవుపుచ్చుకొని శోభనాచలమును దీసికొని పూటకూళ్ళ యింటికిఁ బోయెను. ఆపూటకూటి యింటియరుగుమీఁద భోజనార్థము వచ్చిన కొందఱురాజులును, బ్రాహ్మణులును గూరుచుండిరి. లోపల నడవలోనున్న దండెమునకు పట్టుబట్టలు వరుసగాఁ జుట్టబడియుండెను. ఉదయాస్తమయములు తడికాళ్ళతో మనుష్యులు తిరుగుచుండుటచే నిల్లంతయుఁ దేమగలిగి కొంచెము జారుగానుండెను; చేతులను బోచీలును, మురుగులును, బంగారు తీఁగెలువేసిన రాగిపట్టెలును మెడలో బలకసరులు, పట్టెడ, నానుఁ గలిగి చలువచేసినజరీపంచె శరీరమంతయుఁ గనుపడునట్లు గట్టి, జుట్టు సిగముడివేసి యింట గొందఱికిని వాకిటఁ గొందఱికిని వడ్డించుచు, భోజనముచేసిన వారిచ్చుచున్న డబ్బుల నెడమచేత బుచ్చుకొనుచు, మిక్కిలి పని తొందరచేనూపిరియాడక తిరుగుచున్న యొక తలవెంట్రుకల విధవనుజూచి, శోభనాచలము "రాజమ్మా! బాగున్నావా? ముసలాయనయేమైన దార్ఢ్యముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడా!" యని పలుకరించెను.

రాజ—తమదయవల్ల బాగున్నాను. మాఁనాన్న

మునుపటివలెనే తిరుగుచున్నాఁడుగాని దగ్గువమాత్రము వదల లేదండి. ఏమి యీవేళ మామీఁద గటాక్షమువచ్చినది?

శోభ—మఱేమిలేదు. తాటిపాకనుండి మన మాచి రాజువారి చిన్నవాఁడు వచ్చినాఁడు. అతనికి మీయింట నుండవలెనని యున్నది. అతని నిక్కడ నప్పగించుటకు వచ్చి నాను. పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఈకాలపుఁబిల్లల వలె నల్లరబిల్లరవాఁడు కాడు. నీవందరినొకయెత్తు నీపిల్లవాని నొకయెత్తుగాను జూడవలెను. ఇతఁ డొకరిజోలికి పొంటికి బోవు వాఁడు గాఁడు తనచదువేమో, తానేమో.

రాజ—దానికభ్యంతరమేమి? తమరింతదూరముశ్రమ పడి రావలెనా? ఆపిల్లవానికి మరొకలోపము రాకుండ జాగ్రత్తపెట్టుభారము నాది.

శోభ—రూపాయ లతని నడుగవద్దు. నెలకాగానే నేనిచ్చివేయుదును. ఇక వంట యెంతయాలస్యముగా నగును? నాలుగుగడియలకు రావచ్చునా?

రాజ—అక్కఱలేదు. రెండుగడియలలోగా రావ చ్చును. స్నానముచేసిరా నాయనా!

అప్పుడు శోభనాచలమును, రామచంద్రుఁడును వెళ్ళి పోయిరి

రాజమ్మది పూర్వము పలివెల నివాసస్థలము. ఆమె పెనిమిటి వివాహమైన రెండుమాసములకే కాలధర్మము నొందుటచేతను, పుట్టినింటివారిసంసారము చితికిపోవుటచేతను రాజమ్మ తల్లిని, దండ్రిని, దమ్ముని దీసికొని యమలాపురముమువచ్చి యచ్చట పూఁటకూళ్ళను బెట్టుచు సహో గా[త

ములు వేసెడువిస్తరి వేయుచు దీసెడివిస్తరిఁ దీయుచుఁ వంట లుచేయించుచు వచ్చినవారికి వడ్డించుచు, గాశీలోనున్న యన్నపూర్ణసత్రమునందువలె నిరంతరాన్నదానము చేయుచు నమలాపురమునందేకాక కోనసీమయందంతటను మహాప్రసిద్ధికెక్కి విస్తారము ధనము నార్జించెను. పూఁటకూళ్ళను బెట్టుటకారంభించి మూఁడుసంవత్సరములైనను బంగ్రెండువందల రూపాయల నార్జించెను. ఆమె మొఁదట నాగ్రామమువచ్చినపుడు వండుటకుఁ బాత్రసామగ్రియైనఁ లేని యిల్లు గంగాళములు మొదలయినవానితో నిండియుండగా మొదట కేవలము రాగిపట్టెలయిన లేని రాజమ్మశరీరము బంగారపునగలతో నిండియుండుట యొక యాశ్చర్యముగాదు.

పాపముపైవ మోర్వఁజాలకయా మెకు వైధవ్యమును దెచ్చిపెట్టిమనసు నొచ్చినవగలుపెట్టుకొనుటకభ్యంతరము కల్పించినాఁడుగాని లేనిపక్షమునబుణ్యస్త్రీలుపెట్టుకొను నగలన్నియు బెట్టుకొనుటకామెదగ్గఱసామర్థ్యమున్నది. ధనము హెచ్చినకొలఁది సుకుమారముకూడ హెచ్చినందున రాజమ్మ వంటచేయుట కష్టమనితోఁచి యొకవంటబ్రాహ్మణునిఁ బెట్టెను. మొదటవచ్చినపుడురాజమ్మదండిపెసరట్లు నమ్ముటచేతను, దల్లి నీళ్ళబిందెలు మోయుటచేతను దమ్ముఁడు చలిపందిరిలో దాహమునకు నీళ్ళిచ్చుటచేతను, దాను బూఁటకూళ్ళు పెట్టుటచేతను సంపాదించిన ద్రవ్యముతో రాజమ్మ యిప్పుడు వడ్డీవ్యాపారము చేయుచుండెను, మొదటనందఱిని బ్రతిమాలి కాలక్షేపము చేయుచు గొంతధనము చేతఁజిక్కఁగనే గర్వించి మనుష్యులను రాజమ్మ నిరాకరింపఁ బ్రారంభించెను. ఇంటికి

పెద్దాఁడుపఱచుచగుటచేత దలిదంద్రులునుఁ దమ్ముఁడును నామె యడుగుదాఁటక యామెపేరు చెప్పిన గడగడ వణఁకుచుం దురు. తనయొంటిని నాలుగయిదు వందల రూపాయల నగల బెట్టుకొని, తమ్మునకై దువందలిచ్చి పెండ్లిచేసి తామున్న యింటివారికి నూఱురూపాయలింటిమీఁద బదులిచ్చి తరు వాత నింకొకమూఁడేఁబదిరూపాయలు వారిచేతిలోఁబెట్టి యా యిల్లు కొనెను. రాజమ్మసంగతి యటుండనిచ్చి యింక గథా రంభము చేయుదము. తరువాత రామచంద్రుఁడు స్నానము జేసి మడిగట్టుకొనఁగా భోజనము నారంభమాయెను. ఆసమ యమునందు రాజమ్మ వడ్డనచేయుచు రామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెలిసికొని యతఁడు నియోగియని జెప్పిన తరువాత నిట్లు మాటలాడ నారంభించెను.

రాజ—మొగమాటపడకు నాయనా! నియోగవు బిడ్డవు కొంచెము పరువుప్రతిష్ఠలకు దేవులాడువారు మన నియోగులే. మేముకూడ నియోగులమే యని చెప్పుటకు నీవంటివారిదగ్గఱ సిగ్గుగానుండును, సగముచచ్చినఁడీ యాప నిఁజేయుచున్నది.

రామ—అవును. కాలము తప్పివచ్చినపు డేమిచే యఁగలము?

రాజ—నీవు చెప్పిన నమ్ముదువో లేదోకాని మాసం సారస్థితి, యేఁబదియావులపాడి, కావలసినంత ధాన్యపుఁబంట ఏవస్తువుకైన నొకరియింటికి వెళ్ళనక్కఱ లేకుండఁ గాలిమీఁద గాలువేసికొని కూర్చున్నవాళ్ళము, ఇవతలచెంబవతల బెట్టి మొఱుఁగనునుమీఁ ఆలాటిదానని, మాయశక్తి యెక్కడనుం

డివచ్చినదో బిందెలకుబిందెలు దించుచున్నాను. నేటికాలమున కంతకర్మమును దెచ్చిపెట్టితివా దైవమా! యని పొట్టకోసర మీపని జేయుచుఁ జగుడునమ్మా యని తిరుగుచున్నాను. ఎంత సుకుమారముగఁ బెరిగినానో యంతకష్టము వచ్చినది.

రాము—నియోగు లిటువంటిపనిఁ జేయవలసిన పక్షమున కష్టముగానే యుండును.

రాజ—కూచిమంచివారు, మాచిరాజువారు, మంత్రిప్రగడవారు మాకు బంధువులే. వారెవ్వరైనఁ గంటపడినప్పుడు ప్రాణము చచ్చినట్టుగా నుండును. ఇప్పుడయిన నొక డబ్బు సొమ్ము మిగిలించుకొనవలెనని లేదు. వాళ్ళడబ్బు వాళ్ళకుబెట్టి యేలాగునైన మాట దక్కించుకొనవలెనని యుద్దేశమే.

ఇట్లు వారు మాటాడుకొనునప్పటికి భోజనమునకు మఱికొందఱు వచ్చి చిరకాలముక్రిందటఁ దడిపిన పట్టుబట్టల గట్టుకొని యన్నముఁ దినుచుండిరి.

ఒక మనుష్యుఁడు—రాజమ్మగారూ! కొంతయన్నము చల్లగాను గొంతయన్నము వెచ్చగా నున్నదేమండీ! పొడి యన్న మేమయినఁ గలసినదా యేమి?

రాజ—ఊరకోవయ్యా! ఎవరైనను మీమాటలకు నవ్వుదురు. యన్నము చల్లారినదేమో.

రెండ—పప్పులో గంజివాసన వేయుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదేమి?

రాజ—మీకుఁ గొంచెము రొంపపట్టిన దేమో? పప్పు లోగఁ జివాసన నేమిటండీ?

మూడవ—ఏమిటండీ! ఆవతలి రాజులకు వడ్డించగా మిగిలిన యన్నము మాకు వడ్డించినా రేమండీ! అంతబొత్తిగా మాలకూడా! కొంచెము కుడి యెడము వద్దటండీ!

రాజ—చాలు లేవయ్యా! నేర్చుకొని పోయినావు. నీమాటలు నీవు సగే. నీవే యాచారవంతుఁడవా? ఇవతలి వాళ్ళే యంతమాలకూడు తినువాళ్ళా? నేనింటనుండి పళ్లెము దెచ్చి వడ్డనఁ జేయుచున్నందుకా యీలాటి మాటలు.

నాల్గవ—అన్నట్లు జ్ఞాపకము వచ్చినది. రాజమ్మ గారూ! మీ మఱది భార్య ప్రసవమైనదఁట. పురుడు వెళ్లి లేదుగదా! మీరుఁ మడిగట్టుకొన్నా రేమి ?

రాజ—అయ్యో! మాకు వారికిఁ దరములు దప్పిన వండీ.

నాల్గవ—మఱఁదికి మీకుఁ దరము లేలాగున విడిపోవు నండీ! జ్ఞాతులు గనుకనా !

రాజ—పురిటిదినములు వెళ్ళిపోయినవి.

నాల్గవ—ఈ వేళకుఁ బోయిన్నది. శుద్ధిస్నానముకాలేదు రామరామ పురిటికూడు దినినందులకు రేపండఱము స్నానము చేయవలెను. మీరెప్పుడు నీలాగే. వెనుక చద్దియన్నము బెట్టుచున్నప్పుడు మైలబట్టతోనే పెట్టినారు. ఈయాచార మెక్కడను జూడలేదు.

మొదట—పచ్చడిలో మెంతులు కనబడుచున్న వేమండీ ?

రెండవ—ఇందాక నెవరో దిగఁబెట్టిన పచ్చడి వేరే తీసి దాచుచుండగా నేను జూచినాను. అది పొరపాటుచేత నీకుఁ బడినదేమో.

మొదట—నారాయణ! నారాయణ! ఎంగిలికూడు నెక్కడ తినగలమమ్మా! ఛీ! నాకీ యన్నము వద్దు. (అని యాపోసనముపట్టి లేచిపోయినాఁడు.)

రాజ—(కోపముతో) వెళ్ళవయ్యా గడియ గడియకు వెకరించి యెంతకాల ముండగలవు? పాపము! పొరుగూరు నుండి వచ్చినారు. తల్లిదండ్రు లెవరు దగ్గఱలేరుగదా యని సమస్త సదుపాయములుచేసి సొంత యింటికంటె నెక్కువ యాదరణ చేయుచున్నందుకా మీరీలాగున జెప్పులుపట్టుకొని యాడించుట? పైపై నున్నగి మనమాటలు పడునని మీరను కొనుచున్నారు కాబోలు. నేనాలాగునమాటలు పడుదానను గాను. మీయిష్టమయిన నుండుడి, కష్టమయిన నక్షణమున వెళ్లుండి. నావంటివారు లక్షమంది మీకున్నారు. మీవంటి వారు లక్షమంది మాకున్నారు. మా లెక్కలు చల్లగా నున్నంతసేపు భయములేదు. ఇప్పటికయినది లెక్కచూచి యిచ్చి మఱి వెళ్లుండి. అందాక బట్టుపంచ పట్టుకొని వెళ్లవద్దు.

నాల్గవ—సరే! ఉంచుకొనుడి పట్టుపంచె. నాకు భయములేదు.

రాజ—అవతల వీధినున్నముండ డబ్బులు పుచ్చుకొని కడుపు గాల్చెడిది అదే మంచిది. పరమార్థ మాలోచించెడు మావంటి పరువుగలవారకు గాలముగాదు. వాండ్రదగ్గఱ

కోరెత్తరు. ఆ మాయముండ కేలాగున డబ్బు దక్కనో తెలియదమ్మా.

అని యనగానే పట్టుపంచ వదలి యతడు పోయెను. రామచంద్రుడును భోజనానంతరము పాఠశాలకుఁ బోయెను. శిష్టాచార సంపత్తిగల సాంప్రదాయమునందు బుట్టిన రామచంద్రుడు పూటకూటియింట బొట్టుబెట్టుకొనక, కాళ్లుగడుగుకొనక మడిబట్టలఁ గట్టుకొనక భోజనము చేయువారలను జూచి పట్టణవాసములయందు గల వైచిత్ర్యముల కాశ్చర్యము నొందెను. అంతతో నతనియాశ్చర్యము సమాప్తము నొందక రాజమ్మ చర్యలు, భోజనమునకు వచ్చినవారి సంభాషణలు విన్నపిదప నధికమాయెను. రామచంద్రుఁడాదినము మొదలు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటనే పండుకొనుచు నచటి సహాధ్యాయులతో సుఖముగాఁ గాలము గడుపుచుండెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము భోజనమైన తరువాత శాస్త్రులవారు గేదెకు గడ్డి నిమిత్తము పొలమునకుఁ బోయినప్పుడు గురుశుశ్రూషయం దొకరికంటె నొకరు మించవలెనని పనిఁ జేయుచున్న శిష్యులతోఁ గలసి, శాస్త్రులవారికిఁ దనచేతఁ బని చేయించుట కిష్టము లేకున్నను, దానుగూడ శక్తిలోపము లేక శుశ్రూష చేయుచుండెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి రామచంద్రుని మీఁదఁగల మంచి యభిప్రాయమంతకంతకు హెచ్చెను. మనోహరమయిన యాకారమును నాకారమునకుఁ దగిన బుద్ధిసంపదయు, బుద్ధిసంపద కనుగుణమయినవిద్యాసక్తియు, విద్యాసక్తి కలంకారముఁ బెట్టుచున్న వినయసంపత్తియు నర్జునునియందు ద్రోణాచార్యునకు వలెనే

రామచంద్రుని యందు విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి మంచి ప్రేమను కలిగించెను. శాస్త్రులవారి యింటియెుదుటనే గ్రామమునందెల్లఁ దగు పెద్దమనుష్యులును సంపన్న గృహస్థులయిన మంత్రిప్రగడ శరభరాజుగారి యిల్లుగలదు. ఆయన కుమారుఁడు రామచంద్రుని యీడుగలవాఁడు శాస్త్రులవారి దగ్గఱ చదువుకొనుచు రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనమునకు, బుద్ధికిని సంతోషించి యతనితో స్నేహముచేసి యతఁడెక్కడ నుండిన దానక్కడ నుండుచు నీలని కేలోపము తటస్థమయినను సహాయము జేయుటకుఁ దాను సిద్ధముగానుండి యతని నతిగౌరవముతోఁ జూచుచుండెను. వారద్దఱును గృహస్థాశ్రముల వలె నతిశయ స్నేహముచేఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. సహజముగా మంచి శారీరముగల రామచంద్రునకు రాగజ్ఞానమువన్నె తేఁ బుస్తకము నతిశ్రావ్యముగాఁ జదువఁగలుగుటచేత శరభరాజుగా రప్పుడప్పు డతని బిలిపించి పుస్తకముఁ జదివించుచుండురు. పుష్పసౌరభ్యమువలెనే వ్యాపించిన రామచంద్రుని కీర్తివలన నతనియందు మంచి యభిప్రాయముగల శరభరాజుగారి మనస్సునకు, విశ్వనాథశాస్త్రులవారును, కుమారుఁడును జేయున్యాయమైన స్తుతులు చక్కగా నాటి పిల్లవానియం దొక విధమైన యనురాగమును గలిగించెను. ఇది యిట్లుండగా రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింట బ్రవేశించి రెండు మాసములయినది. ఒక పర్యాయము రాజమహేంద్రమునకుఁ దొందర పెట్టగా శోభనాచలము రెండు రూపాయల నిచ్చెను. కాని తరువాత నొక దమ్మిడీ యయిన నియ్యలేదు. తరువాత రామచంద్రుఁడు తన సహాధ్యాయునియొద్ద

రెండు రూపాయలు బదులుచేసి రాజమ్మ కిచ్చెను. ఇట్లు రాజమ్మ కొకమాసము సొమ్ము మాత్రము ముట్టినదిగాని రెండవ మాసపుసొమ్ము ముట్టనందున నామె రామచంద్రుని నిలువనీయక బాధపెట్ట నారంభించెను. శోభనాచలమే సొమ్మునిత్తునని మొదట నొప్పుకొని తరువాత నీయవలసిన యవసరము లేదనియు, రామచంద్రునే యడుగుమనియు, రాజమ్మకు రహస్యముగా వర్తమానము నంపెను. శోభనాచలము తన స్నేహితునకుఁ బదునైదు రూపాయలు బదులుఁ పుచ్చుకొని స్నేహితునిచేత సొమ్మిప్పించను లేదు. తానీయను లేదు. ధనము పుచ్చుకొన్నపుడున్న చొరవయు, ధైర్యమును మరల సొమ్మునిచ్చునపుడాతనియందుఁ గనబడవయ్యెను. తనస్నేహితుఁ డీయవలసిన ఋణమునకుఁ దాను ప్రతివాదిని గాననియుఁ దనసొమ్మే తానీయగలననియుఁ జెప్పి శోభనాచలము రామచంద్రుఁడు తన యింటికిఁ దడిమన్ను పొడిమన్నగునట్లు తిరిగినను నొక డబ్బయిన నీయక వచ్చినపుడెల్ల సాయంకాలము రమ్మని యొకమాటును, నుదయము రమ్మని యొకమాటును, సొమ్ముఁ దలేదని యింకొకమాటును మనసులో నేమియనుకొనవద్దని యొకమాటును, తనకు జాల మొగమాటముగా నున్నదని మఱియొకమాటను జెప్పినమాట చెప్పక వానిని తిప్పుచుండెను. రామచంద్రుఁడేవేళప్పుడు సొమ్మిచ్చునోకాని శోభనాచలమునకు సొమ్మివ్వఁదునంద లేదు. అవసర మెక్కువై తనయింటి కతఁడు వచ్చినకొలఁది శోభనాచలమునకు సొమ్మీయవలెనను నభిప్రాయము తగ్గి పలుమాఱతఁడు వచ్చినందులకు విసుగుపొచ్చెను. రామచంద్రుఁ

నింటికి వెళ్ళినపుడు శోభనాచల మగుపడక యింటనుండక యొకవేళ నింటనుండిన లేడనిపించుచు, వీధిలో నెదురైనప్పుడు పక్కసందులోనికైనను దగ్గఱయింటికైనను బోవుచు, వట్లుచేయ వీలుగానపుడు ముసుగువేసికొని స్నేహితులమధ్య దాఁగుచు మొగమున కేదయిన నడ్డము పెట్టుకొనుచు, కాలము గడపుచు వచ్చెను. అతిస్వల్పకాల సంపాదితమైన వారి స్నేహము, క్రమక్రమముగా మొగమోటమై, లజ్జయై మనస్పర్థయై, నిష్ఠురమై, యాగ్రహమై తుదకు రానురాను కలహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకు రాజమ్మయొక్క బాధ పడజాలక నొకనాఁడుదయాస్తమయములు వాకిటగూర్చుండి వేంకటరత్నముతోఁగూడ వచ్చుచున్న శోభనాచలమును బట్టుకొని రామచంద్రుఁడు విధిలేక యీప్రకారముగా మాటలాడ నారభించెను.

రామ—అయ్యా! శోభనాచలముగారు! ఎంతకాలము తమ యింటిచుట్టు నేను దిరిగినను నామీఁద ననుగ్రహమింకను రాలేదుగదా? రాజమ్మగారు నన్ను నిలువనిచ్చుట లేదు. జేహోమాహో యింటనుండి నన్నామె వెడలగొట్టెను. నామనవి చిత్తగించి లెక్క దయచేయుదురా! తమ రుచితముగ నిచ్చినట్లు సంతోషించెదను. పుచ్చుకొన్న సొమ్ముగాని మఱొకటి కాదు.

శోభ—(ఆగ్రహముతోఁ గన్ను లెఱ్ఱజేసి) నీకేమయినఁ గొంచెము బుద్ధియున్నాదా లేదా? పెద్దపిన్నలున్నారను సందేహమేమియు నక్కర లేదా! అందఱు నీవలెఁ దుచ్ఛులే యనుకొన్నావా; నీవు బ్రతికిన బ్రతుకుకొద్ది నీపరు

వుకొద్ది యడిగినావు. నీసాంప్రదాయ మెటువంటిది? నీసంగతి నే నాదినముననే గ్రహించినాను.

రామ—అయ్యా! తమకంత కోపమెందుకు? నే నేమన్నాను. నావల్లఁ దప్పున్న క్షమింపుడు

శోభ—మేము నిన్ను క్షమింపదగ్గ వారమా! నీవే నన్ను క్షమించవలెను. చచ్చిచెడి యేలాగో రెండుగుల్లలు తెగనమ్ముకొని నీవుకాగా సొమ్మునంపాదించినావు. నీదగ్గఱ బులు పుచ్చుకొనుట నాదే బుద్ధితక్కువ. నీవీస్వల్పమునకు మొగము చెండుకొనుచున్నావు. కాని యీలాటివి లక్షలు సంపాదించినాము. లక్షలు వ్యయము చేసినాము. నావంటి వాని కిది యొక లెక్కకాదు.

రామ—అందుచేతనే త్వరగా దయచేయించండి. నేరమంతయు నాదే.

శోభ—ఇయ్యక మానుదుమా యేమిటి? ఇచ్చిన దాకఁజచ్చినట్లుండు. అప్పుడునుకురాదు. నీసొమ్మెంత జేయును? నీవెంతచేయుదువు? నీనైజము కనఁబఱచుకొన్నావు. నీసొమ్ము వారమునాఁటికి గిరగిరఁ ద్రిప్పి పాఱవేసెదను. నీకంటె నిర్భాగ్యుఁడుగాని నీసొమ్ము నపహరింపఁడు. నీకు గతిలేమ గాని మాకు లేకపోలేదు. ఉపకారమునకు బోగానపకార మెదురయినదఁట! వచ్చిననాఁడు మాయింట నుంచుకొని బంధువుఁడుగదాయని సమస్తవిధముల నాదరించినందుకా యీమాటలు. నాటి నియోగప్పువాడవని, నీకింత నిర్వాహక ము చేయవలెనని అనుకొన్నాను. అయ్యా! వేంకటరత్నము గారు! అర్ధరాత్రిదొంగలుపడినప్పుడు దాను గుఱ్ఱవాఁడు—

భయపడునని దగ్గరగా మీఁదఁ జెయ్యివేసికొని పండుకొన్నాను. అవిశ్వాసముయిన లేదు. ఈకాలములో నెవరికి నుపకారము చేయగూడదండి; నాయనా! రేపు నీసొమ్ము నీకు బంపెదను. ఇప్పటికి వెళ్ళు.

వేం—ఇంత మంచివారు. మీతోనే పడినదిగాదు, ఇంకనీగ్రామమునందెవరితో సరిపడును? బాగానేసాగ్లాపడ గలదు. సరసముగానే యున్నది.

రామ—మీచిత్తము. ఇంక నే నడుగను. ఆమాట మీరేదక్కించుకోవలెను.

శోభ—అమలాపురం నీళ్ళొంటఁబట్టినవి. పెంకెత నము ముదిరినది. మాట దక్కించుకోవలెగాదూ? ఇది జ్ఞాపకముంచుకో.

రామ—మీ రాచంద్రార్కము నాకు జ్ఞాపక ముండునట్లు చక్కనిపనిఁ జేసినారు.

అని మెల్లగా ననుకొని మాటలతోఁ తన్నుదెమల్చి శిక్షింపక దయదలఁచి పోనిచ్చినందులకు మనసులో సంతో షించుచు దేవునకనేక వందనములు చేయుచుఁ బూటకూటి దాని కేమిప్రత్యుత్తరము చెప్పుదునా యని యాలోచించు కొనుచు రామచంద్రుఁడు వచ్చెను. రాగానే రాజమ్మవానిని జూచి యిట్లనియె.

రాజ—లెక్క తెచ్చినావయ్యా?

రామ—శోభనాచలంగారు—

రాజ—(మాటకడ్డమువచ్చి) శోభనాచలంలేదు. శోభనాచలంలేదు. నాయింట దిన్నవాడవు నివా శోభనాచ

లమా! నాకాతనితో నేమి? ఒడలెఱుఁగవు? ఎవరి యబ్బ సొమ్మనితిన్నావు? డబ్బు పుచ్చుకోకుండ నీకు మూఁడుపూఁతలు వండి కుంభము తోడుట కెవరు నీకిచ్చియున్నారు. పోపో. నాయింటనుండి లేచిపో. చెంబు పట్టుకపంచ నేనియ్యను నడునడు.

అంతకఠినముగా రాజమ్మ మాటలాడినపుడింక నచ్చట నుండరాదని చివాలున లేచి రామచంద్రుఁడు వెళ్ళు చుండెను. అంతట నాతని మార్గమధ్యమందు వెనుక తనకు రెండురూపాయల నప్పిచ్చిన సహాధ్యాయుఁడగుపడి రామ చంద్రుని నిలువఁబెట్టి తనసొమ్ము తనకిమ్మని యడిగెను. వారిట్లుమాట్లాడిరి.

సహా—ఏమోయి? అప్పుపుచ్చుకొని తిరిగి ఇచ్చినావు కావు? ఒకనాఁడా రెన్నాళ్ళు! అంతగతిలేనివాఁడ వెందుకు పుచ్చుకొన్నావు? పోనీమెగవేయి, దీనితో నీవు పెద్దకాపురము చేయవు; నేనుజెడిపోను. మర్యాదగాదు. నే నేలాటి యవుస రములో నీకిచ్చినానో నీవు నాకాలాగు రెండవకంటివాఁ డెఱుఁగకుండ నీయవద్దా? తేపు నీ వీయక పోతివా నీకు నాకు బాగుగా జరుగదు అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

అతని యదృష్టమేమో కాని రామచంద్రునకు బదు లిచ్చిన వారును, నతనియొద్ద బదులుపుచ్చుకొన్న వారును గూడ నతనిని నిందించుచుండిరి. శోభనాచలము సొమ్మిచ్చు ననునాశ వానికి లవమును లేదు. గ్రామమందుఁ దన్నెవరు నెఱుఁగరు రాజమ్మ లేవగొట్టినది. మద్దులకనకరత్న మియ్య వలసిన యారూపాయి కూడఁ దానీయనక్కఱలేదని

చెప్పెను. అందుచేత మహావిచారము గలిగి నిర్విణ్ణుఁడై సాయంకాలమువఱకు భోజనము లేనందున గడుపులో మల మల మాడుచుండగాఁ బ్రదోషకాలమున నెప్పటియట్లాలయ మునకుఁ బోయి దేవదర్శనము జేసి తరువాత మంటపము మీఁదను త్తరీయముఁ బఱచుకొని గ్రుడ్లనీళ్ళు గ్రుక్కుకొనుచు, దలిదండ్రులు చనిపోవుటయుఁ, బినతండ్రి యన్యాయముగ సొత్తపహరించుటయు, ద్రవ్యనష్టమును, బ్రతిస్థలమునఁ దిల్లను, దలఁచి తలంచి విచారించుచు వెల్లకిలఁబడుకొనెను. రామచంద్రుని సంగతి యంతయు నెవరివలననో విని శరభ రాజుగారి కుమారుఁడు గోపాలము గ్రామమంతయు వెదకి దేవాలయమునకు వచ్చి మంటపముమీఁదనున్న రామచం ద్రుని గనుఁగొని మొగమాటముచేతనతఁ డేమియుఁ జెప్ప కున్నను భోజనముచేయనట్లు గ్రహించి "రామచంద్రుఁడూ మా బాబయ్యగారు నిన్నొకసారి రమ్మన్నారు." అని చెప్పి తీసికొని వెళ్ళెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

అనులాపురమునందు గల యిండ్లన్నిటిలో మంత్రిప్ర గడ శరభరాజుగారియిల్లే పెద్దది. వీధియరుఁగులకు గచ్చు చేయఁబడియున్నది. ఇటుకలతోఁ గట్టిన స్తంభములు రెండ రగులమీఁదనుగలవు. రాతిమెట్లతో నిండిన గుమ్మముదాఁటి లోపలికిఁ బోఁగా నెడమచేతివైపునఁ బెద్ద కచేరిచావిడి

యిసుగు వేసిన జాడనట్లు నున్ననయి తెల్లని పాలగచ్చుతో నిండియుండును. చావడికి రెండుప్రక్కల రెండుగదులుండును. అందులో నొకగదిలో శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుడైన రాజగోపాలము చదువుకొనుచుండును. చావడి కెదురుగా నున్న వాకిట వేసవికాలము గనుక నొక కొబ్బరియాకుల పందిరిగలదు. చావడిమీఁదఁ గూర్చుండుటకు వెదురుపేళ్ళ చాపయు, దానిమీఁదఁ దివాసులును గలవు. గోడదగ్గఱ మూఁడుమూళ్ళ పొడుగున నొకపెద్దదిండు జేరగిలఁబడుటకు వేయఁబడియున్నది. ఇనుప జాలకఱ్ఱలుగల యొక గవాక్షము దిండుపై నుండుటయేకాక, చావడిలోనుండి దొడ్డిలోనికిఁ బోవుటకుఁ గిటికీకి రెండుప్రక్కల రెండు గుమ్మములును, వానికి కొక్కతలుపులును గలవు. వీధిగుమ్మమునకు నెదురుగా లోగిలి యొక్క లోపలిభాగమున్నది. అందు మండువాయును, దాని కిరుప్రక్కలను రెండుగదులును వానికిఁ జేరి పడమటియిల్లు నున్నది. దొడ్డిలో నొక యుప్పునీళ్ళనుయ్యి త్రవ్వఁబడి యున్నది. నూతికిఁ గొంచెము ప్రక్కగాఁ దులసికోట వేయఁబడి యున్నది. ఇంటికి దక్షిణభాగమందు బశువులసాల యొకటి గలదు. ఈ యింటియందు శరభరాజుగారు దండ్రితాతల నాటనుండియుఁ గాపురమున్నవారు. శరభరాజుగారి కిప్పటికి నలుబది సంవత్సరము లుండును. మొలకు బంగారపు గోవత్రాడును, జేతులకు నగిషీచెక్కిన గుల్లమురుగులును, వ్రేళ్ళకు బటువులును, శరభరాజుగా రెప్పుడును దీయక ధరించుచుందురు. ఆయన పచ్చనైన కొంచెము స్థూలశరీరము, బట్టతలయు గలిగియుండును. శరభరాజుగారికిఁ దొలిచూలు మగ

పిల్లవాఁడు పుట్టుటచేత సంతోషించి రాజగోపాలమని తమతండ్రిగారి పేరుఁ బెట్టుకొనిరి. రాజగోపాలముతరువాతఁ దొమ్మిది సంవత్సరముల వరకు శరభరాజుగారికి బిడ్డలు లేరుగాని పిమ్మట నొకకుమార్తె గలుగ నేఁడవపురిటినాటికి నాలుగు మాసములక్రిందటఁ జనిపోయిన శరభరాజుగారి చెల్లెలు స్వప్నములోఁ గృష్ణవేణమ్మకు గనఁబడి పేరు పెట్టుమనినందున నీకొమార్తెకుఁ బార్వతి యను పేరుపెట్టిరి. ఆమెవెనుక నొక కుమారుఁడు గలిగెను. అతనిపేరు నరసింహము, కృష్ణవేణమ్మ తనశరీరమున ధరించిన యాభరణముల కాంతిని వెలవెలఁ బాఱఁజేయు కాంతిచాయయు నాకర్ణాంతములైన నేత్రములను దానిమ్మగింజలవంటి పంక్తులను, సన్నని నడుమునుగలిగి లావణ్యమందేగాక సత్ప్రవర్తనమునందును స్త్రీలలో శిరోభూషణమై మగని మాట జవదాఁటక సత్కార్యములయందు శరభరాజుగారికిఁ దగిన ప్రోత్సాహము నిచ్చుచు ననుకూలదాంపత్యమునకు నిదర్శనము వీరేయని జనులు స్తోత్రము చేయునట్లు మహాకీర్తిని గాంచెను. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు గొబ్బరితోటలమీఁదను భూములమీదను మూడువేల రూపాయలు వచ్చును. గ్రామమునందాయన లగు పెద్దమనుష్యులగుటచే వివాదలు గలవారందఱు శరభరాజుగారియెదుటకు వచ్చి తగవుల పరిష్కరించుకొందురు. వేంకటరత్నము శరభరాజుగారికొక వేలువిడిచినపినతండ్రికొడుకు. బాంధవ్యమునందేకాక గుణములయందుఁగూడ వేంకటరత్నము శరభరాజుగారికి దూరమే కనుక నతనిఁ దనయింట నుంచుకొనుటకు

ఇష్టము లేకపోయినను తల్లిప్రోద్బలముచేత నతఁడింటనుండుట కాయన సమ్మతించెను. చిన్నతనమునందే తల్లిదండ్రులార్జించిన రొక్కమంతయు విచ్చలవిడిగా వ్యయముచేసి యన్న వస్త్రములకు లోపము రాఁగానే వేంకటరత్నము వీరియింటఁ బ్రవేశించెను. వివాహము కాకపోయినను, నతనికి సంసారి కంటె నెక్కువ తాపత్రయము గలదు. ధనము వచ్చుబడి లేకపోయినను ద్రవ్యముతో నావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. రామచంద్రుఁ డమలాపురము వచ్చిననాటి రాత్రి వేంకటరత్నము చెఱుపుగట్టిన ప్రవేశించినయిల్లు వారిభోగస్త్రీయైన చంద్రముఖియిల్లే. లావణ్యము నందామెఁ జంద్రునితో సమానమైన కాంతి లేశమును లేదు, సరికదా చంద్రునివలె గుండ్రనిముఖముగలిగి చంద్రముఖనామము సార్థకము జేసికొనునేమో యనుకొన్నను మొగము కొంచె మించుమించుగా మూరెడు పొడుగుండును. కోమార్తెకు సార్థకనామము లేకపోయినను దన చిన్నతనమునుండియు, యింటికి వచ్చిన యనేకనరుల ప్రాణముల హరించిహరించి యిప్పటికి జవసత్వములుడిగియున్న దాని తల్లికి నరహరి యనునామము సార్థకమైయుండెను. చంద్రముఖికి జప్పిదవడ లుండుటచేతఁ దమలపాకుల యావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. అట్లు రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముతో రాగానే శరభరాజుగా రతనిని దమయింట నుండుమని బలవంతపెట్టిరి. నియోగి కుటుంబమునందుఁ బుట్టిన రామచంద్రునకుఁ బరగృహవాసము చేయుట యభిమానమని తోఁచినను కాలము తప్పివచ్చినందున శరభరాజుగారి యింటనుండి రాజగోపాలముతో గలసి

చదువుకొనుచుండెను. వచ్చినప్పటినుండియు రామచంద్రునకును వేంకటరత్నమునకును గొంచెము సరిపడకుండెను. శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడగుటచేత వేంకటరత్నమునకును రామచంద్రునిమీఁద గొంచెము కోపముండుట సహజమే అదియుటుండగా వేంకటరత్నము నిలువు బొట్టువాఁడగుటచేత రామచంద్రుఁడా బొట్టు పెట్టుకొననందుకు నాతనిమీఁద గోపము వచ్చెను. తరువాతఁ గొన్ని దినములకు శరభరాజుగారొకనాఁడు రామచంద్రునితో నేదో రహస్యమును జెప్పిరి. ఆరహస్యముఁ దనకుఁ జెప్పమని వేంకటరత్నము రామచంద్రు నెంత బలవంత పెట్టినను, నతఁడు చెప్పనందున వానిపైఁ గోపము ద్విగుణమయ్యెను. అందుచేత వేంకటరత్నము రామచంద్రుఁ డొంటరిగాఁ దనకంటఁ బడినప్పుడెల్ల బొట్టు కూటికిఁ జేరినవాఁడనియు, సర్వజ్ఞత్వము మెండనియు, నింక నిటువంటి యెత్తిపొడుపుమాటలనుటయేగాక రామచంద్రుని గుఱించి తానెవరితోఁ బ్రసంగించినను దన శక్తివంచన లేకుండ నతఁడు మంచివాఁడు కాఁడని వారి మనస్సుల యందు నాటుపడునట్లుగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. శరభరాజుగారును, కృష్ణవేణమ్మయు రామచంద్రుని దమ కుమారునితో సమానముగాఁ జూచుకొనుచున్నను వేంకటరత్నము తనయెడఁ జూపుచున్న యసహ్యతవలన రామచంద్రునకు మనస్థిమితము లేకపోయెనుగాని సద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారితో నైనను, లేక తన ప్రాణసమానముగాఁ జూచుకొనుచున్న రాజగోపాలముతో నైనను, నీసంగతి జెప్పఁడయ్యె. రామచంద్రునకుఁ దన

ముల్లు వెడలిన తర్వాత పూర్వము తనకిష్టము లేని వస్తువులెల్ల నిప్పు డిష్టమయ్యెను. అతఁ డమలాపురమునఁ జదువుకొనుచున్నకొలఁది విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి వాత్సల్యమును, సహాధ్యాయులకు గౌరవమును, శరభరాజుగారికిఁ బ్రేమయు, రాజగోపాలమునకు మైత్రియు, గ్రామస్థులకు మంచియభిప్రాయమును గలుగఁ జొచ్చెను గాని వేంకటరత్నమునకు మాత్రము ప్రేమాదులు చచ్చి యసహ్యత హెచ్చ నారంభించెను. ఇప్పటికి రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి యింటికి వచ్చి పదిమాసములయ్యెను. అమలాపురమునందు కొబ్బరి వేళ్ళనీళ్లు పడక దేహమందు రామచంద్రునకుఁ గొంచెమప్పుడప్పు డజీర్ణముగాను, ననారోగ్యముగాను నుండుచు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరమునందు జ్యేష్ఠమాసమున నతనికిఁ దీవ్రమైన జ్వరమువచ్చినది. జ్వరము తగులగానే శరభరాజుగారు దమదగ్గఱనున్న శీతాంశురసముమాత్రల నిచ్చిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గొంచెము జలము మాత్రము మంత్రించి త్రాగుమని యిచ్చిరి. అంతలోనే యెక్కడనుండియో రెండుపొట్లములు దెచ్చి రాజగోపాలము తేనెతోఁ గలిపి దగ్గఱనుండి మ్రింగించెను కాని వెంటనే గుణము కనఁబడనందున సాయంకాలమతఁడు కషాయమునిప్పించెను. శరభరాజుగారి తల్లియొక్క పూఁట కంటిలో మిరియములకలికము వేసెను. ఎన్నిచేసినను రోగ మెక్కువేకాని తక్కువకానందున, శరభరాజుగారు దమయింటివైద్యుఁడు గ్రామమందు లేఁడని తెలిసికొని, పూర్వమున వృత్తియేదియు దొరకక వైద్యమారంభించి యనేక జనుల నకాలమరణపూర్వకముగ స్వర్గలోక

సుఖముఁ గలుగఁజేసి ప్రాణమువిసిగి వైద్యముచాలించి సంచి మూలఁబడవైచిన యొక ముసలివైద్యునిఁ బిలిపించి రుజ్జా సనిజూపి చేయి చూడుమని చెప్పిరి. అంతట వైద్యుఁడిట్లు పలికెను.

వైద్యు—చేయి చూడనక్కరలేదు. లంకణముల గట్టుడి; ఎన్ని లంకణములు గట్టిన నంతమంచిది.

రామ—అయ్యా! చిన్నతనమునుండియు నాకు లంకణములు పడవు. అన్నము దినవలయును.

వైద్యు—ఎందుకు పడవు? కమ్మనిరోగములుఁ దియ్యనిమందులు సరిపడఁగలవా? ఉండలేకపోతే జాడ్యము లొంగునా! కన్నులు మూసికొని పరుండు.

శర—అయ్యా! ఎన్నిలంకణములు పడవచ్చును?

వైద్యు—ఇది పురాణజ్వరము. శరీరమున జీర్ణించెను. పది లంకణముల మీఁదిమాట.

రామ—అయ్యయ్యో! నేనుండలేనండి శరభరాజుగారు! నాతత్త్వమునకది సరిపడదు.

శర—పథ్యముత్వరగానె పెట్టింతునులే నాయనాయని వైద్యునితో అయ్యా! ఏమిమందు వేయఁదలంచుకొన్నారు? ఆనందభైరవి వేయవచ్చునా?

వైద్యు—ఆనందభైరవి యేమిపనిఁ జేయఁగలదు? ఇది భడవ జాతి జ్వరము. రాకడ వేఱుగానున్నది.

శర—ఏదోయొకటి వేయించండి.

అని చెప్పఁగానే వైద్యుఁ డొకమాత్ర నిచ్చి వెళ్ళిపోయెను. జ్వరముకొద్దిదైనను పది యెక్కువ జ్వరమని చెప్పి

హెచ్చువధనము గ్రహింపవలెనని దురుద్దేశముగలిగి నొక మెచ్చునటులను వైద్యుఁడుమందిచ్చెను. తనపాటిఁ దాను లొంగఁచేయవలెనని యనుకొన్నను, రోగముత్వరగా లొంగలేదు. ఉష్ణము నిశ్శేషముగాఁ దగ్గినను లంకణము లింకను గట్టించి వైద్యుఁడు పథ్యముబెట్టించుట మానిపించెను. ఆమహానీరసముచేత నొకనాఁ డర్ధరాత్రి రామచంద్రునకు నిస్త్రాణవచ్చి మాటరాక కాలుసేతులు చల్లఁబడెను. ఆసంగతి నెఱుఁగక యీగుణములు మఱొకవిధముగా భావించి వేంకటరత్నము శరభరాజుగారి చెవిలో మెల్లగా "రామచంద్రునిపని బొత్తిగా నపస్మారముగా నున్నది. మనకుదక్కఁడని తోఁచుచున్నది" అని చెప్పెను. ఆమాటవినఁగానే శరభరాజుగా రదరిపడి లేచిరి. ఇంట నందఱుఁ దొట్రుపాటుతో లేచిరి. వేంకటరత్నము చాకలివానిచేత వీధిలో గోడదగ్గర రెండువెదుళ్ళు పాతించి రెండువెదుళ్ళడ్డము వేయించి నాలుగుచాపలడ్డము గట్టించెను. శరభరాజుగారితల్లి చప్పుచప్పున రెండుచేదలనీళ్ళు మీఁదబోసుకొని తడిగుడ్డతో నటకమీఁద కెక్కి యూరుగాయకుండల దింపుచుండెను. శరభరాజుగారు వైద్యునికొఱకు వర్తమానమంపిరి. కాని జరుగుచున్న సంగతియంతయు విని వైద్యుఁడు తన యౌషధప్రభావముఁ దానెఱుఁగును కనుక మరణమేకాని మఱొకటి జరుగదని నిశ్చయించుకొని రాక, తుదకు వర్తమానము లెక్కువకాఁగా శరభరాజుగారికిఁ గోపమువచ్చునని యచ్చటకివచ్చి, చూచి "చేతిలోఁ జాల జబ్బుగా నున్నది. ఇది విషమజాతి—సెగ్గదని నేను మొదటనే యనుకున్నాను. మందులియ్యఁగలముగాని యాయుర్దాయము

పోయగలవమా'' యని చెప్పి యొకచోట గుమిగాఁ గూడికొని యున్న రాజగోపాల శరభరాజ వేంకటరత్నముగార్ల దగ్గఱ కూర్చుండెను. అప్పుడు శరభరాజుగారితల్లి యన్నపూర్ణమ్మ వచ్చి యిట్లు పలికెను.

అన్న—ఏలాగున్నదిరా నాయనా?

వేంక—ఏమిచెప్పను? ఘడియలమీఁద నున్నది. ఇప్పుడో యింకనో.

అన్న—ఆమంచము దీసి వీధిలోఁ బారవేయండిరా? యింకా యింట్లోయెందుకు?

శర—తొందర యేమిటమ్మా. ఇకఁ గొంచెము సేపుండు.

అన్న—కొంచెము సేపేమిటి? ప్రాణము గుటగుట లాడుచున్నది.

శర—నాకా పిల్లవానిఁజూడఁ గడుపులో జాలిగా నున్నది. అవతలఁబెట్టింపలేను.

అన్న—సామానంతా తగులఁబడిపోతుంది. ఎక్కడో దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకుకోసరము నిక్షేపమువంటి యిల్లు తగులఁబెట్టుట కాలోచిస్తావేమి? చెప్పినమాట వినరు ఏగంగలో దిగేదమ్మా! మాయసంతవచ్చినది. ఈనిర్భాగ్యపుఁ జచ్చినవాఁడు యింటికోసరమే దాపరించినాఁడు.

రాజ—తిట్టకమ్మా యేమియు లేదు? ముందుగాఁ జావు మాట లెందుకు?

అన్న—చావక యీ వెధవ బ్రతుకుతాడు? మీరు

కూడా వానితోఁ గట్టిగట్టుకొని గంగలోదిగండి. ఒకయేడు పేడిచి నోరుమూసుకొని యూరకుంటాము.

వేంక—అన్నయ్యా! ఇవాళ త్రిపాద నక్షత్రమఁట. ఇల్లాలుమూసములు వదలిపెట్టవలెను. పశువులసాలలోనైనఁ బెట్టించండి. పోవునప్పు డెక్కడయిన నొక్కటే.

వైద్యు—ఆయుర్దాయ మున్నపక్షమునఁ జంపినను జావఁడు. వెనుక నాకొక పర్యాయ మీలాగే ప్రాణము మీఁదికి వచ్చినపుడు మావాండందఱు నన్ను గ్రిందఁ బడవేసి కొని కూర్చున్నారు. అంతట నా ప్రాణము పోయినది. నలుగురు యమదూతలు నల్లలాగులు దొడుగుకొని కోకళ్ళతో వచ్చి నన్నుఁ దీసుకొని నాలుకాకివలె నల్లని దేహము గలిగి యొక సింహాసనముమీఁద గూర్చున్న యొకరాజున కెదుట నిలువఁబెట్టిరి. అతఁడుయమధర్మరాజు నరకములోబడియేడ్చు వారి కేకలనువిన్నాను, అప్పుడు యముఁడు నన్నుజూచి దూతలతో 'ఓరి మూర్ఖులారా! మీరొకనిఁ దీసికొనిరమ్మని పంపిన వీనిని దీసికొని వచ్చినారేమి?' యని చెప్పి నన్ను క్రిందికిఁ బడఁద్రోసెను. అప్పుడు మావాండ్రు నాశరీరము దీసికొనివెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండగానే నే బ్రతికినాను. ఏమో యలాగున నీతఁడును బ్రతికిన బ్రతుకవచ్చును.

రాజ—ఏమివింతలండీ! ఎవరయిన నమ్మవద్దా?

వేంక—ఆశ్చర్య మేమున్నది? ఈపిల్లవాఁడు బ్రతుకడండి. రాత్రి నాకలలో యమదూతలు జట్టిలాగులు దొడుకుకొని దుడ్డుకఱ్ఱలతోవచ్చి గుమ్మములో నిలుచుండి యొవ

రిని రమ్మనిపిలుచుచున్నారు. సూతదర్శనమైన నింక బ్రతుకుట యబద్ధము. నే ననేకపర్యాయములు చూచినాను.

అని చెప్పినంతలోన విశ్వనాథశాస్త్రులవా రీకలవరపాటంతయు విని లేచి రామచంద్రునకుఁ దటస్థమయిన యీమహావిపత్తుకు విచారించి శరభరాజుగారితో నిట్లని చెప్పెను.

విశ్వ—అయ్యా! రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. అతని కీలాగున కాలముతప్పివచ్చినది ఇన్నాళ్ళనుండియు మీ రేతండ్రివలె సంరక్షణఁజేయుచున్నారు. అతఁడు పిల్లవాడయినను యోగ్యుఁడు. అవతలఁ బెట్టించుట భావ్యముగాదు.

వేంక—ఏమిటయ్యా! అంతజాలిగా నున్నపక్షమున మీయింటఁ బెట్టుకొండి, శ్రీరంగనీతులెన్నైనను జెప్పవచ్చును. మీయిల్లు కాకపోయినసరి.

అని పలుకుచున్న సమయమునందు శరభరాజుగారి తల్లి వచ్చి వేంకటరత్నమును బిలిచి యతఁడును దానును దోఁడుపట్టి రామచంద్రునిమంచము పసువులపాకలోఁబెట్టి మిక్కిలి పరిశుద్ధమయిన వాయువుగల శుభ్రమయినచోట నుండవలసినరోగినిదీసికొనిపోయి, చుట్టును రొచ్చును దోమలు మొదలగు కీటకముల ధ్వనులును. గడుపులోఁ బ్రేగులు తెగునట్లు వమనము గలుగఁజేయు పేడకంపును గలయా పాకలోఁ బెట్టుచుండగా శరభరాజుగారు చూచియు స్త్రీలమాట కడ్డము చెప్పలేక, స్నేహితునికొఱకు విచారించుచున్న రాజగోపాలము నూరడించుచు విశ్వనాథశాస్త్రులవారితో మాట

లాడుచుండెను. తరువాతఁ గృష్ణవేణమ్మ రామచంద్రుని యొద్ద కుఁబోయి యాతని స్థితిని జూచి విచారించి యాతనికిఁగలిగినట్టి యవి నిస్త్రాణలక్షణములుగాని మరణచిహ్నములు గావని గ్రహించి, కొంచెము చిట్టెడుకు నీళ్ళుపోసినచో నదికుదురు ననుకొని తనయభిప్రాయమును శరభరాజుగారితోఁ జెప్పెను ఆయన దానికిష్టపడఁగాఁ తరువాతఁ జిట్టెడుకు నీళ్ళు గిద్దెడు రామచంద్రుని కామె లోపలఁబోసెను. అవి త్రాగిన నాలు గుగడియలకు రామచంద్రుఁడు కొంచెము తెల్విదెచ్చుకొని యొత్తిగిల్లిపండుకొనెను. తక్కినరాత్రియంతయు రామచంద్రునియొద్ద రాజగోపాలము పరుండవలెననుకొని యది తండ్రితోఁ జెప్పుచుండగా విని ముసలమ్మ యిట్లనిచెప్పెను.

అన్న—ఓరీ! కుఱ్ఱవాఁడా! నీవక్కడ పండుకోకు. ఆనక జడుసుకొన్నపక్షమున దేవుళ్ళాడలేము. నీవు సావిట్లో పరుండు.

రాజ—అక్కడ పరున్నమాత్రముననే జడిసికొందునా! అంత భయములేదు.

అన్న—చెప్పినమాట వినవేమిరా? వాఁడెవరు? నీకెవరివు? నీయమ్మవంకచుట్టమా? అబ్బవంకచుట్టమా?

రాజ—నీవు వేయి చెప్పినను నేను వినను. నేనిక్కడనే పండుకొనెదను.

అని రాజగోపాలము చెప్పిన మాటలకు మనసులో సణుగుకొనుచు నామె వెళ్ళెను. ఆమిగిలినరాత్రియంతయు వేంకటరత్నమును రాజగోపాలమును రామచంద్రునియొద్ద పశువులపాకలోఁ బరుండిరి. కాని దుర్వాసనచేతఁ గొంతసేప

టికి రాజగోపాల మూవలకు వెళ్ళెను. అదివఱకు రామచంద్రుఁడు జబ్బుపడకమునుపు రాజగోపాలముయొక్క యుంగరము దన వ్రేలను బెట్టుకొనెను. అదితీయకనుండే రోగపీడితుఁడగుటచే నా యుంగర మతని చేతనే యుండెను. రామచంద్రుఁడు గొంచెము కనుమూసి నీరసముచేఁ బరున్నప్పుడు పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న యొక బ్రాహ్మణుఁ డాయుంగరమును మెల్లమెల్లగా లాగుచుండెను. రామచంద్రుఁ డులికిపడి లేచి నీరసముచేత మాట తిన్నగా రానందున నక్షరములు స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, హీనస్వరముతో నొక కేక వేసెను. పంచప్రాణములు స్నేహితునిమీఁదనే పెట్టుకొనియున్న గోపాలమామాటలు విని పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమని రామచంద్రు నడుగగా నతఁడేదో గోపాలముయొక్క చెవిలోఁ జెప్పెను. ఆమాట నాలకించి గోపాలము మహాకోపముతో "ఏమయ్యా! వేంకటరత్నము! అతని చేతియుంగరము నీ వెందుకు లాగినావు?" అనియడిగెను.

వేంక—ఏమిటయ్యా! జబ్బుచేతసంధించి చావునకు సిద్ధముగానున్న వానిమాటలు నమ్మి నన్నిలాగున ననఁదగిన మాట యనరానిమాట తెలియకుండ నిందించెదవా? అతఁడు చెప్పుచు నీవు నమ్మనునా? బాగున్నది యెంతయాట.

రాజ—పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న మనుష్యుఁడు లాగినాఁడట. నీవు యింకెవ్వరు?

వేంక—ఆ! ఈమాట బాగున్నది కనులుమూసికొని ఉత్తుగా నతఁడు పరున్నప్పుడేమో యతనికి వేంకటేశ్వర్లువచ్చి ప్రత్యక్షమైయుంగరము లాగినట్లు భ్రమ కలిగినది. వేంకటే

శ్వాస నిలువుబొట్టు దైవమే కాదా. ఈతనికేదో మ్రొక్కు న్నది. త్వరగా నాయుంగరము మీఁదుకట్టు. ఇది వేంకటాచల పతి మహాత్మ్యమే.

రాజగోపాలయ్యమాటనమ్మి, వేంకటరత్నమునందు నిందారోపణఁ జేసినందులకు నొచ్చుకొనుచు, రాత్రియంత యుఁ గడపెను. కాని, యాపనిఁ జేసినవాఁడు మన వేంకట రత్నమే తప్ప మరొకరు కారు. గోపాలముంగరమును మీఁదు కట్ట జ్యోతిష్కులు వచ్చినపుడెల్ల రామచంద్రుని నక్షత్ర మును జెప్పి యతనికాదినములయందు మరణమున్న దేమో యని యడుగుచు, నిది నీచ మిది ఘనమని యెంచక సమస్త విధములైన యుపచారములను జేయుచుండెను. ఆహాహా! స్నేహమెట్టిదో యోచింపుఁడు. ఇది జరిగిన నాలుగు దినము లకు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాధ మమలాపురమున కేదో పనిమీఁద వచ్చి వేంకటరత్నముతో మాటలాడుచుఁ దన యన్న కుమారుఁడు శరభరాజుగారి యింట నున్నాఁడని యుఁ, బ్రాణముమీఁదికి వచ్చినదనియు విని యిట్లనియెను. "వేంకటరత్నముగారూ! వాఁడు మాయన్నకొడుకని చెప్పు కొనుటకు సిగ్గుగా నున్నది. నియోగులయింట బుట్టి సాటి వారియింటఁ బొట్టనూటికుండి మా కవమానము దెచ్చినాడు. వీఁడు పుట్టకపోయినను బ్రతికిపోదుము" అని చెప్పి వెళ్ళిపోవు చుండగా వేంకటరత్న మతడుఁ గూడ రామచంద్రుని ప్రవ ర్తనాదులలో దనయభిప్రాయముతో నేకీభవించినందులకు సంతసించుచు "మీపిల్లవానికి జబ్బుగానున్నది చూచిపొండి" యని చెప్పెను. జగన్నాధముగా రామాటవిని, 'వానికేమి

భయము లేదు. వాఁడు మనవంటి వారి వెంబడజేరో కడతేర్చి కానిపోఁడు' అని చెప్పి పశువులశాలలోనికిఁ బోయి రామచంద్రుఁడు కన్నులనుండి గుఱ్ఱున నీళ్ళుతిరుగ, నాటకాఁగ, ప... మీఁద బిసకుఁడ్రిని కూర్చుండమని సంజ్ఞజేసి యతఁడు కూర్చున్న పిమ్మట నాతని మెడమీఁద జేతులవేసికొని కౌఁగిలించుకొని యిట్లనియెను.

రామ—బాబూ! వచ్చినావా? నిన్నుఁజూడఁగనే మా బాబయ్యను, మాయమ్మను జూచినట్లు పంచప్రాణములు లేచివచ్చినవి. నాకు రోగము కుదిరినదాక నాలుగుదినములు నీవిక్కడనుండుము. నిన్ను జూడఁగనే నారోగము సగము కుదిరినది' అని చెప్పిన రామచంద్రుని మాటలతని రాతిగుండెను భేదింపలేకున్నను సమీపమున నున్నవారందఱికి జాలిబుట్టించెను. అంతట జగన్నాథమిట్లు చెప్పెను.

జగ—నాకుండుటకుఁ దీరుబడిలేదు. ఒకొకమాఱు వచ్చియుండెదను. నీకువారే తల్లి, దండ్రి. నేను బోవుచున్నాను.' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. రోగము కొంచెము తిరుగ మొగమునకు రాఁగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మంచమును లోపలబెట్టించిరి. రామచంద్రునకుఁ గ్రమక్రమముగా నన్నియు హితమై నల్లరక్తము పట్టి బలము చేర నారంభించెను. అతఁడు పూర్ణదార్ఢ్యవంతుఁడగునప్పటికి రెండు మాసములయ్యెను. ఆరోగ్యస్నానముఁ జేసిన తరువాత రామచంద్రుఁడు యథాప్రకారముగాఁ బాఠశాలకుబోయి చదువుకొన నారంభించెను. ఇప్పటికి లక్ష్మీసహస్రమును, నైషధము ముగించి యలంకారశాస్త్రము చదవఁదలంచి కువలయా

నంద మారంభించెను. కావ్యముల యందే కాక వేదములం దుఁ గూడఁ బరిశ్రమ చేయఁదలంచి విశ్వనాథ శాస్త్రిలవారు చతుర్వేద వేత్తలుగనుక రామచంద్రుఁ డాయన దగ్గర నమక చమకము లారంభించెను, ఈసంగతి వేంకటరత్నమున కుఁదెలిసి యొకనాఁడు ప్రసంగ వశమున నతఁ డీప్రకారముగా మాటలాడ నారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి నీవుకూడ నమకచమకములు చెప్పుకొను చున్నావాయేమి?

రామ—ఆ! మొన్న విదియనాఁ డారంభము చేసినాను.

వేంక—సరిసరి బాగుగాఁ జేసినావు. కొంచెము పెద్ద వాండ్రమున్నాముగదా! మాతో నాలోచనఁ జేయఁగూడ దా? మన కేమిటి వేదమేమిటి? అది బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లినది. మననియోగులకుఁదగదు.

రామ—నియోగులుమాత్రము బ్రాహ్మణులుగారా! మనము వేదములు చదువుకొనఁగూడదని యెక్కడనున్నది? అందఱము బ్రాహ్మణులమే.

వేంక—నీకు, దెలియును తెలియదు. ఒకరుచెప్పిన విననువినవు. పాత్రలుబట్టి సంభావనకు వెళ్ళువారుబ్రాహ్మ ణులు మనము కరణాలము, బ్రాహ్మణుల మగుదుమా? వెఱ్ఱి వాఁడవు నీవిటువంటి తెలివితక్కువమాట లాడబోకు. మన వాండ్రువిన్న తప్పుపట్టుకొందురు.

రామ—నియోగులకు వైదికులకు వేదోక్తకర్మ సమా నమేకదా! ఆచారభేదములేకాని శాస్త్రభేద మేమున్నది?

వేంక—మీసములను పెంచుకొని లౌకిక వ్యవహారములుచేయుచు వ్రాఁత కోఁతలు చేతనైనవారు నియోగులు. మనకేమి మహారాజులము. మనయిండ్లలోఁ బురోహితులుగా నుండి ప్రొద్దున్నస్నానముచేసి బిళ్ళగోచులను బెట్టుకొనవలసిన వాండ్రును, నిత్యకర్మలు చేయ వలసినవాండ్రును బ్రాహ్మణులు. వారిమంత్రములు మనము నేర్చుకొనఁగూడదు. ఇంతేకాక నియోగులకు స్వరమురాదు. అపస్వరము నెత్తినణఁచును.

రామ—వైదికులనియా బ్రాహ్మణుల కర్థము వేదమును జదువుకొన్న మాత్రమున మన నియోగమునకు భంగములేదు. మీసము లెవ్వరును బెంచఁగూడదు, మనము పెంచవచ్చునని ధర్మశాస్త్రములో లేదు.

వేంక—నీదగ్గర నెనీసంగతిఁ జెప్పినపక్షమున నీవు నమ్మవు. నీకు మనవాళ్ళ సాంప్రదాయములు తెలియవు. మఱియెవరినైన నడుగు. తద్దినపుమంత్రము చదువుకొనవలనని దిక్కుమాలిన బుద్ధిపుట్టినదేమి? ఇంక దేవతార్చనమంత్రములుకూడ నేర్చుకో, మనచేతిక్రింద బ్రతుకు వైదికులకును, మనకును సహాపత్యమా? నీయిష్టము; వింటే విను; లేకపోయిన మాను. నీక్షేమముకొఱకే చెప్పినాను.

అని బ్రాహ్మణులకర్థము వేదాదివిద్యాభ్యాసముచేయు వారనియు, నియోగులను బ్రాహ్మణు లనఁగూడదనియు, మూర్ఖమైన యభిప్రాయముతో నున్న వేంకటరత్నము యొక్క మనసునకు పాదమూలమున యథార్థస్థితినిఁ దెలుపవలెనని రామచంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేసినాఁడుగాని, బుద్ధి

హీనులలోఁ జక్రవర్తియగు వేంకటరత్నము ముందట నితని వాదము పనికిరాదయ్యెను. ఇప్పటికిని ననేక నియోగులు తమ్మెవ్వరైన బ్రాహ్మణులన్నప్పుడు, కరణములన నందునకుఁ గోపించి యది నిందాస్పదమునియెంచి, వారితోఁ గయ్యమునకు డీకొందురు. అంతేకాక యాచారసంపత్తిలేని నియోగుల విషయమై మాటలాడుచు వైదికులు "వారికేమి? నియోగ ప్రభువులు. ఈ నియమములు వారికెందుకు!" అని చెప్పుచుందురు. సాహిత్యమునకుఁ దోడు సంగీతమును దానికిదోడు వేదమును రామచంద్రుఁడు నేర్చుకొనుచుండెను. ఇట్లుండ కొన్నాళ్ళకు శరభరాజుగారి రెండవకుమారుఁడగు నరసింహమునకు నక్షరాభ్యాసము జేసి చదువవేసిరి. ఆ దినము గ్రామమునందఱిని భోజనమునకుఁ బిలిపించిరి. నాఁడు వేంకటరత్నముగారి సొంతమేళమే యక్కడ గానవినోదమును జరిగించినది. కనుక నాయానందము మితము మెఱుఁగదు. అక్షరాభ్యాసమైన వెనుక నా గ్రామమునందున్న తెనుఁగుబడి కతనిఁబంపి యెలవాఁడైనదాఁకఁ బిల్లవానితోఁ గూడ రామచంద్రుని వెళ్ళుమని శరభరాజుగారు బంపుచువచ్చిరి. ఆగ్రామమునం దిదితప్ప వేఱు పాఠశాలలు లేవు. రమారమి డెబ్బదిసంవత్సరముల వయస్సుగల యా బడిపంతులు పూర్వము పెద్దాపురపు సత్రమునందుఁ బద్దులు వ్రాయుటకుఁ గుదిరి, యక్కడ దొంగలెక్కలు వ్రాసినందునఁ దరుమబడి పిమ్మట ముక్తేశ్వర గ్రామమునం దొకరియింట దేవతార్చన బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ బ్రవేశించి పలివెల గ్రామము వెళ్ళి యక్కడ పరులకుపకారము జేయుటకు వైద్యమునారంభించెను. ఆయూరిప్రజలట్టి మహా

సుభావుండు వైద్యముఁ జేయుచుండగా నది విని యోగపఱచు
కొనఁజాలక యెవరు నతనియొద్ద మందుపుచ్చుకొననందున
వారందఱిమీఁద కోపమువచ్చి చెప్పకుండ నాగ్రామమువదలి
యమలాపురమువచ్చి వృత్తులన్నిటిలో సౌఖ్యకరమయినది
యుపాధ్యాయత్వమేయని బాలురను బాగుచేయుట కతఁడు
బడియొక్కటిపెట్టెను. అమలాపురమునం దాబడి కరణముగారి
వీధియరుఁగుమీఁద నుంచబడెను. బడి స్థాపింపబడినపు డందుఁ
జేరినవారు మఱిసంవత్సరమునకుఁగూడ నాపుస్తకమే చదు
వుచుండిరి. జదువుచెప్పెడుదినములు తక్కువయు, సెలవుదిన
ములెక్కువయు నుండెను. పిల్లలాటవిడుపుడబ్బు లెన్నిపర్యా
యములు తెత్తురో యన్ని సెలవులుండును. గనుక సెలవుల
నిర్ణయము డబ్బులనుబట్టిగాని పండుగలనుబట్టికాదు. రామ
చంద్రుఁ డొకనాఁడు నరసింహామును దీసికొని బడికిఁబోయెను
ఆపాఠశాల యమలోకమును, జదువవచ్చిన బాలురు నరక
మనుభవింప వచ్చిన పాపకర్ములును, పంతులొక యమధర్మ
రాజుగా నుండెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహామును దీసికొని
పల్లికూర్చుండఁగానే కొందరుబాలురు వీపులమీఁద జడదలు
వేసికొని, కర్రపలకలను. జొన్నకలములను, తాటియాకు
పుస్తకములను, గంటములను బట్టుకొని కొందఱు గోణము
లను దట్టుకొనియు, కొందరు లాగులఁ దొడుగుకొనియు,
కొందఱుమీఁద దుమాళ్ళు వేసికొనియు, బడికివచ్చి చదరలు
క్రిందబఱచుకొని కూర్చుండిరి. పదునిమిది చింతబరికెలను
రెండు ప్రక్కలఁ బెట్టుకొని యొక మన్నవి బొబ్బిలిపాఁకము
కాయ నెడమచేతనుంచుకొని వార్ధకదశచేత రక్తమాంస

హీనమగు లిన శరీర మెముకల ప్రోగువలె జూచినవారికి భయము గలుగఁ జేయుచుండఁ గెకనేడైన విన్నపుడులికి బడి లేచుచుఁ బంతులొక స్తంభమునకుఁ జేరగిలఁబడి యొక చిఱుగుగోనె గుడ్డమీఁదఁగూర్చుండి కునికిపాట్లు పడుచుండెను, కొందఱు నేలమీఁదఁ ద్రవ్వినగుంట యోనమాలను దిద్దు చుండిరి. పంతులు బాలరామాయణమునం దొక శ్లోకమును జెప్పగా నది బాలురకు నోటబట్ట నందున మహాకోపము వచ్చి యతఁడు శ్లోకములోనున్న యక్షరమున కొకదెబ్బ చొప్పునఁ గొట్టి పిల్లలవీపుమీఁదఁ జింతాకంత యెడమైనను లేకుండ దెబ్బలతో నింపి దానితోఁ దృప్తినొందక కొందఱికి గోడకుర్చీలు వేయించి మఱికొంద ఱాటవిడుపు డబ్బులఁ దేనందున మొట్టికాయలతోడను, జెంపకాయలతోడను, తొడపాశములతోడను, వారిని జేతనైనంతశిక్ష చేసి చెయ్యి నొప్పిపెట్టిన తరువాత నీడలోనిలువఁబెట్టి కొంతసేపుకొంద ఱిని నూరు గుంజీలుదీయించి విసిగి యూరకుండెను. ఇంతలో నొకపెద్దధ్వనివారందరకు వినబడెను. అప్పుడు నలుగురు పిల్లలొకపిల్లవానిని గాళ్ళిద్దఱును జేతులిద్దరునుబట్టి తీసికొని వచ్చుచుండిరి. ఆబాలుడు కాళ్ళతోఁదన్నుచుఁ, జేతులకందిన వారిని రక్కుచు, నోటికిదొరికివానిని గఱచుచు, మధ్యమధ్య "అమ్మో! నాయనో! చచ్చినానురోవద్దురో"యని మెలుఁ గొత్తిఏడ్చుచు దండములపెట్టుచుఁ జూచినవారి కందరకును మహావిస్మయమును గలిగించుచుండెను. అతఁడు బడికిరానం దున బంతులవాఁడు పంపిన పిల్లలతని మోసికొని వచ్చుచుం డిరి. గ్రామదేవతగుడికి దీసికొనిపోఁబడుమేకపిల్లవలెనేలబా

లుండు యమకింకరులవంటి ఆనలుగురుపిల్లలచేతఁబంతులవారి యెదుటనిలువఁబెట్టబడగా నతండు కోదండము దీయించుమని యాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యానలువురు నిదివఱకే యొకదూలమునకు వేయఁబడిన జనుపనారత్రాడ దగ్గఱ కలిని దీసికొనిపోయి నరహత్యఁజేసినవారిని నురిస్తంభము నెక్కించునట్లు త్రాడునుబట్టుకొనునట్లు చేసి, క్రిందగంటములఁ గాతిపెట్టి త్రాటియాకులమంట వేసి కాళ్ళక్రింద బెట్టకుండఁ జేసిరి. ఇలోపునఁబంతులవారు బెత్తముబుచ్చుకొని చేయవలసినపని నంతను జేసి, నరసింహావతారమువలె శాంతినొందక బడిలో నున్న బాలురందఱిని బక్షపాతములేకుండ జావఁగొట్టెను. అందులో నొకపిల్లవాడు "అయ్యా! నేనల్లరిజేయకుండగా నున్నాను. నన్నెందుకుగొట్టినారండీ" యని యనఁగా పంతులు "వెధవా! ఆనక నీవు మాత్రము అల్లరి చేయవా? ఇప్పుడు నీకోసరమింకొకపర్యాయము పని చెఱచుకొని నెవరు రాఁగలరు? అందుకని పనిలోఁబని యిప్పుడే కొట్టినాను" అని మాటలగొట్టెను. ఈచిత్రవధజరుగుటచే బాలురందరొకమారింటిమీఁది పెంకు లెగిరిపోవునట్లు గొల్లున గోలపెట్టిరి. వెయ్యేల! దొంగతనము మొదలయిన క్రూరకృత్యములను జేయు మహాద్రోహులును గూడఁ జెఱసాలకంపక యీబడికిఁ బంపిన నేరములు వారెన్నడును జేయరు. ఈబడికివచ్చిన తరువాత నేపిల్లవాడును బుస్తకము పట్టి యెఱుఁగడు. కనుక పంతులవారి కావిధమైన పంచలచాపెన్నడును జన్మమధ్యమున దొరకనేలేదు. ఈవిధముగా నున్నయీ పాఠశాల వైఖరియంతయుఁ జూచి రామచంద్రు డాశ్చర్యము

పొందెను. నరసింహమును నోటివెంట మాటలేక నిశ్చేష్టుం డయ్యెను. కోదండమెక్కిన యాపిల్లవాఁడును గొంతసేపటికి దేహము దెలియక క్రిందఁబడగా చప్పున పంతులు చల్లనినీరు మొగమునఁగొట్టి, చెవులు మూసి, మంచితీర్థము దాహమిచ్చి చావ గొట్టి చెవులు మూసెననుసామెతను సార్థకముచేసెను. తల్లిదండ్రుల కీసంగతిఁ దెలియనియ్యవద్దని పంతులవా రధికార మంతయును మాని బాలుని బ్రతిమాల నారంభించిరి. ఆపిల్లవానిని శిక్షించునప్పటి కోపముకంటె పదిరెట్లెక్కువగా నున్న యాముసలిబ్రాహ్మణునితొందర చూచితీరవలెను, చెప్పనలవిగాదు, పంతులుగారికిఁ బొగాకును, బాద్లను, మజ్జిగ దాహమును దెచ్చిపెట్టు బాలురందఱు దెబ్బలు తక్కువ దినుచు నాయనదయకుఁ బాత్రులగుచుండిరి. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినతరువాత మన నరసింహము నీపాఠశాల కంపుటవలన నుపయోగములేదని చెప్పెను. గాని శరభరాజుగారామాటను వినిపించుకొనలేదు. ఈదారుణమైన శిక్షలఁజూచి నరసింహము బడికి వెళ్ళవలసినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని చెప్పి బడిమానుచు నాలాగునఁ జేయుటకు వీలులేనప్పుడు చద్దియన్నముతిని బడికిపోదునని చెప్పి యెక్కడికోపోయి, యీసంగతి తెలిసిన పక్షమున తనవారు కోపింతురని యింటికిరాక యన్నవస్త్రములులేక యెండలపాలై తిరుగుచుఁ దల్లిదండ్రులు వెదకినప్పు డేదొడ్డిలోనో తోటలోనో కనఁబడుచు దనప్రాణములకుఁ గూడ భయము కలుగునేమో యని తలిదండ్రులకుఁ దోఁచునట్లు

నడచుచుండెను. ఒకానొకదినమున రామచంద్రుడు పంతు లవారితో నిట్లు ప్రశంసించెను.

రామ—అయ్యా! పంతులుగారూ! మీరీలాగునఁ గొట్టినపక్షమున పిల్లలు రారండీ. పిల్లలమీఁద నింతకంటెఁ గొంచెము దయగా నుండవలెను.

పంతు—నాకంటెఁ బిల్లలమీఁద నింకా దయగా నెవ్వరుండగలరయ్యా? నేనెప్పుడయిన గొంచెము బెత్తముతో బెదరించి యొకముక్క చెప్పుతానుగాని గట్టిగా కొట్టను. అయినను "దండం దశగుణం భవేత్" అని శాస్త్రమున్నది. ఎంతకొడితే యంతమంచిది. దెబ్బ దేవేంద్ర లోకము.

రామ—అంతచేటు కొట్టఁగూడదు, చక్కగా బోధించి పాఠములు చెప్పవలయును.

పంతు—ఏమి బోధించనండి? ఉత్త బండముండా కొడుకులు, ఎన్నిపరియాయములు చెప్పినను ముక్కరాదు. మాచిన్నతనములో మేము చదువుకొన్నసంగతులు కథలు విన్నపక్షమునమీరేమందురో! పంతులుపేరు చెప్పిన గడగడ వణకి లోపలికి పారిపోయేవారము. నేను కొట్టేదెబ్బ లొకదెబ్బలా?

రామ—మానరసింహ మేమయినఁ జదువుకొనుచున్నాఁడా?

పంతు—నరసింహమున కేమి! మహారాజు అతనికి జదువెందుకు? పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆటవిడుపు

డబ్బు లెప్పటి వప్పుడిచ్చివేయును. ఎన్నఁడు నాలస్యము చేయఁడు.

రామ—అతనికి నాలుగు నెలలక్రిందట నక్షరాభ్యాస మయినదికదా, ఇప్పటి కోనమాలయిన రాలేదేమి?

పంతు—తొందరేమిటి? చదువు రాకపోతే మిగిలి పోయిన దేమిటి? అన్నమునకు లోపమా? వస్త్రమునకు లోపమా? ఎవ్వఁడో కూడుగుడ్డలేని విద్యార్థ్యైనఁగాని హోయిగాజగుగు వానికి జదువెందుకు?

రామ—చదువందఱికిని గావలయును. విద్యలేని వాఁడెంతద్రవ్యవంతుఁడైనను గౌరవింపఁబడఁడు. విద్యవంటి దింకొకటిలేదు.

విద్యావిహీనులగు మూర్ఖులు విద్యాభ్యాసమువలన మహోపయోగము తెలియఁగక భాగ్యవంతులు చదువుకొన నక్కఱలేదనియు నుద్యోగముఁ జేయఁదలఁచిన వారే చదువుకొనవలె ననియుఁ జెప్పుచుందురు; ఆబడికిఁ బోవుటవలన వరసింహామున కభివృద్ధి కనఁబడనందున రామచంద్రుఁ డింటి యొద్ద కూడఁ దగుశ్రద్ధతోఁ బాఠములను జెప్పుచుండెను.

ఐదవ ప్రకరణము.

ఈప్రకారముగ రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారునకు సహాధ్యాయుఁడై రెండవకుమారునకు గురు

నై యందరకును దలలోనాలుకవలె మెలఁగుచుండెను. శరభరాజుగారి కుమార్తెయగు పార్వతి కిప్పటికి తొమ్మిదవ సంవత్సరము దాఁటి పదవయేఁడు ప్రవేశించెను. వివాహము చేయవలయునని శరభరాజుగారు సంబంధముల నిమిత్తము వెదకుచుండిరి. కాని తగిన సంబంధము దొరకదయ్యెను. ఇదివఱకువచ్చిన సంబంధములలోఁ బిల్లవానికి భూస్వాస్థ్యము, ద్రవ్యసంపత్తియుఁ గలిగియున్నయెడల విద్యాగంధము లేదు, విద్యగలవానికి ద్రవ్యము లేదు శరభరాజుగారి తల్లికి విద్య లేకపోయినను ద్రవ్యవంతునకీయవలెనని యున్నది. కృష్ణవేణమ్మకు విద్యాధనసంపత్తులు రెండును గలవాఁడే కావలెనని యున్నది. శరభరాజుగారి యాలోచనయు రాజగోపాలము యొక్క యాలోచనయు నీవిధముగా లేదు. ద్రవ్యవంతుఁడు గాకున్నను విద్యయు సౌందర్యమును గలవానికీయవలెనని వారి కభిప్రాయమున్నట్లు వారప్పుడప్పుడు మాటలాడుచున్న మాటలనుబట్టి కృష్ణవేణమ్మ దెలిసికొనెను. రాజగోపాలము పార్వతి కింటివద్ద చదువు జెప్పుచుండుటచేత నానాటికిఁ బాలిక చదువను వ్రాయను నేర్చి శుక్లపక్షచంద్రునివలె వృద్ధిఁ బొందుచున్నందున విద్యావిశారదుఁడగు వానికిచ్చి పెండ్లిచేయుట యావశ్యకమయ్యెను. ఇట్లుండ రామచంద్రు డొకనాఁడు రాజగోపాలముతోఁ గూడ సాయంకాలమున దేవాలయమునుండి యింటికి వచ్చుచుండగా నొకబ్రాహ్మణుఁడు కనబడి రామచంద్రునిజూచి 'నాయనా! రామచంద్రుండవు నీవేనా?' అని యడిగెను.

రామ—అవును నేనే ఏమండీ మీదేయూరు?

బ్రాహ్మ—మాది రాజవోలు. మీరింకనిక్కడనే యున్నారా?

రామ—(భయముతో) అలాగనుచున్నారేమి? రాజవోలులో మామామయ్య పిల్లలు బాగున్నారా?

బ్రాహ్మ—ఇంకను నీకుఁ దెలియదా? మీ మేనమామగారు మొన్నరాత్రి తెల్లవారు జామున లోకాంతరగతులైనారు. ఆదుఃఖము బట్టజాలక మీ మేనత్త కూడ నూతిలో దిగినది కాని వెంటనే దగ్గఱనున్నవారు దిగి యామెను దీసినారు. ఆకస్మిక మరణమగుటచేత నెక్కడ నేమియాస్తి యున్నదో చెప్ప లేదు. మరిడీజాడ్యము వచ్చిపోయెను.

రాజ—అయ్యో! మేనమామగారే, మొన్న మధ్యాహ్నము రాజవోలునుండి వచ్చినరాజు మీమామనుజూచి వచ్చినానని చెప్ప లేదఁటోయి రామచంద్రుఁడు!

బ్రాహ్మ—రాత్రిపాముగఱచి చచ్చిపోయినాఁడు. అన్నట్లు మఱచిపోయినాను. మరిడీజాడ్యము వచ్చినదండో.

రామచంద్రుఁడా మాట వినఁగానే నేలఁ జదికిలఁబడి మాటరాక చెప్పరాని దుఃఖముతో వాపోవుచుండెను,

రాజ—మీ పేరేమండీ? మీ [illegible]పురము రాజవోలేనా?

బ్రాహ్మ—నా పేరు! కర్రా రామయ్య. అందులో మీ కనుమాన మెందుకు? మాది రాజవోలే కాపురము. నేను దహనమైనదాఁక దగ్గఱనుండి వచ్చినాను. నేను ముక్తేశ్వర మీ రాత్రి వెళ్ళవలెను. అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

నడచుటకైన సత్వములేకయున్న రామచంద్రునిచే యిఁ బట్టుకొనిమధ్యమధ్య నూరడించుచు రాజగోపాలమింటికిఁ

చేసికొనిపోయి తలిదండ్రుల కావార్త చెప్పెను. వారం దఱుఁగూడ రామచంద్రుని స్థితికి విచారించిరి. రామచంద్రుఁడు సావిత్రీబాయిఁ గౌఁగిలించుకొని కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు మధ్యమధ్య మేనమామగుణములను రాజగోపాలమునకు, శరభరాజుగారికి నీప్రకారముగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. "అయ్యా! నాచిన్నతనమునందే మాతండ్రి చని పోయెను. ఆయన పోయినతరువాత మాపినతండ్రి నాయావదాస్తిఁ దన స్వాధీనము జేసికొని యింటికిఁ దాళము వేసి మాతల్లిని నన్ను లేవఁగొట్టెను. అప్పటినుండియు మామేనమామ తనకుమారునివలెనే నన్నాదరించుచు నాతల్లిని నన్ను సంరక్షించెను. ఆయన నేనడిగినదెల్ల నిచ్చి మాతండ్రిపోయిన లోపము లేకుండఁజేసెను. మాతల్లి యింతలోఁ జనిపోయినది. మంచివాఁడగుటచే మామామకు ఋణముకూడ హెచ్చినందున నాయనకు భారముకలుగఁ జేయఁగూడదని నేనిటువచ్చినాను. నాకర్మమెప్పుడు నీలాగుననేయున్నది. తల్లిదండ్రిని జిన్నతనమునందే దిగమ్రింగినందుకు, నా క్షేమముగోరు బంధువుఁడు మా మేనమామ యొక్కఁడే యనుకున్నాను. ఆతనికి నాకుఁగూడ ఋణము నేటితోఁ దీఱిపోయినది" అని చెప్పి యేడ్చుచుండగా శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో "నాయనా! నీవిప్పుడు రాజవోలు వెళ్ళవలెనా? అలాగైనపక్షమున రేపు దయమున మనుష్యుని సహాయమిచ్చి పంపుతాను; వెళ్ళవచ్చును" అని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు వెళ్ళుటకిష్టపడెను. ఇంతలో వేంకటరత్నము వచ్చి సంగతియంతయు విని మైలవాఁడవు చావడిలోఁ గూర్చున్నావేమని యతనిని గూకలు

వేసి యావల గూర్చుండఁబెట్టెను. అప్పుడు శరభరాజుగారి తల్లి మైలవార్త వినగానే స్నానము జేయవలెను. గనుక రెండు కుండెలు చల్లనినీరుదెచ్చి దుఃఖభారముచేత శరీరమెఱుఁగక యున్న రామచంద్రునిమీఁద బోసి స్నానము చేయించెను. భోజనముఁ జేయుమని యింటనున్నవారందఱు బలవంతపెట్టి నందున పత్నిఁశీగనుక వాకిట విస్తరివేయించుకొని కొంచ మొంగిలిపడి యతఁడు లేచిపోయెను.

తెల్లవారినదాఁకఁ గంటిమీఁదఁ నొక్కమాఱయినను గునుకులేక విలపించుచు రామచంద్రుఁడు కోడిగూయఁగానే రాజగోపాలమును లేపి తనకు మనుష్యుఁడక్కర లేదనియుఁ, దాను మార్గమంతయు నెఱుఁగుదునసియుఁ జెప్పి యతనియొద్ద గొంచెము లెక్కపుచ్చుకొని దొడ్డవరము వెళ్ళి మధ్యాహ్న మక్కడ భోజనముచేసి కొంచెము చల్లఁబడినతరువాత గోదావరిని దాటుటకు వెళ్ళెను. అప్పుడుగోదావరి జ్యేష్ఠమాస మగుటచే విస్తారభాగ మెండిపోయి తాను ధవిళేశ్వరము దగ్గఱ నీప్రకారముగనే పాయలయితినని తెలియ జేయుటకో యనునట్లు చిన్న చిన్న చీలికలయ్యెను. కాలముమాఱిపోయి నప్పుడు గొప్పవానికైన దిప్పలు గలుగుట సత్యమని తెలుపుటకుఁ గాబోలు నడుమ నిసుకతిప్పలు గలవు. ఈపాయలన్నిటి యందును జివరపాయ మిక్కిలి వెడల్పుగలదై యున్నది. కాని తక్కినవన్నియు బేరునకుమాత్రము నీరుగల్గి మనుష్యులు సులకనగా నడిచిపోవుటకుఁ బాటరేవులు పడియుండెను, మొత్తనిమనస్సు గలవారి నేమన్నను నీప్రకారముగనే నాటు నని తెలియఁజేయుటకో యనునట్లడుగులు వేయగానే దించు

కొనిపోవుచున్న యినుకతిప్పలనుండి మూటలు దలమీఁదఁ బెట్టుకొని పాటిరేవులదాటి చివరపాయ దాఁటవలెనని రేవు పడవనెక్కుటకనేకమార్గస్థులు బోవుచుండిరి. వారితోఁగూడ రామచంద్రుఁడు పోవుచుఁ బూర్వకాలమునందు వఱదలు వచ్చి యిద్దరద్దరులకు నీరు దాసినపుడు దేరిచూడనైనజాలని బాలకులుగాను నేఁడు సునాయాసముగ దాటుచున్న యామహానది యొక్క శుష్కస్థితిని జూచి తనతండ్రిగారు సజీవులగు నపుడు దన్నెంత గౌరవముతో నాదరించినవారును, తనతో మాటలాడుట [illegible] పడిన వారును నేఁడు తన్నవమానపరచు చున్నందునఁ దన దీనావస్థ జ్ఞాపకమువచ్చి కొంచెము విచారించి యూరకుండెను. ఆవచ్చిన జనులలో ముక్తేశ్వరం ప్రాంత వాస్తవ్యుఁడగు నొక బ్రాహ్మణుఁ డుండెను. అతఁడు లంకాధికారి యని చుట్టుప్రక్కలనున్న పల్లెలవారెల్లఁ జెప్పిరి. నాఁటి యతఁడు కట్టుకున్న పట్టుపంచెను, మీఁదనున్న పాసిన చిరుఁగుల నుత్తరీయముఁ జేతిలోనున్న పెద్దమూటను జూచి రామచంద్రుఁడు భిక్షాధికారిగ నుండఁదగిన యామహాభోగి యొక్క సంపద కాశ్చర్యపడెను. మూటదెచ్చిపెట్టుట కొక్క చాకలినైన నతఁడు దెచ్చుకొనలేదు. వారందఱు నీటియొద్దను నుండఁగా నింతలోఁ బడవ యద్దరినుండి రాఁగాఁ బడవవాండ్రు దివఱ కచ్చట గుట్టవేయఁబడి యున్న చింతపండుకట్టములను బడవ పడిచెక్కలవరకును మునుఁగునట్లు వేసిరి. పడవ పూటముకాగానే తెఱచాపఁ ద్రొక్కి పడవవాండ్రు దానిని నడపఁజొచ్చిరి. పడవనడచినకొలఁది దానితోఁ గదలి నడచి వచ్చుచున్నట్లుగ గట్టుమీఁది వృక్షములును లంకలో మేసి

గోదావరియందునీరుద్రాగుచున్న పశువులును, లంకలయందు గాంపులు వెట్టిన పుచ్చ, దోస, గుమ్మడిమొదలగు పచ్చని పాదులును "అత్యుచ్ఛ్రయఃపతనహేతు"వను నీతిని దెలియ జేయుటకోయన మొదట నుత్తుంగముగాలేచి తుదకు పడి పోవుచున్న కెరటములను, రామచంద్రుని దుఃఖమును గొంత పోగొట్టెను. తప్పత్రాగి స్మారకముం దెలియ కుండనున్న యీముగ్గురు పడవవాండ్రలో నొకఁడు గూర్చుండి కునుకు పాట్లు పడుచుఁ జుక్కానిఁబట్టుచుండెను. తక్కిన యిద్దఱును బడవలో మర్యాదగల స్త్రీలు గూర్చున్నను సందేహములేక నోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులుగల కీర్తనలను బాడు చుండిరి. కొంతదూరము పడవ నడవగానే సరంగు డబ్బులను పుచ్చుకొనుటకు వచ్చెను. పాపమొక కాపువాని దగ్గఱ నాల్గు డబ్బులను బుచ్చుకొనుటకు నొప్పుకొని సగము నదిని దాఁటిన తరువాత నాఱు డబ్బులను బుచ్చుకొందు ననియు, నల్లియ్యనియెడల మధ్య నొకతిప్పమీఁద దిగుమనియు నతఁడు బాధపెట్ట నారంభించెను. అతనిదగ్గఱ సొమ్ము పుచ్చుకొని సరంగు రెండవ వానిదగ్గఱకుఁ బోయి యడిగెను. అతఁడు "నేను రేవుదగ్గఱ పడవ యజమానుని కిచ్చినాను. అతఁడు నీతోఁ జెప్పలేదా!" అని యడుగగానే సరంగు కోపముతో "నాకీసంగతి పనికిరాదు. డబ్బు లియ్యగలిగిన నియ్యి; లేనిచో దిగిపో" అని చెప్పి మొదట పడవ యజ మానుఁడు డబ్బులు పుచ్చుకొన్నసంగతిఁ దానెఱిఁగియుఁ దిరిగి సొమ్ము పుచ్చుకొనెను. ఇట్లు నడిచెక్కవఱకును బూటమైన పడవ దైవవశముచేత సుడిగాలికి వశమయ్యెను. రామచం

ప్రదేశము దనకు దాహముగుటచేత నుమిత్రేశ్వరగ్రామ నివాసుని దగ్గఱనున్న చెంబొక మారడిగెను. అతఁడు మహాకోపముతో "పాలవాడవు నీకు బ్రాహ్మణులము చెంబేలాగున నియ్యఁగలము" అని చెప్పెను. తరువాత నెండబాధచే రామచంద్రుఁడా బ్రాహ్మణుని యొద్ద కూర్చుండుటకు రాగా నతఁడు కోపముతో "ఘ్నుట్టుకొంటావు కళ్ళు కనపడవ్వా" అని కోపపడి వానిని లేవగొట్టెను. అప్పుడు సుడిగాలితో గాలిదుమారము వచ్చి భూమ్యాకాశ మధ్య మంతయు నొక యిసుక తెరతో పడవ కపాయమును గలుగఁజేయునట్లు చేసెను. ఆసమయ మిట్లుండెను.

మ. నటదుత్తుంగతరంగసంఘములనెన్ ♦ బాప్రౌఘమై; రింగ ను
ద్భట గోదావరి గాఁగి ఱే భూగగనము ♦ ధ్వవ్యాప్తసూళిప్రజం
బటు నేపథ్యముగాఁగ; రౌద్రరసదృ ♦ గ్వద్ధ్రగంధ నాటంబెసన్
బటుజంఘానిల సూత్రధారుఁడు దానా ♦ పాండిత్య సోపాంగఁగన్.

కెరటములు మహోత్తుంగముగ లేచి పడవ పగులునట్లు కొట్టుచుండెను. దోనె యిటునటు నొరగుచు గొంచెము గొంచెము నీరువోసికొన నారంభించెను. పడవలో స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు నల్లకల్లోలముగా ధ్వనిఁజేయుచు సరంగును దెఱచాప దింపుమని ప్రార్థించిరి. కానియతను భయము లేదనియు త్వరగా దింపుమనియు జెప్పెను. ఒక పర్యాయము నదికి వంగివంగి నమస్కారము చేయుచున్నదోయను నట్లు దోనె మిక్కిలి యొరుగఁగా వందలుకును బెద్దపెట్టునగోలపెట్టయేడ్చిరి, పడవ మునుగకమానదని యుండఱను దోచెను. ఆ సమయమందు తల్లులను గౌగిలించుకొని యేడ్చు బిడ్డలును

బిడ్డలనుజూచి యేడ్చు తల్లులును, బడవవాండ్రను గట్టిగాఁదిట్టి కొట్టబోవు వారును నారాయణ నారాయణ యని ధ్యానము చేయువారును, గంగాస్తవము బఠించువారును, కొబ్బరికాయలు, పసుపు, కుంకుమ, చీరెలు గంగకు సమర్పించువారును దేవతలకు మ్రొక్కువారును జేయు ధ్వనులు ప్రతిధ్వనులిచ్చుచుండెను. ఆ సమయమందు ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని యొద్దకువచ్చి యతనికేమైన గొంచెమీఁత వచ్చునేమో యని యడిగెను. రామచంద్రుఁడు దూరకుండెను గాని యతని శాంతమును మనస్థిమితముజూచి యీఁతవచ్చునని యూహించి యాబ్రాహ్మణుడు రామచంద్రుని గడ్డమును గాళ్లును, జేతులును, బట్టుకొని తన ప్రాణము నెట్లయిన రక్షింపుమని బ్రతిమాల నారంభించెను. ఇప్పటికి దోనె దాదాపుగా నొడ్డున కేబదిగజముల దూరములో నుండెను. పడవ మునుగుటకు సిద్ధముగా నుండినపుడును రామచంద్రుడు జందెము మెడకుఁజుట్టి నడుమునకు బట్ట గట్టిగాఁగట్టిముందుగా నదిలోనికి దుమికి పడవలోనున్న యిద్దరుపిల్లలను దనమీఁద నెక్కించుకొని యీఁది యొడ్డున దింపెను. అదిచూచి యందరును 'మమ్ము రక్షింపు, మమ్ము రక్షింపు' మని వేఁడుకొనిరి. ఈ లోపుగానొక పెద్దగాలి రాగా బడవ తలక్రిందై మునిగిపోయెను. త్వరగా దింపుదునని వాగ్దానము చేసిన సరంగు తనమాట దప్పకుండ వారిని త్వరలో గంగలో దింపెను. ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుఁడు రెండు మునుఁగులు మునిఁగి నాలుగుగ్రుక్కలు నీళ్ళు త్రాగి యీఁదవమాట తెలిసినోడనే, పిల్లలనుగంపి తిరిగి యెవరికైన సహాయము చేయుటకు బడవదగ్గరకువచ్చి

చున్న రామచంద్రుని గొంతుగట్టిగా బట్టుకొనెను. రామచంద్రుడు వదలుమని ప్రార్థించెను గాని వదలుమనుకొలది మఱింత గట్టిగా బ్రాహ్మణుడు పట్టుకొన నారంభించెను. రామచంద్రుడును బ్రాహ్మణుడును గూడ జచ్చిపోవునట్టి సమయము వచ్చినట్లు కనబడెనుగాని రామచంద్రుఁడు సాయశాలిగనుక బ్రాహ్మణుఁడెంతకును వదలనప్పుడు వానిని గట్టిగా గఱచెను. తోడనే బ్రాహ్మణుఁడు పట్టు వదలెను. రామచంద్రుఁడు భూతదయాళుఁడు కాబట్టి యా బ్రాహ్మణుని యందు మహాదయగలిగి వెనుకకువచ్చి రెండు మూడు తన్నులతో నొడ్డునకు బంపెను. పిమ్మట రామచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణుని గట్టున కెత్తికొనిపోయి నీరుత్రాగుటచే నెత్తుగా నుబ్బియున్న పొట్టమీఁద నడుగువేసి త్రొక్కి నీటిని వెలికిఁదీసి వానిని బ్రతికించెను. ఇంతలో నొక పడవవచ్చి యా జనులను రక్షించుటకు బ్రయత్నము చేసెను గాని సగముకంటె నెక్కువ జనులా దుర్దినమునందు మృతినొందిరి. రామచంద్రుడు సహాయము చియ్యనియెడల ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుడు పడవ వచ్చునప్పటికి స్వర్గంబునఁ బాతకాపై యుండును. అంతట బ్రాహ్మణుఁ డా రామచంద్రునితో 'అయ్యా మీ ఋణము నేనెప్పటికైనను దీర్పలేను, నాయావదాస్తిని మీకిచ్చినను మీ ఋణము దీరదు, మీకుఁ దగిన బహుమాన మేదైన నియ్యవలెననియున్నది. మీరు నాతోఁగూడ ముక్తేశ్వరము దయచేయవలెను. నా ప్రార్థన మంగీకరింపవలసినది' అని చెప్పగా రామచంద్రుడు 'సరిసరి యీమాత్రపుం బనికి బహుమాన మీయవలెనా? నాచేతనైన సహాయమును నేను

చేసినాను. మీ రేమియు నియ్యనక్కఱలేదు. దయమాత్ర
ముంచండి తరుర పెద్దలు' అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యొక
తృణమైనను బుచ్చుకొనకనే రామచంద్రుఁడు రాజవోలునకు
బోయెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు గూడ శివకోటు గ్రామమును
చేరెను. రామచంద్రుఁడు రాజగోలు వెళ్ళునప్పటికి సాయం
కాలమైనందున మేనమామ కుమారుఁడు వీధియరుగుమీఁదఁ
గూర్చుండెను. ఆపిల్లవానిని జూడఁగానే రామచంద్రుఁడు
'నాయనా! ఎంతకష్టమువచ్చిన'దని యతనిని కౌఁగలించుకొని
యేడువనారంభించెను. ఈతఁ డెందుకేడ్చుచున్నాఁడో తెలియ
కుండఁగుఱ్ఱవాఁడుకూడఁబెద్దపెట్టున నేడువసాగెను. ఇద్దఱును
లోపలికిఁ బోగానే వారినిజూచి మహావిపత్తు తటస్థమైనదను
కొని మేనత్తగూడ నేడవనారంభించెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న
మనుష్యులందఱును జేరి 'యేమియేమి!' అని యడిగిరి కాని,
వారు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పకయే వెక్కి వెక్కి యొకరి సం
గతి నొకరెఱుఁగకుండ వారందఱును దుఃఖపడుచుండిరి.
ఆవినోదమును జూడవచ్చినవారును, కష్టమేమో కలిగినదని
యూరడింపవచ్చినవారును సంగతిఁదెలిసికొనవలెనువారును
గుమిగూడి యింటిచుట్టును జేరిరి కానియొకరికిని దుఃఖకారణ
మేమో తెలిదయ్యెను. అప్పుడు రామచంద్రునివలె యున్న
నొక నలుబదియేండ్లబ్రాహ్మణుఁడు గుంపుగూడిన జనులందఱ
ని జేతులతోఁ దోసికొని యతిత్వరగా వచ్చి గుండెబాదు
కొనుచు 'ఏమినాయనా! ఏమినాయనా!' యని రోజుచు లోనికి
వెళ్ళెను. అతనిఁజూచి రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్య
పడి నోటివెంట మాటరాక నిశ్చేష్టుఁడై తెలివి దెచ్చుకొని.

లేచి యావచ్చిన మనుష్యుం గౌగలించికొని 'మామయ్యా నీవు బ్రతికి యున్నావా? ఎవరో దుర్మార్గులు నీవు చచ్చిపోయినావని జెప్పినారు. అందుకు నేనిక్కడకు వచ్చినాను' అని చెప్పు యావిపరీత వృత్తాంతమునంతను మేనమామ విని దుష్టులో విరోధులాపని జేసినారని నిశ్చయించి యింటనందరిని సూటకుండుడని చెప్పినతరువాత రామచంద్రుడును దానును కష్టసుఖములం జెప్పుకొనుచుండిరి. మేనల్లుడు మేనమామతోం దాను రాజవోలునుండి బయలుదేరి వెళ్ళినది మొదలుకొని యానాటివఱకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పగా మేనమామయు, శోభనాచలము మొదలైన వారి చరిత్ర విన్నపుడాశ్చర్యమును, గష్టములు విన్నప్పుడు విచారమును, గష్టనివారణమగునపుడు సంతోషమును గనబరచుచు, శరభరాజుగారి యుదారగుణముల స్తోత్రము చేయుచు, రామచంద్రునితో మాటాడుచుండెను. అతఁ డక్కడ నొకవారము దినములుండెను. అలోపుగా నాగ్రామమునివాసుఁ డొకఁడు మంత్రిప్రగడ వేంకటరత్నమునకుఁ దనపిల్ల నియ్యవలెనని యాతనిగుణాములను గూర్చి రామచంద్రుని నడుగఁగా నతఁడు వేంకటరత్నముయొక్క సద్గుణాదులను గుఱించి తనకుఁ దెలిసినంతమట్టుకు నిజము చెప్పెనుగాని కట్నలాడి యిల్లు నిలుపుమను శాస్త్రము నతఁ డనుసరింపలేదు. వారముదినములక్కడ నిలచినతరువాత మేనమామదగ్గఱ సెలవుదీసికొని ప్రయాణమై సుఖముగా రామచంద్రుడు ధవళాపురము జేరి యక్కడివారందఱితో నీఘోరవృత్తాంతమును చెప్పి వారందఱి నాశ్చర్యమగ్నులం జేసెను. రాజవోలులో

రామచంద్రుఁడు వేంకటరత్నముయొక్క వివాహమునుగురించి మాటలాడిన మాటలతనికి నేలాగుననో తెలిసినందున రామచంద్రుఁడు తనకుఁ జేసిన మహోపకారమునకు మిక్కిలి కోపగించి యతఁడొకనాడు రామచంద్రునితో నీట్లుమాటాడనారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి! రాజవోలు విశేషములు. మీ మామగారు బాగున్నారా ?

రామ—ఆ! బాగున్నారు విశేషము లేమియు లేవు.

వేంక—రాజవోలులో నాకు వివాహావిషయమై సహాయము నీవు చక్కగా జేసినావు.

రామ—నేను జేసిన దేమున్నది. వారు నన్ను వచ్చి యడిగినారు.

వేంక—అడిగితే నన్నుగుఱించి నీవేమి చెప్పినావు? నీకు నా మీఁదనున్న కసి యంతయుఁ దీర్చుకొన్నావు కాఁబోలును.

రామ—నాకు మీమీఁద గసి యేమున్నది? నాపెద్దలను మీరు చంపినారా? మీ పెద్దలను నేను చంపినానా? నాకు మీమీఁదఁ గోపముండుటకు నేనెంతవాడను.

వేంక—ఎంతవాడవు గాకేమి? ఎంతవాడవు గాకుండ మా యమలాపురము వచ్చినావు? నీపొట్టకూటికి మాయింటి యొద్దనున్నను నీకున్న గీర్వాణమెవరికిని లేదు. నీకు గన్నులు నెత్తికి వచ్చినవి. నీముందర మేమెంతవాళ్ళము! వీటలమీఁది పెండ్లి చెడగొట్టి యేమి బాముకొన్నావు! నీకు సిగ్గు బిడియములు లేవేమి !

రామ—అయ్యా! తమకంత కోపమెందుకు? నాకుఁ దోఁచిన యభిప్రాయమును నేను దైవముఖమునుజూచి నిశ్చయముగాఁ జెప్పినాను,

వేంక—నీకు నాసంగతి యేమి తెలుసును! నేను యుండనుంచుకుంటే నీకేమి? నాయంతవాఁడను నేను. నీయంతవాడవు నీవు. ఒకరిదగ్గఱ నాప్రచారము నీవెందుకెత్తవలెను? నీవు మంచివాడవా యేమిటి? గురివెందగింజ దనక్రింద నలుపెఱుఁగదఁట! నీయిష్టమువచ్చినట్లు ప్రేలుటకు నేనెవరను కొన్నావు? పెండ్లివచ్చినప్పుడు వేయి యబద్ధములాడియైన నొకకొంప నిలువఁబెట్టవలెనన్న మాటయయినను నీవు వినలేదు. నీ చదువెందుకు తగులబెట్టనా? ఒకరు పచ్చగా నున్న పక్షమున నీవింత యోర్వలేవేమి? ఆహాహా! ఎంత బుద్ధిమంతుడువయ్యా? సత్రములో రాళ్లువేయునట్టి మచ్చులాగున నున్నది.

రామ—నేను మీయందుగల మొగమాటముచేత నబద్ధము చెప్పిన పక్షమున నాప్రాణమున కుసూరుమని యాపిల్ల యేడ్చును. నూతేండ్లు బ్రతుకవలసిన బ్రతుకు.

వేంక—సత్యవాదివి నీవు బయలుదేరినావు, భూలోకహరిశ్చంద్రుఁడవు. తిన్నయింటివాసములు లెక్కపెట్టుటలో దెలివికలవాడవు. తల్లిపాలు త్రాగి రొమ్ము గుద్దినాఁడన్న సామ్యము నీదగ్గఱనె నిజమైనది. ఇందుకె నియోగపువానిని జేరఁదీయగూడదన్న శాస్త్రము చెప్పినవాఁడు వెఱ్ఱివాఁడా?

అని యిట్లు వేంకటరత్నము తానుగూడ శరభరాజుగారి యింట బొట్టకూటికి జేరినవాఁడె యనుమాట మరచి

పోయి రామచంద్రుఁడు దనయింటనే యుండినట్లును, వానిని దానే సంరక్షించు చున్నట్లును దలచి తల వాచిపోవునట్లు వానిని చీవాట్లుపెట్టి మాటలతోఁ దన వాదమును ముగింపక చేతులుకూడఁగలుపుటకు సిద్ధముగనుండెను. కాని, రామచంద్రుని యదృష్టము బాగుండి యింతలో లోపలనుండి వచ్చిన శరభరాజుగారు వేంకటరత్నమును రామచంద్రుని గూకలు వేసి వారి వివాదము నివారింప జేసిరి. రామచంద్రుని సత్యవాద మతనిని మహాపదల పాలుచేసెను. ఒకనాడు వేంకటరత్నము మనస్సులో నేదోతలచునొకకోనిద్రవేలు పట్టుకొమ్మని నరసింహామునడిగెను. ఆతడు రెంటిలో బొడుగుద్రవేలు పట్టుకొనగా నదియతని మనస్సులోనున్న యభిప్రాయమునకు సరిపడనందునను, నశుభసూచకముగానున్నందునను వేంకటరత్నమూ కోపము వచ్చి "శకునపక్షీ విధవా! ఎప్పుడింతే క్రచవటచేతుల పెద్దమ్మ" యని టంగున నొక మొట్టికాయ మొట్టెను. దానితోఁ గుఱ్ఱవాఁడు గెవ్వున గుక్కదిరుగకుండ నేడ్వగా లోపలనుండి కృష్ణవేణమ్మగారు వచ్చి యెవరుకొట్టినారని యడుఁగగా రామచంద్రుఁడు సంగతియంతయుఁ జెప్పెను. కృష్ణవేణమ్మ వేంకటరత్నమును గొంచెము చీవాట్లు పెట్టెను. ఇట్లొకదానికంటె నొకటి బలమైన కారణములచే వేంకటరత్నమునకు రామచంద్రునకు మనస్పర్థ హెచ్చగుటచేత వేంకటరత్నము దన కసి దీర్చుకొనుటకు రామచంద్రుఁడు చదువుకొను చున్నప్పు డతని కేదైన పనిఁజెప్పి యతఁడు సేయుటకు వీలు లేదనఁగానే యావార్త శరభరాజుగారితోను; వారితల్లితోను జెప్పి "తిండికి సిద్ధముగా

నుండును గాని పనివల్లకాదు. మాయింట నున్నవారికి మాకంటె నెక్కువ రాజసము" అని చెప్పుచుఁ దనచేతనైన యిబ్బందులఁ బెట్టుచుండెను. దేవుడు వరమిచ్చినను బూజారి వరమియ్యఁడన్నట్లు శరభరాజుగారికి దయయున్నను వేంకటరత్నమునకు గటాక్షము లేకుండుట యొక పెద్ద చిక్కుగానే యుండెను. ఒకనాడు రాత్రి భోజనము లయినతరువాత శరభరాజుగారు లోపల చావడిలోఁ బచారుచేయుచుండగా రామచంద్రుఁడు దీపము వెలుఁగునఁ జదువుకొనుచుండెను. అప్పుడు వేంకటరత్నము రామచంద్రుని మెల్లగా బిలిచి యిట్లని చెప్పెను.

వేంక—అబ్బాయీ! ఆమధ్య నిన్ను నే నని నమాటలు మనస్సులో నుంచుకొనవద్దుసుమీ! నామనస్సులోఁ గల్మషము లేదు. అప్పటికప్పుడు గోపమువచ్చినప్పుడు పిచ్చిముండాకొడుకువలె నాలుగు కేకలు వేయడమే కాని దీర్ఘక్రోధ ముంచుకొనను. మనమందఱము గూడి యొకయింట నుండువారము. ఈవేళ నాలుగనుకొన్నను రేపుతిరిగి కలిసేవాళ్ళము మనమే. నన్ను నీవన్నను నిన్ను నేనన్నను నది లెక్కలోనిదిగాదు. నేను పయి కీలాగున గోపములో గనఁబడుచేకాని నీవిషయమైన సంగతి నేదయిన శరభరాజుగారితోఁ బ్రసంగించవలసినపుడు నేనెంత కట్టుదిట్టముగఁ జెప్పుచుందునో పరమాత్మునకుఁ దెలియును.

రామ—చిత్తము. మీదయ యున్నపక్షమున నాకేకొరంతయు నుండదు. మిమ్మునందఱను నమ్ముకొన్నవాఁడనే కనుక నాభారమే మీది.

వేంక — ఒకపర్యాయము వీథిలోనికి రా. అని వీథిలోనికి దీసికొని వెళ్ళి సూర్యనారాయణగారూ! దయచేయుండి.

అని యతఁడు పిలవగానే తెల్లనితలపాగాను బెట్టుకొని నిలువుటంగీ దొడిగికొని, మంచి జరీపంచఁగట్టి, చేతిలో నొక వెండిపొన్ను వేసిన కఱ్ఱఁ బట్టుకొనియున్న యొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. అతనినిజూచి రామచంద్రుఁడు "తివాసీపట్టు కొనిరానా?" యడిగెను. గాని వేంకటరత్నమును, బ్రాహ్మణుఁడును, వద్దని చెప్పగా వారందఱు వీథయరుఁగుమీఁద మూలఁ గూర్చుండిరి.

వేంక — రామచంద్రుఁడూ! నీ వొక సహాయముఁ జేయవలయును. ఈయన దేశిరాజు సూర్యనారాయణగారు. వీరు దేశపాండ్యాలు. కోటిపల్లి కాపురము తాత ముత్తాతల కాలమునుండియు శ్రీ విజయనగర మహారాజుగారిదగ్గఱ పెద్ద యుద్యోగములను జేయుచున్నవారే. వారిది నూఱు పుట్ల భూమి. వెనుకటి సంవత్సర దుర్భిక్షమునకు వీరు చేసినయన్న దాన మింతింత యని చెప్పనలవికాదు. మూఁడేండ్లు జనులు కుటుంబములతో వచ్చి వీరి గ్రామములో గాపురమున్నారు. జగత్ప్రసిద్ధులు.

రామ — నే నెన్నఁడు నెఱుఁగను. మహానుభావులు మీరు.

సూర్య — అవియన్నియు నెందుకు? అదినములు వేఱు. ఆకథలు వేఱు. చావలేక యీలాగున బ్రతుకుచున్నాను. ఈస్థితి, యీ వేషము వేఱు.

వేంక—అందుచే నప్పు విస్తారముకాఁగా భూములు తాకట్టులోనున్నవి ఇంటనున్న జవాహిరీ యంతయు విక్రయించి వీరు కాలక్షేపముచేయుచున్నారు అయితే యీనగలు కోటిపల్లిలోను జట్టుపట్లను మాత్రమమ్మును. పూవులమ్మిన చోటనే కట్టెలమ్మవలసివచ్చెను. ఆనగలు మాగ్రామము దెచ్చి యమ్ముచుందురు.

రామ—నేనిప్పు డేసహాయము జేయవలయును? పాపము నాకు విచారముగానే యున్నది.

వేంక—మఱేమి గొప్పసంగతి కాదు, నీయందు కోమట్లకు మహాగౌరవము కలదు. నీవమ్మినపక్షమున మోసము చేయరు నీకు బంగారము నాణెము తెలియును. ఈవస్తువులు నీ వమ్మిపెట్టి యతని మర్యాదఁ గాపాడవలెను.

రామ—ఈమాత్రపుబని కింతమనవి కావలెనా? నాచేతనైన దానిలో మీకుఁ దగినంత సహాయము చేయగలవాఁడను.

సూర్య—మీరు చెప్పినతరువాత నెవరికైనఁ దెలియనిత్తునా? నాకుబంగారము నాణెము చక్కఁగాఁ దెలియును.

వేంక—తెలిసినంతమట్టుకు చాలు, రాజగోపాలమునకైనఁ దెలియ నియ్యకు. ఇవిగో వస్తువులు, కంటె నూఱు రూపాయలధర. ఉంగర మేబది రూపాయలు, ఈయన తిరిగి రేపురాత్రి మనదగ్గఱకు వచ్చి యాసొమ్ముఁ బుచ్చుకొందురు. రేపు పగలు వీనిని విక్రయించు.

రామ—ఆయన రాత్రి రావడ మెందుకు? పగలు రాకాదా?

వేంక—పగలు వచ్చినపక్షమున శరభరాజుగారు బల వంతపెట్టి భోజనమునకు రమ్మనుమని నిష్ఠురము లాడగలరు. ఎందుకు రాత్రియే మంచిది.

ఈ సంభాషణము ముగిసినతరువాత సూర్యనారాయణగారు వెళ్లిపోయిరి. రామచంద్రుడా వస్త్రములను రాత్రి జాగ్రత్తపెట్టి మఱునాడుదయమున గోమట్లకు జూపించి వారు చెప్పిన ధరప్రకారముగా రెండువస్త్రములను నూటయేబది రూపాయల కొకబ్రాహ్మణునకు విక్రయించి యాసొమ్ము మరునాడు రాత్రి సూర్యనారాయణ రాగా నతనిచేతికిచ్చెను. ఆపనియైన తరువాత వేంకటరత్నము రామచంద్రుని పిలిచి 'నాయనా! ఇంకొకపని యున్నది. గంటము నాకు నొక్క పర్యాయము పుచ్చుకొనుము. పెద్దాపురమునుంచి జగన్నాథ రాజుగారు వచ్చినారు. ఆయనతోఁగూడ మామేనల్లుడు వచ్చినాఁడు. అతని కక్కడ ముప్పది రూపాయలు పని. వాఁ డొక్కమారు నాకు మోముఁ జూపించి తిరిగి కనబడలేదు. ఒకయుత్తరము వ్రాసి పంపెదను, నీవు వ్రాసిపెట్టవలెను. అనఁగానే రామచంద్రుఁడు గంటమును దాటెయాకును బుచ్చుకొని సిద్ధముగా నుండగా వెంకటరత్నమీప్రకారముగ వ్రాయించెను. 'నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగముజూపించి తిరిగి లోపలికి వెళ్ళినావు, నీతో మాటలాడవలెనని యున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలియజేసిన పక్షమున నేను దప్పక వచ్చెదను నీతో మాటాడకుండ నేనుండలేను.' ఆయుత్తరము వ్రాసి రామచంద్రుడు 'వ్రాలు చెయ్యండి వేంకటరత్నముగారు' అని యడుగగా 'వ్రాలెందుకు, ఈమా

త్రపుఁ జేటిముక్కుకు వ్రాలును బై పేరునుగూడ గావలెనా?
అని చెప్పి చీటిని బుచ్చుకొనెను. ఇదియైన నాల్గు దినము
లకు నరసింహము పుట్టినదినము వచ్చెను. అతఁడాశ్వయుజ
బహుళ త్రయోదశినాఁడు జన్మించినందున నా దినము
పిల్లవాని కభ్యంగనము జేయించి గ్రామమున నున్న పలుగురు
నియోగులను శరభరాజుగారు భోజనమునకు బిలిచిరి. మధ్యా
హ్నము నరసింహమునకు సంపెంగనూనెతో గృష్ణవేణమ్మ
తల దువ్వి బంగారు కుప్పెలుగల నల్లపట్టు జడబొందుతో
జడ వేసి జడమీదఁ జిన్న చేమంతిపువ్వున్ను, దానికి పై భాగ
మున నడినెత్తిమీఁద మొగలిరేకను నమర్చి, మొగమున
జక్కని యగురుచుక్కను బెట్టి నామరేక వేసి పచ్చపట్టు
చొక్కా తొడిగి దానిమీఁద జందెమువలె వరహాలపేరు వేసి
మెడలో మిరియాలపేరును, చంద్రహారములను వేసి దాని
మీఁద బంగారు కడ్డీకంటె పెట్టి, కుడిచేతిమీద బంగారపుఁ
బుజబందుకట్టి, రెండుదండలమీఁద వంకీలు పెట్టి, చెవులకు
వజ్రపుబొందులు వేసిన తమ్మెంట్లనుంచి కుడిచేతి నైదు వేళ్ళకు
బటువులుంచి మణికట్టు దగ్గఱనుంచి బంగారుకడ్డీ మురుగు
లును, మురడీ గొలుసులును, ధగధగలాడుచుండ నెఱపట్టు
లాగు దొడిగి బంగారపు బిళ్ళల మొలత్రాడు లాగుమీఁదికిఁ
దీసి కాళ్ళకు వెండియందెలును, గజ్జెలను గడియములును దొ
గీలించి, మెడకు దెల్లచారగల యెఱ్ఱపట్టురుమాలు ముడివేసి
శృంగారించి కుమారుని బడికి పంపెను. పిల్లవానిమీఁద నై
చిన వెండిబంగారము లంతకంటె బరువుగానున్నందున వస్త్ర
ములను మోయలేక వగర్చుచుఁ బుస్తకములు మోయలేనఁ

దున జాకలివాడు వెనుక పుస్తకముల దెచ్చుచుండెను. తమ లపాకులవంటి చెక్కిళ్ళును, తాంబూలము వేయనక్కఱ లేకయే దొండపండువలె నెఱ్ఱగానున్న క్రిందిపెదవియు, బూర్ణచంద్రసమానమైన సుందరనిముఖమునకందము నొసంగ గాలియందియలు ఘల్లుఘల్లుమని మొఱయ దుర్మార్గులకనులు కుట్టునట్లును, విరోధుల కసూయగలుగునట్లును, బిడ్డలులేని స్త్రీలు ముచ్చటపడునట్లును ముద్దులుమూటగట్టుచు బాలుడు బడికిబోయెను. బడిలో నెన్నఁడును జరుగుపులేదు కనుక పంతులవారు గాఢముగా గుఱ్ఱుపెట్టి నిద్రబోవుచున్నందున బిల్లలకందఱును దాహమున కనియు నింకఁ గొన్ని పనులకును నానాముఖములై పారిపోయిరి. నరసింహముకూడ నొకమూలకుఁ బోగా నెవరో యొక బ్రాహ్మణుఁడు చేతిలో నొక పటికబెల్లపుగెడ్డయు, నొక పంచదార చిలుకయు, నాలుగు చక్కెరకేళిపండ్లును బట్టుకొని నరసింహమును రమ్మనుమని చేతితో సంజ్ఞచేసెను. ఎఱుకొ ఱకుఁబోయిన చేపవలెనే నరసింహముగూడ నాబ్రాహ్మణునియొద్దకుఁ బోయి యతఁడు పెట్టినపంచదార చిలుకను దినుచుండగా నాబ్రాహ్మణుఁ డతని నెత్తుకొని ముద్దాడి తనయింటికి దీసికొని పోయెను. పాపము ముద్దుచేత వదలలేకయే కాఁబోలును బిల్లవానిని బ్రాహ్మణుఁడు వదలనేలేదు. అతనితోఁ గూడ వెళ్ళిన చాకలివాఁడు నరసింహము పుట్టినదినము గనుక శరభరాజుగారు బహుమతిగా నిచ్చిన నాలుగుడబ్బులతోఁ గల్లునీళ్ళుత్రాగి బాలకుని సంగతి స్మరణకురాక యెక్కడనో దొర్లుచుండెను. పిల్లవాఁ డెంతసేపటికిని నింటికి రాలేదని కృష్ణవేణమ్మ విచా

రించుచుండగా జాకలి వాడక్కడికి వచ్చెను. నరసింహ మెక్కడ నున్నాడు రాయని చాకలివాని నామె యడుగఁగా వాఁడేదో కొంప మునిఁగెనదనుకొని 'నే నిందాకఁ దీసికొని వచ్చి యింటిదగ్గఱ దిగఁబెట్టినానండి' యని చెప్పెను. కాని, వానిమాటయందు నమ్మకము చాలక శరభరాజుగారితో నింగతిఁ గృష్ణవేణమ్మ చెప్పెను. ఆమాట వినఁగానే యింటవారందఱుఁ గలవరపడ నారంభించిరి. నగలు శరీరమునిండ నుండుటచేత నెవరో గొంతుపిసికిచంపి నగలనుదీసికొనిరని కృష్ణవేణమ్మ యేడ్చుచుండెను, శరభరాజుగారు కదులుటకుఁ గాళ్ళాడక దిగులుమొగముతో నుండిరి. శరభరాజుగారితల్లి కృష్ణవేణమ్మను నగలుపెట్టి పిల్లవానిని బడికిఁ బంపినందుకుఁ దిట్టసాగెను. వేంకటరత్న మొక ప్రక్కకును జాకలివాఁ డింకొక ప్రక్కకును, నిరుగుపొరుగు వారందఱుఁ దలొక ప్రక్కకునుబోయి సందులు, గొందులు, బావిదొడ్లు, ప్రాత యిండ్లు, బోడిగోడలు, తోఁటలు మొదలయిన రహస్యస్థలము లన్నియు వెదకిరి. కాని యెందును బాలుఁడగుపడలేదు. నగలు బోయిననుసరే జీవముతో మనకుమారుఁడు గనఁబడినఁ జాలునని తల్లి యూరడించుటకు వచ్చిన స్త్రీలతోఁ జెప్పి జెప్పి విలపించుచుండెను, రాజగోపాలమును రామచంద్రుడును గూడ నమలాపురమంతయు వెదకిరిగాని పిల్లవాఁడు కనఁబడలేదు. తుదకారాత్రి జామయినతరువాత రామచంద్రునకొక్క యూడిగవాడగుపడి నాలుగు ఘడియల ప్రొద్దు వేళఁదాను దాటి చెట్టు నెక్కి కల్లుదీసికొనుచుండగా నొక నగలపిల్లవానిని, మఱియిద్దఱు మనుష్యులను దాటితోఁటలో

జూచినానని చెప్పిపోయెను. అశోకలోపలికి రామచంద్రుఁ డొక్కఁడును బోయి నాలుగుమూలలు వెదకి తుదకొక ముండ్లకంచెదగ్గర నోటిలో గుడ్డలు గ్రుక్కబడి యున్నందున మాటరాక దిగంబరియై నిలిచిన యొక బాలకునిజూచి చీఁకటిచేత మొదట తాటిమొక్కయేమో యనుకొని సందేహనివారణార్థము దగ్గఱకుఁ బోయి చూచి పిల్లవాఁడేయని తెలిసికొని 'నరసింహాము' అని పిలిచెను, మాటలాడుటకు వీలులేక యతఁడు గన్నీళ్ళతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి యెత్తుకొమ్మని చేతులజాచెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహాము నెత్తుకొని నోటిలో గుడ్డలు దీసివేసి నగలింతపనిఁ జేసినవిగదాయని పిల్లవాని స్థితికిఁ గొంచెము కన్నీళ్ళు దెచ్చుకొని దొరికినందున సంతోషించుచు నింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. పిల్లవాడు కొంత దూరమున నుండగనే యీసంగతి తెలిసియింట నందఱువచ్చి పిల్లవాని నెత్తుకొని ముద్దాడిరి. కృష్ణవేణమ్మయుఁ దొట్రుపాటుతోవచ్చి బాలుని జూచి దుఃఖము పొరలిపొరలి రాఁగా నెత్తుకొని కంటబడి సుఖముగా నున్నందుకు మహాసంతోషముతో లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి కొంచెమన్నము దిగఁదుడిచి వైచి గుప్పెడు మిరపకాయలను లోపలనున్న వారందఱు గొంతులు బ్రద్దలగులాగున దగ్గునట్లు పొయిలోబోసి, పిల్లవానిని జరిగిన సంగతి నడుగుచుఁ మధ్యమధ్య నేడ్చుచువచ్చిన స్త్రీలకు వానిని జూపుచుండెను. తరువాత మగవారందఱు గాగడాలు వేయించుకొని యాతాఁటితోఁటకు బోయిరి. కాని దొంగవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడు గనుక పొరపాటుచేనైన నొక్కనగనైన దిగబెట్టకుండ నన్నిటిని దీసికొనిపోయెను.

కాని నరసింహము యొక్క చొక్కాను, లాగును, రుమాలును విడిచిపోయెను. ఆతొందరలో దొంగలు తమచేతి తెల్ల రుమాలు కూడ విడిచిపోయిరి. అది రామచంద్రుని కంటఁబడగా నతఁడదానిఁ బరిశోధించి చూచి యొక కొంగున జీడితో వేసిన పేరుయొక్క పొడియక్షరములు చా. జ. యని చదివి యీపేరెవరిదో యెఱుఁగక యందఱును త్వరితముగా నింటికి వచ్చిరి. ఆ మరునాఁడు నరకచతుర్దశియు, దానితరువాత దీపావళియు నైయుండెను. నగలు దొరకక పిల్లవాఁడు మాత్రమే దొరికినందుకు శరభరాజుగారితల్లికి విచారముగా నున్నందున నాసంవత్సరము పండుగజెయ్యవద్దని చెప్పినది కాని శరభరాజుగారును కృష్ణవేణమ్మయుఁ బిల్లవాడు దొరుకుటయే చాలునని మునుపటికంటె పండుగ ఘనముగా జేసికొనుటకుఁబూనిరి. వారందఱుఁ దమకుమారుని వెదకి తీసికొని వచ్చినందులకు రామచంద్రునకనేకవందనములు జేసి వేయి విధముల వానిని స్తోత్రముఁజేసియతని ఋణముఁ దీర్చుకొన లేమని చెప్పిరి. నరకచతుర్దశినాఁడు తెల్లవారుజామున నే లేచి యెంతమందికిఁ దలలంటిన నంత పుణ్యముగనుక తన స్నేహితులను బంధువులను బిలిచి శరభరాజుగారు కొందఱికినిఁ గోపాలము కొందఱికిని స్వయముగాఁ దలల నంటిరి, కొందఱికి మంగళ్ళచేత దలలంటించిరి. అభ్యంగన సమయమందుశరభరాజుగారికి పార్వతిమంగళహారతి బట్టగానాయన పాతిక రూపాయలు పళ్ళెములో వేసిరి. రామచంద్రుడును రాజగోపాలమును బాణసంచుకాల్చి దొడ్డినంతను వెలిగించిరి. మఱునాడు దీపావళి యమావాస్య యయ్యెను. అమావాస్య

యింకనొక నెలకువచ్చునఁగా బనిపాటలను మానుకొనిగంధక మునుసురేకారముఁగొని బొగ్గుతెచ్చి పాళ్ళువేసి టపాకాయ లనుదక్కిన యితర బాణసంచును గట్టువారును, మందులను మండిగలోఁ బోసి నూరువారును మందుకూరువారును, దాము గట్టిన వస్తువులు చక్కఁగాఁ గాలునో లేదోయని పట్టపగలు చీకటిగదిలోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసి, యావస్తువుల నక్కడగాల్చి, వానిసార మెఱుఁగువారును, దప్పుపాళ్లుపడు టచేఁ బాడైన మందులను గుఱించి వగచువారును, జెలరేఁగి యుండిరి. పట్టణమందుఁ బ్రతిగృహమున గంధకపువాసన గొట్టుచుండెను. అమావాస్యనాఁ డుదయమునఁ గొంచెము మబ్బువేసినందున వర్తకు లందఱికి దమసొమ్ము నమ్ముకొను టకు వీలుండదని గుండెలలో బాయిపడిన ట్లుండుటయేగాక బాలురందఱును సంతోషభంగమగునేమో యని మేఘుని దిట్టుచుండిరి. కాని కొంతసేపటికి వర్తకులపాలిటి యదృష్ట దేవతయో యనునట్లు పెళ్ళుమని యెండరాఁగా వర్తకులు దుకాణములను తెఱచి సరకు లమ్మ నారంభించిరి. భాగ్యవం తులు దమ బిడ్డలకు విస్తారధనము వ్యయపఱచి వస్తువులను గొనిపెట్టుచుండుటఁ జూచి బీదల బిడ్డలు దమ తలిదండ్రుల బాధ పెట్టఁగా వారు బిడ్డలకుఁ దగిన యుత్సాహము దీర్చ లేకపోయినందులకు విచారించుచు స్వల్పముగాఁ గొని యిచ్చు చుండిరి. గొప్ప యుద్యోగస్థుల యనుగ్రహము సంపాదించ వలెనని చిన్న యుద్యోగస్థులు దమపిల్లలకు లేకపోయినను బహుమతుల పేరుపెట్టి వారియిండ్లకుఁ బెద్దపెద్ద బాణసంచు బుట్టలను బంపుచుండిరి. అంతకంటె మహాభిమానముగల

పౌరుషవంతులు తమరు సేవించుచున్న ప్రత్యక్ష దేవతలగు వేశ్యకాంత లేమనుకొందురో యనియు, మంచివస్తువులఁబంపనియెడల మఱునాఁడు వారి మొగమెట్టు చూతుమనియుఁ దలంచి పదిమందితో నగుబాటు రాకుండఁ బరువు నిలువఁబెట్టుకొనుటకు ధనములేకున్నను ఋణము జేసియో, యింటనున్న వస్తువులను దెగనమ్మియో సంపాదించుకొని యొక రసికునికంటె నొకరసికుఁ డెక్కుడుగా నుండవలెనని వర్తకుల దగ్గఱ బదులుపుచ్చుకొని పెద్దపెద్ద బుట్టలను వారియిండ్లకంపిరి, తాటిచిదుగులను సంపాదించి కాల్చి పొడుముచేసి గుడ్డలు వేసి తాటికమ్మ చీరి యందులోనిఁ గుడ్డపెట్టి పొట్లముగాఁజుట్టి కట్టి పైఁ బేడబూసి కాలు రెండబెట్టుకొనుచుండిరి. వృద్ధులగు వారు తాటియాకుల యీనెలఁదీసి చిత్రముగాఁ గత్తిరించి యడ్డముగా నొక యాకును నిలువుగా నొకయాకును వేసి గుమ్మడిపండుగట్టి వ్రేలాడవేయుచుండిరి. పురుషులందఱుఁ దమ తమ గుమ్మముల ముందఱ నరటిచెట్లు తెగఁగొట్టించియు, బొప్పాయి చెట్లు నఱికించియుఁ గాలిచి వానికి నెమరుకట్ట ముక్కలను దిగగొట్టించి వానిమీఁద బ్రమిదలను రాగిడిమట్టి బురుజులను బెట్టించియు యంతతో దృప్తినొందక రెండువీధి యరుఁగుల క్రిందను గడలను బాతించి వానికడ్డముగ వెదురు కట్టలను నాలుగైదంతస్తులుగఁ గట్టించి వానిమీఁదఁ గుమ్మరివాండ్రుఁ దెచ్చియిచ్చిన క్రొత్త ప్రమిదలఁ బెట్టించుచుండిరి. అప్పుడు సాయంకాలము కాఁగా నారాత్రి పెట్టబడు దీపముల కాంతిముందు తనకాంతి వెలవెలఁబోవుననుసిగ్గుచే తనో యన సూర్యుఁ డపరసముద్రముఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీలం

దళును మడిగట్టుకొని దీపములు పెట్టిరి. ఆకాశమండలమున నున్న నక్షత్రములెల్ల భూమండలమునఁ బ్రతిష్ఠించుచున్నట్లు దీపములు గోట్లకొలఁది వీధుల కిరుప్రక్కలను వెలయుచుఁ దను మధ్యమున సువర్ణభూషణములతో నున్న స్త్రీల యౌవనముల కపూర్వమైన లావణ్యముగలిగించుచు బట్టపగటి యందువలె సమస్తవస్తువులను గాన్పింపఁ జేయుచు సొగసు మిగిలియుండెను. మహారాష్ట్ర దేశవర్తకులు తమ కొట్ల నలంకరించి పళ్ళెములయందు వెండిబంగారు నాణెముల నుంచి ధనపూజ జేయుచుండ బ్రాహ్మణోత్తములు పూజ జేయించి సంభావనల గ్రహించి బొజ్జల నాడించుకొనుచు నిండ్లకు బోవుచుండిరి. ఈదీపికా సమూహమునకు వెఱచి యంధకారమంతయు వారివెనుక శరణార్థము దాగియున్న దన్నట్లు క్రీనీడ దీపములవెనుక నుండెను. ఎక్కడజూచిన దీపముల వెలుతురు. నెక్కడ జూచిన రంగురంగుల మహా తాబులకాంతియు, నెచ్చోటఁగాంచిన నానందమును, నేచాయఁగను గొన్న మహాధ్వనియు గ్రామమున నిండియుండెను. బాలకులుగాల్పుటఁ కసమర్థులగుటచే నగ్నిబాణములు వెదురుకఱ్ఱలకుఁగట్టించి కాల్పించు తండ్రులును, జమత్కారముగా గాల్చు చిన్నబిడ్డలను జూచి సంతోషించు తల్లులును, వస్తువులయిపోయిన వని రోదనము జేయు బాలకులును భార్యయొద్దను, దమరుంచిన వేశ్యకాంతలయొద్దను దమచమత్కార మంతయుఁ జూపదలంచి చిత్రచిత్రముగా నగ్నిబాణములగాల్చి వారిమెప్పు నొందుచున్న మహారసికులును, మార్గమున పోవుచున్న జనులకాళ్లనడుమ దూటాలను, సిసింద్రీ

లను వేసి వారు తత్తరపడి పరుగెత్తుచుండఁ జూచి యానం దించు కొందెవాండ్రును, సంభావనలకుఁ బోయివచ్చుచు దూరమందెక్కడనో గాలుచున్న యగ్నిబాణములఁజూచి, తమయొద్దకు వచ్చుచున్నవని పరుగెత్తు పిరికి బ్రాహ్మణులును జిన్నబట్టలఁగట్టుకొని దుప్పటుల గప్పుకొని వినోదము జూడ వచ్చిన శృంగారపురుషులును, నడివీథులయందు ధూర్తులగ్ని బాణములఁ గాల్చుటచేతఁ దమగృహములు పరశురామ ప్రీతి యగునని భయపడి కేకలు వేయు నార్తజనంబును, జనుల కుపకారముఁ జేయఁదలంచి చేతులయందు నవనీతము లుంచు కొని శరీరముల గాల్చుకొనువారి కిచ్చునట్టి పుణ్యజనులును, గ్రామమం దంతటను బిక్కటిలియుండిరి. ఊరున కుత్తరపు దిక్కుననున్న మందబయలు మీఁదికి బోయి, మహావీరులం దఱు నొకరి దేహముల నొకరు తగులఁ బెట్టుకొనుటకు రెండు కక్షలయిరి. మెడను గట్టుకొన్న సంచిలోనుండి తూటాలను దీసి కత్తితోఁ బొరను దెగగోసి, జానకిత్రాటనున్న నిప్పుతో నంటించి రెండుచేతులను రెంటి నుంచుకొని నోటనొకటి పెట్టు కొని చిత్రవిచిత్రముగాఁ ద్రిప్పుచు గూర్చుండియుఁ, బండియు జేతనైన కసరత్తులఁ జేయుచు వానిని కొందఱు గాల్చుచుం డిరి. తోలుచేతుల తొడిగికొని, లాగులను గట్టుకొని తలలకు టోపీలు దాల్చి, తమ కెన్నఁడపకారము చేయక యూడినపుమా మాత్ర మెదుటికక్షలో నిల్చిన జనులమీఁద నేలగికాయలు, గారకాయలు, దూటాలును, విసరి వారి దేహములను గాల్చుచు వారు తమ మీఁద వైచిన వానిని మరల నంది పుచ్చుకొని యుపయోగించుచు, మధ్యమధ్య నంటుకొన్న

సంచులను దెగఁగొట్టి పారవైచుచు, దహములను గాల్చు కొన్న తమ మిత్రులనిండ్లకు బంపుచుఁ దమదగ్గర సరకు ముగి సినవెనుక స్నేహితులవద్ద పుచ్చుకొనుచు జంకలక్రిందనున్న పొట్టికఱ్ఱలతో నెదుటివారి ప్రయోగించిన వానిఁ నాఁపుఁ జేసికొనుచు, మీఁదికి బాణము వచ్చునపుడు పరుగెత్తుచుఁ బోయుటకు వ్యవధి చాలక తూటాలను నోటితోగీఱుచు, జూచుటకు వచ్చిన జనసమూహమును బరుగెత్తించుచుఁ గొందఱు వినోదసముద్ర మగ్నులయిరి. ఆసమయమునందా భూమి కేవల మగ్నిహోత్రమయమై నిప్పులు గ్రక్కు మను ష్యులతోఁగూడి యాగ్నేయాగ్ని మహాస్త్రసమేతమగు రామ రావణ మహాభారత యుద్ధభూమివలెఁ దేజోవంతమై, యతి భయంకరమై ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుడును వెంకటరత్నమును, రాజగోపాలమును జూచుటకువచ్చి దూర ముగా నిలుచుండిరి, దాని యొకగారకాయ మహావేగముతో రాజగోపాలముమీఁదికి వచ్చెను. అదిచూచి రామచంద్రుఁడు తనప్రాణమునకు వెలివక స్నేహితునిమీఁదికి వచ్చుచున్న యాకాయను కెదురుగాఁబోయి చేతికఱ్ఱతో దానిని గొట్టెను. అదివెంటనే పగుల రామచంద్రుఁడు శరీరము నిండ నగ్నిహోత్రవుముద్దలుపడెను. వెంటనే బట్ట యంటు కొన్నందున రామచంద్రుఁడు పరుగెత్తగా గాలితగిలి* మఱి కొంచె మంటుకొనెను, అప్పుడు రాజగోపాల మతని నాఁపి చేతితో నలిపివైచెనుగాని శరీరమందక్కడక్కడ కాలెను వెంకటరత్నము మంచియుద్దేశముచేతనే త్వరగా బాధనివా రణకానలెనని కొంచెము నీళ్ళు మీఁదబోసెను. అంతట

బాధ బోవుటకు బదులుగాఁ గాలినచోట వెంటనేపొక్కులెక్కి ద్విగుణమయ్యెను తరువాత వారందఱు నింటికిఁ బోఁగా శరభరాజుగారు నవనీతమును దెప్పించి శరీరమంతట గాలినచోట్ల పట్టించివారి నా ఘోరసమయమునందు నిర్భయముగా వీధులయందుఁ ద్రిప్పిన పడుచుదనపుగర్వమును నిందించుచుఁ దన కుమారుని రక్షించిన రామచంద్రుని ధైర్యసాహసాదుల కాశ్చర్యపడెను. రామచంద్రుని శరీరమున బాధ నెలనాటికిఁ గుదిరెను.

ఆఱవ ప్రకరణము

పార్వతి వివాహవిషయమై శరభరాజుగారు బెంగపెట్టుకొనిరి. పిల్లకు దాదాపు పదిసంవత్సరములు వెళ్ళవచ్చినను దగిన సంబంధమెక్కడను దొరకకపోవుటయేకాక, యింట నొకరియభిప్రాయముతో నొకరి యభిప్రాయ మేకీభవించుట లేదు. భాగ్యవంతులగు. నియోగు లందఱుఁ దమ కుమారులు గుణహీనులై, విద్యావిహీనులై యేవిషయమునందును పార్వతితోఁ బోలకున్నను రెండు వేల రూపాయలు, వెయ్యిన్నూటపదార్లు గట్నమిచ్చినఁగాని, శరభరాజుగారిపిల్లను జేసికొనమని చెప్పుచుండిరి. సత్సంప్రదాయమునఁబుట్టి ప్రస్తుతము కొంచెము నీరసస్థితిలోనున్న నియోగులు. శరభరాజుగారితో వియ్యమందవలె ననుకొన్నను దమస్థితికిని వారి స్థితికినిగల తారతమ్యమును బట్టితమకు వారుపిల్లనియ్యరనియుదు

గుటకు సందేహించి యూరకుండిరి. శరభరాజుగారితల్లి 'పిల్ల కట్టుదప్పిపోవుచున్నది మన మందరము గంగాప్రవేశముఁ చేయవలసివచ్చును త్వరగా ముడిపెట్టు' మనితొందరచేయుచు గట్న మెంతయిచ్చిననుసరే కొంచెమున్న వస్త్రములకు లోప ములేనివారి కియ్యవలెనని చెప్పుచుండెను. రాజగోపాలము రామచంద్రునకు దన చెల్లెలి నిప్పింపవలెనని తల్లిదండ్రులతో నప్పుడప్పుడామాట చూచాయగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. శరభ రాజుగారు విశ్వనాథశాస్త్రులవారితోఁగుమార్తె వివాహవిషయ మై ప్రసంగించునపుడు శాస్త్రులవారును, రామచంద్రునిగుణముల శ్లాఘించి యతనిని దమ మనస్సులోనుంచుకొని యన్యాప దేశముగ 'భాగ్యవంతులను బ్రతిమాలుటకంటె బీదవాని కిచ్చుటే మంచిది' యని చెప్పుచు వచ్చిరి. శరభరాజుగా రును బిల్లను ధనమునుగూడ గ్రహించి తెగనీల్గి సకలహిం సను బెట్టువట్టి భాగ్యవంతులను రాక్షసులతో వేఁగుట కష్ట మని యెంచి కుమార్తె యొక్కతే కనుక, తమకు లోకువ య్యైనవాని కెవ్వనికైననిచ్చి పెండ్లిచేసి యల్లు నిల్లరిక ముంచఁదలఁచుకొను భాగ్యము తప్ప తక్కిన శుభలక్షణము లన్నియు రామచంద్రునియం దుండుటచే నతనికి బార్వతి నీయఁదలచి యావార్తఁ దల్లి కెఱుఁగఁజేయగా నామె ప్రతిదిన మును గలహమాడుచు, గొడుకును గోసిపెట్టుచు, రామ చంద్రునిఁదిట్టుచుఁ తన వార్ధకలక్షణము లన్నియుఁ జూపు చుండెను. వేంకటరత్నమువివాహమెట్లయినఁ గానీయకుండ వలెనని మనసులోసంకల్పించుకొని సహజముగ వీనియం దయిష్టముగల శరభరాజుగారి తల్లిచెవిలో విషపుమాటలు

చెప్పి యాఘెకసహ్య మెక్కువ జేయసాగెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న యమ్మలక్కలందఱుఁ, బార్వతి కనఁబడినపుడెల్ల 'ఓహోహో! రామచంద్రునిగారి భార్య గాఁబోలు! మాచిరాజువారి కోడలా!' యని పరిహాసము చేయనారంభించిరి. వార లట్లనుకొనుట మొదలదివరకు రామచంద్రునితో స్వేచ్ఛగా మాటలాడుచున్న పార్వతి కెక్కడినుండియో మిక్కిలి సిగ్గువచ్చిమాటలాడుట మానెను. మాటలుపోగానే చూపులుకూడఁ దప్పెను. తన స్నేహితులెవరయిన దన్నాలాగునన్నప్పుడు వారితో గలహమాడుచు బెద్దలన్నప్పుడు సిగ్గునఁ దలవంచుకొనుచుఁ దల్లిదండ్రుల దగ్గర నెవరైన హాస్యమాడునపుడు వారిచాటునకుఁ బోవుచుఁ బార్వతి లజ్జాచిహ్నములఁ గనఁబరచుచుండెను. అదిగాక త్రోవలో రామచంద్రుఁడు దారసిల్లునపుడు తలుపుచాటునకైనను, గోడమూలకైనను నొదుఁగుచు వచ్చెను. రామచంద్రుఁడు దన స్నేహితులు దన్ను బార్వతిమగఁ డనుటచేతఁ గొంచెము సిగ్గుగల్గి తానేవస్తువైనఁ బార్వతి నడుగవలసివచ్చినపుడు ముఖావముగా నడుగుచువచ్చెను. ఆమెయు గోడచాటుననుండి ముసిముసినవ్వునవ్వుచుముఖావముగనే ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పుచువచ్చెను. అది యట్లుండ శరభరాజుగా రొకనాఁడు మధ్యాహ్నము నిద్రలేచి గదిలో మంచముమీఁదఁ గూరుచుండఁగా గృష్ణవేణమ్మ తలుపునకుఁ జేరగిలఁబడి నిలుచుండెను. వేంకటరత్నముకూడ నక్కడ నొక బల్లమీఁదఁ గూర్చుండెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము! జ్యేష్ఠమాసమునందుఁ

దప్పకుండఁ బార్వతికి వివాహము జేయవలెను. రామచంద్రుని కియ్యడము నీకిష్టమేనా!

వేంక—నాయిష్టము చెల్లగలదా! అదిగో మావదిన యున్నదిగదా! ఆమె నడగండి.

కృష్ణ—నామాట పాటికిరాదు. మీయన్నగారు మీరు నాలోచించండి మీకిష్టమైన సంబంధము.

శర—అయ్యో! మనమందఱముఁ గూడబలుకు కొన వద్దా. వాఁడు సద్గుణములు గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడులాగే కనుపడు తాఁడు.

వేంక—అగపడుటమాత్రమే. నామనమున కతని కియ్యడము మంచిదికాదని తోఁచుచున్నది. ఏమిటండీ కూడు గుడ్డ లేక యిల్లువాకలి లేక పొట్టకూటికిఁ జేరిన నిర్భాగ్యునకు మాణిక్యమువంటి పిల్లను గట్టిపెడుతామంటారు? ఎవ్వరైన నవ్వరటయ్యా? యావడ్డెవ మాపిల్ల సుఖ జీవమున కేనూరుమనిపోదా?

శర—అదృష్ట మున్నపక్షమున వాఁడే బాగుపడు తాఁడు. లక్షరూపాయలు యాస్తి యున్నవానికిచ్చిన, నదృష్టము చాలక పోతే ముష్టిచెంబు చేతికి రాకమానదు.

వేంక—ఏలాగాలోచనచేసినను సరే, పిల్ల యరిపేదది. కష్టమున కోర్వలేదు. పనిపాటలు చేయనక్కఱలేకుండ నుండే యిల్లుచూచి యియ్యండి.

ఇంతలో రాజగోపాలము వచ్చి 'బాబయ్యా! నాగరాజు మామగారు వచ్చినారు' అని చెప్పెను. తోడనే శరభరాజుగారు కృష్ణవేణమ్మను లోపలికివెళ్ళుమని తానును

గాబోయిఁ మూలనున్న తివాసి వెంకటరత్నముచేతఁ జావడిలో వేయించి నాగరాజుగారినిజూచి 'బావగారు! దయచేయండి' యని తివాసిమీఁదఁ గూర్చుండబెట్టెను. వారికి క్రింది సంభాషణ జరిగెను.

శర—బావగారు! అక్కయ్యాపిల్లలు సంతోషముగా నున్నారా?

నాగ—మీదయవల్ల బాగున్నారు. మీకు శరీరములో సుఖముగా నున్నదా?

శర—సుఖముగానేయున్నది! మీరేపనిమీఁద దయచేసినారు?

నాగ—పనియేమున్నది. మీలోపల కార్యమీయేఁడు చేయవలెనుఁ గదా మీకు మాకు మూఁడుతరములు నుండి సంబంధములువిడి పోకుండఁ గలసి వచ్చుచున్నవి. మాకంటె మీకత్యావశ్యము వేఱేలేదు. మీయిష్టమువచ్చినయంత వరదక్షిణయిచ్చి మీపిల్లను మాపిల్లవానికియ్యండి.

వేంక—ఔను. మీరిపిల్లవానిని నేను జూచినాను. మన పార్వతికంటె నాలుగేండ్లు పెద్ద కాని; పిల్లవాఁడు కొంచెము పొట్టికుఱ్ఱవాడు తెలివిగలవాఁడు.

శర—ఏమిచదువుకొనుచున్నాఁడు. ఆంధ్రమా? గీర్వాణమా?

నాగ—చదువునకేమి నాలుగేండ్లయినది. రఘువంశమారంభించినాఁడు. కాని మధ్యమధ్య నభ్యంతరములు వచ్చి మానుటచేత విస్తారము చదువలేదు. అయినను వానియీడునకు దగిన చదువున్నది.

శర — ఈయేఁడు వివాహము చేయుటతప్పదు ఒక నెలలోఁగా మీకు వర్తమానము నంపుతాను.

నాగ — మీయమ్మగారెక్కడ నున్నారు.

వేంక — ఆమె పరున్నది. నేనువెళ్ళి లేపుతానుండండి' అని వెళ్ళి వేంకటరత్న మన్నపూర్ణమ్మను లేపి నాగరాజు గారు వచ్చినారని చెప్పఁగానే యామెలేచి యొకగదిలోనికి వెళ్ళి రెండు రెక్కల తలుపులలో నొకతలుపుతీసి రెండవతలుపు చాటునఁ గూర్చుండెను. అంతలో నాగరాజువచ్చి గదియవతల గోడదగ్గఱ గూర్చుండెను. తోడనే యన్నపూర్ణమ్మ యెలుగెత్తి 'అయ్యో! కూఁతురా! యెంతపనిజేస్తివేయమ్మా నాకడుపులోఁ జిచ్చువెట్టిపోతివే యమ్మా' యని రోదన మారంభించెను.

నాగ — అత్తా! ఊరుకో ఇదియొకనాఁటితో బోయేది కాదు. నీవున్నన్నాళ్ళు నీలాగున నుండేదే. పెద్దదాన వైనందున వాళ్ళచేతి మీఁదుగా నీముప్పుదాఁట లేదు.

అన్న — నాగరాజు తండ్రి చెట్టంత బిడ్డను దిగమింగి సిగ్గులేక తిరుగుచున్నాను.

నాగ — నీవు కడుదుఃఖింపకు. ఆపిల్లలను బెట్టుకొని కాలక్షేపము చేయవలయునుగాని దుఃఖపడితే కార్యమేము న్నది? చచ్చినవాళ్లు లేచిరారుగదా?

అని నాగరాజు జెప్పఁగా విని దుఃఖమును జాలించి గద్గదస్వరముతో నన్నపూర్ణమ్మ, నాయనా! కుఱ్ఱవానికిఁ బెండ్లయినదా? నాకేసంగతి దెలియడములేదు.

నాగ — కాలేదు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి మీపా

ర్వతిని మాపిల్లవాని కిప్పింపు. కలసినసంబంధము విడగొట్ట గూడదు.

అన్న—శరభరాజు, పెండ్లామునున్నారు. వాళ్ళయిష్టమేగాని నాపెత్తనమేమున్నది! సగముజచ్చి నేనున్నాను. మునుపటియన్నపూర్ణమ్మనుగానునామాటవింటూరానాయనా! లోపము లేకుండ జెపుతాను.

నాగ—సరే! యోగమున్నపక్షమునఁ గాకపోనదు. నేను వెళ్ళుతాను. అని చెప్పి శరభరాజుగారియొద్ద సెలవుదీసికొని వెళ్ళిపోయెను. అన్నపూర్ణమ్మ యేడ్చినకారణమిది. అప్పటికి రమారమి పదునొకండు సంవత్సరములక్రిందట అన్నపూర్ణమ్మ కుమార్తె పార్వతి చనిపోయినది. అప్పటినుండి నాగరాజెన్నడు నామెను జూచి పరామర్శ చేయలేదు. కుమార్తెపోయిన తరువాత నాగరాజామెను జూచుట కదే ప్రథమము గావున దనకుమార్తె యాదినమునసే చచ్చినట్లు తానిదుఃఖమును దెచ్చుకొని యొకవిధముగా నన్నపూర్ణ సంప్రదాయమును నిలిపెను. తరువాత జాము ప్రొద్దుండగాఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న స్త్రీలందఱు శరభరాజుగారి యింటికెప్పటి వలెనే వచ్చుచుండిరి. అన్నపూర్ణ తులసికోట దగ్గఱ తాటియాకుల వత్తులపెట్టె ముందుంచుకొని వత్తులు చేసికొనుచుండెను. కృష్ణవేణమ్మ మొక్కలపీటమీఁదఁ గూర్చుండి నరసింహామునకు జడవేయుచుండెను. అప్పుడు రంగమ్మవచ్చి యిట్లనెను.

రంగ—అన్నపూర్ణమ్మత్తా! నీమనుమరాలికిఁ బెండ్లివారు వచ్చినారఁట. చెప్పవైతివి.

అన్న—ఏమిగడుచుదానవే యమ్మా! ఇంకనువచ్చి కూర్చోనైనలేదు ఇంతలోనె యెప్పుడు చెప్పను?

రంగ—అయినా మనుమరాలి పెండ్లిముందర నీకుఁ గనఁబడతామా యేమిటి.

అన్న—మరే, పెండ్లంతా నామొగముమీదనే నడుస్తుంది. మధ్య నాకు గర్వమెందుకు?ఆవు దూడ, యుండగా గుంజార్చినదఁట.

రంగ—అలాగనకత్తా! పెద్దదానవు. ఈ చలవంతా నీది, నీ తరువాతనే యెవరైనా. అయితే యేమినగలు పెడుతామన్నారు?

అన్న—నాకుఁ దెలియదు. ఆసంబంధము వీరికి సరిపడదమ్మా. మాయింటనున్న రామచంద్రున కిస్తారఁట ఈలాటి సంబంధము దొరకదని కోరి తెచ్చినారు.

ఇంతలో మంగమ్మ వచ్చెను.

రంగ—మంగమ్మా! విన్నావఁటమ్మా. వీళ్ళ పార్వతిని రామచంద్రుఁడను పిల్లవాని కిస్తారట.

మంగ—(బుగ్గను జేయిబెట్టుకొని) ఆ యెఱ్ఱపిల్లవానికా? ముష్టిసంబంధ మదేమి సంబంధమమ్మా. కొంచెమయిన యింటివానికిఁ బిల్లనియ్యవలెనుగాని వీని కేమిటికి? పిల్లయేమిటి?

అప్పుడు పాపమ్మ కూర్చుండి యిట్లు మాట్లాడ నారంభించెను.

పాప—కృష్ణవేణమ్మా! నీఁకూతుని రామచంద్రున కియ్యడము నిజమేనా?

కృష్ణ—నాకేమి తెలుసును ? మా యత్తగారున్నారు. తల్లికొడుకులు యోజించి యెవరి కిచ్చుకుంటారో నాకెందు కమ్మా! నామాట వినేవారెవరు ?

అన్న—పైకి నాపెత్తనము. మగడు పెండ్లము కూడ ఒలుకుకొని చేస్తారమ్మా. నామాట లక్ష్యమెవరికి? నేనింతి పిడచదాననే.

రంగ—నీకేమి యదృష్టవంతురాలవు. మనుమలు, మనుమరాండ్రు నీకేమమ్మా ?

ఇంతలో శరభరాజుగారు వచ్చి 'అమ్మా' యని పిలువగానే తల్లివెళ్లిపోయెను. అప్పుడు కుడిపైటను వేసికొని జానకమ్మ వచ్చి కృష్ణవేణమ్మా! నీ కుమార్తెకు పెండ్లిచేస్తారట. మీవారిబొజ్జ కరగుతుంది.

కృష్ణ—నా బ్రతుకేలాగునున్నదో వివాహ మాలాగున్నది.

రంగ—ఓబిడా కృష్ణవేణమ్మ! మీయింటికెవరమ్మా వచ్చినారు. అప్పుడేడ్చినవా రెవరు?

కృష్ణ—మాయింటికి బంధువులు వచ్చినారు. మా యత్తగారి కుమార్తె పోయిన తరువాత నామెను పరామర్శ చేయలేదు. అందుచేత నాబిడ దుఃఖపడినది. జానకమ్మా! యేమైన పాటలు పాడుదూ, నీకంఠము బాగా సన్నముగా నుంటుంది.

రంగ—లంకాయాగము పాడవా.

మంగ—గోవింద నామములు పాడవమ్మా ! నీకు బాగా వచ్చును.

పాప—సీత సమర్త పాడవమ్మా, కొంతసేపది పాడి తరువాత దక్షునియజ్ఞము పాడవచ్చును.

జాన—మీరు పడుచువాళ్ళు; పడుచుపాటలు పాడ మంటారు. కృష్ణా రామా యని రెండుముక్క లనుకోనియ్య రుగదా! తరుణోపాయము చూచుకొన వద్దటమ్మా. గోవింద నామములు పాడుతాను. మొన్న పాడి వదలిపెట్టిన దగ్గఱ నుండి పాడుతాను.

'ఉగ్రుండై శత్రుఘ్నుడు గోవిందారామ
కండ్లెఱ్ఱజేసెను గోవిందా
కండ్లుతెఱవని పసిబాల గోవిందారామ
శ్రుతకీర్తి కడుపగునేమో గోవిందా

అంతట పాటలు వినకుండనే పాపమ్మ యిట్లు మాట్లాడ నారంభించెను.

పాప—మంగమ్మ! నీకూఁతురుకు నెల దప్పినదట నిజమేనఁటో!

మంగ—అప్పుడే యేలాగు తెలిసినదమ్మ? ఎంత దాఁచవలెనన్నను దాగదు. మాకర్మము నీకు వీరమ్మ చెప్పి నదా యేమి? పెద్దదిగదా యని వీరమ్మతోఁ జెప్పినాను.

రంగ—వింటేనేమమ్మా? ఇంతలో తప్పా? వినిసం తోషించే వాళ్ళముగాని విచారింపము. పోసీ! మాకెందుకమ్మ జానకమ్మ! పాట పాడవమ్మా, ఈగోడవలెప్పుడు నీలా గుండేవే.

పాప—నీకు మనుమరాలు పుట్టినపక్షమున సాకోడు కొన కిప్పించవమ్మా, కలసినవాళ్ళము.

మంగ—నీ కొడుకు పాతికేండ్లవాఁడు. ఏలాగున నియ్యగలమమ్మా ?

పాప—అదొక పెద్దటమ్మా ! నామగనికి నాకుమువ్వ యిఏండ్లహెచ్చుతగ్గు. నేనారు నెలలపిల్లనై యుండగామాతలి నన్ను చేతిలోఁ బెట్టుకొని పెండ్లిచేసినది.

మంగ—మాపిల్లను మేమియ్యము. మీకున్న భాగ్యమునకు దోడు పిల్లకూడానా ?

పాప—(కోపముతో) నీపిల్లఎంత? నీవెంత? ముష్టిపిల్ల యెవరికి గావలె. నీభాగ్యము నీది. నాభాగ్యము నాది. నాకొడుకుపెండ్లిగాకపోతే బ్రహ్మచారియై యుంటాఁడు.

మంగ—బ్రహ్మచారికాకపోతే సన్యాసమిప్పించుకో నాకేమి ?

పాప—అట్టే మాటలురానీకు. కావలిస్తే నీకొడుకునకు సన్యాసమిప్పించుకో (కృష్ణవేణమ్మవైపు దిరిగి) చూచినారమ్మ. నేనన్నమాటలలో తప్పేమున్నది? లోపముంటే నానోటిలో గడ్డిపెట్టండి.

మం—కృష్ణవేణమ్మగారు! దీనికి వచ్చిన యేండ్లెవరికి వచ్చినవమ్మా? ఆబిడన్నమాటలు విన్నారా ?

కృష్ణ—ఆలు చూలు లేదు. కొడుకుపేరు సోమలింగమన్నట్లు, మొదలు పిల్లపుట్టనైనాలేదు. దెబ్బలాటలెందుకు? ఊరుకొండమ్మ. అవతల చావిడిలో మావారున్నారు వాగొంతుఁ బిసిగి చంపుతారు.

రంగ—నే వెళ్ళిపోతానమ్మా! సాయంకాల మైనది. సందెగుమ్మము లూడ్చుకోవలెను.

ఇట్లుమూర్ఖురాండ్రగు స్త్రీలు వృథా ప్రసంగతుల తోడను, వ్యర్థకలహములతోడను, నసంబద్ధ ప్రలాపముల తోడను కాలముగడిపి యిండ్లకుఁ బోయిరి. అన్నపూర్ణమ్మకు రామచంద్రునియందు గోపము నిర్హేతుకముగానే వచ్చినది. రామచంద్రునియం దేమి లోపము లేకున్నను వేంకటరత్నముతోడి సహవాసముచేత నతనికిఁగొన్ని క్రొత్త కష్టములు కూడ వచ్చెను. ఒకనాడు జాముప్రొద్దెక్కిన తరువాత, శరభరాజుగారు సావడిలో గూర్చున్నపుడు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు విరిగిన కంటెను జేతపట్టుకొని, రాయి మీఁదఁదీసిన యొకయుంగరమును బుచ్చుకొని యతి త్వరితముగా వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుట నిలచి యీప్ర కారముగాఁ జెప్ప నారంభించెను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! శరభరాజుగారు! చూచినారా! మీయింటనున్న పిల్లవాఁడు చేసినపని.

శర—ఎవరు? మా రామచంద్రుఁడా! ఏమిపని చేసినాఁడు?

బ్రాహ్మ—రెండునెలల క్రిందట నాకొకకంటెను, రాయిచెక్కిన యుంగరమును దెచ్చి యమ్మినాఁడు. ఆపిల్ల వాఁడు మీయింటిదగ్గఱ నున్నవాఁడేకదాయని నేను సందే హింపక యీవస్తువులను గొన్నాను. ఇది కరఁగించ నిత్తడి వస్తువైపోయినది. ఇత్తడికంటె నాకమ్మినాఁడు. ఇదివజ్రముని యుంగరములో రాయి చూపించినాఁడు. ఇదిగో గాజు రాయి. నాకొంప త్రవ్వినాడు. ఆయవారము జేసిచేసి సూ చించిన సొమ్ముపెట్టి యీనగలు కొనుక్కొన్నాను.

ఈమాటలు వినఁగానే శరభరాజుగా రాశ్చర్యపడి రాజగోపాలమును బిలిచి యతని కేమయిన నీసంగతి దెలి యునేమోయని యడిగెను. కాని యతఁడును మహాశ్చర్యాని మగ్నుఁడై తానెఱుఁగనని చెప్పఁగా రామచంద్రుఁడు స్వచ్ఛ మైన మనస్సుతోను, భయముతో వెలవెల బాఱుమొగము తోను వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుటఁ గూర్చుండెను. అతనిఁ జూడగానే బ్రాహ్మణుఁడు గుండె బాదికొని "ఎంతవాడవు రా నాయనా! వాకొంప ద్రవ్వినావురా" యని యఱచెను. శరభరాజుగా రావస్తువును చేతబట్టుకొని యతనిమీఁదవచ్చి నయానేరమునంతను జెప్పి యిట్లని మాటలాడ నారంభిం చెను.

శర — రామచంద్రుఁడూ! ఈవిషయములో నిజము చెప్పు. ఈవస్తువుల నీబ్రాహ్మణున కమ్మినావా లేదా?

రామ — ఆవస్తువులను నేనే బ్రాహ్మణునకు విక్ర యించినాను.

బ్రాహ్మ — చిత్తగించండి. నేనబద్ధ మాడలేదు. అయ్యో! అయ్యో! చంపినావురా.

రామ — వేంకటరత్నముగారిని బిలిపించండి. రాజగో పాలము! వేంకటరత్నముగారిని దీసికొనిరావయ్యా!

అని రామచంద్రుఁడు చెప్పగా రాజగోపాలము వేంక టరత్నమును దీసికొనివచ్చెను.

రామ — అయ్యా! నేను దీనిరహస్యమంతయు మీకుఁ దెలియఁ జెప్పెదను. వినండి. రెండు నెలలక్రిందట నొకరాత్రి నేను దీపము వెలుగువఁ గూర్చుండి చదువుకొనుచుండగా.

వేంకటరత్నముగారు నన్నుబిలిచి సూర్యనారాయణగారి చేతిలోనుండి యీవస్తువులను బుచ్చుకొని నన్నుకిమ్మపెట్టి మన్నారు.

వేంక—ఛీ! నోరుముయి నామీఁద.

శర—(మాటకడ్డముఁవచ్చి) అతఁడు చెప్పదలచు కొన్న దంతయుఁ జెప్పనిమ్ము. ఆసూర్యనారాయణ యెవరు? అతని దే గ్రామము? వారియింటిపేరేమి?

రామ—ఆయన యింటిపేరు నేనెఱుంగను. ఆయన కోటిపల్లికాపురస్థుడనియు, మిక్కిలి గొప్పవాఁడనియు నాతో వేంకటరత్నము గారు చెప్పి నాచేత నీవస్తువుల నమ్మించిరి.

శరభ—వేంకటరత్నము! నీవేమెఱుగుదువు!

వేంక—అన్నయ్యా! వస్తువులను గొన్నవాఁడు దగ్గ ఱనున్నాఁడుగదా! నేనమ్మినానో బేరముచేసినానో యందు లో నాజోక్యమున్న దేమో కనుఁగొనుఁడు. నే నిందులో నాప్రమాణముగా నేపాపము నెఱుఁగను. ఆసూర్యనారా యణ యెవరో యిప్పుడు విన్నాను.

రామ—నాప్రమాణముగ నేనింతకంటె నేమియు నెఱుఁగను. ఆవస్తువులు నావికావు. నన్ను మీచిత్తమువచ్చి నట్లు శిక్షచేయవచ్చును, కాని న్యాయము కనుగొనండి.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఈపనియంతయు రామచంద్రు నిదే కాని మఱియొకరిదిగాదు. వేంకటరత్నముగారు దీనిలో నేమియు నెఱుఁగరు.

రాజ—బాబయ్యా! ఈవిషయము పూర్తిగా విచా రించినగాని యేపని జేయవద్దు.

శర—విచారించుట కేమున్నది? వస్తువు లపహరించిన వాఁడు రామచంద్రుఁడే. ఇటువంటి దొంగపిల్లవానిని మన యింట పెట్టుకొనుట మనకు ముప్పే.

వేంక—మహారాజులాగ మీరింతయన్నము బెట్టిపెట్టి సంరక్షణ జేయుచున్నందుకు దినియుండలేక దొంగపని జేయ మొదలుపెట్టినాఁడు తినఁగాఁ దినఁగా గారెలు చేదైనవఁట. ఓరి రామచంద్రుఁడు! నీకింత డబ్బు కావలసినపక్షమున వారి నడిగితే వారే యిత్తురుగదా. దొంగగడ్డి దిని నామీఁదకూడ నేరము పెట్టవలెనని యనుకొన్నావు. నేను లేచిన వేళ మంచిదే.

బ్రాహ్మ—ఓరి దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకా! నాకు నీవు డబ్బెక్కడనుండి యివ్వగలవు! శరభరాజుగారా! మీరింటిలోనుండి యీ నిర్భాగ్యుని లేవగొట్టి వేసెదరు సరే. నా డబ్బు మాట యేమిటి? నేనిఁక నీళ్ళు వదలుకొనవలసిన దేనా!

శర—నేనేమి చేయను.

బ్రాహ్మ—అయ్యో? అయ్యో! నూట యేబదిరూపాయలు నీపిండాకూడుమీఁద బెట్టినాను. నీజీవమున కుసూరుమనేడ్చుచున్నాను (అని యేడ్వఁజొచ్చెను)

ఇంతలో నొకదాసి చేతితోఁ జీటి పట్టుకొనివచ్చి 'రామచంద్రుఁడుగారెక్కడ నున్నారండి' యని యడిగెను.

శర—ఎందుకు? ఆచేతిలోని చీటి యేమిటి?

దాసి—మాయమ్మగారు ఉత్తర మిచ్చినారు. ఆయనకేగాని నేనియ్యను.

శర—మీయమ్మగారెవరు! నీ వెవరి దాసివి!

దాసి—చంద్రముఖమ్మగా రిచ్చినారు ఆయన కెక్కడండీ?

శం—ఆచీటి నీలాగియ్యి (అని లాగికొని చదువుచున్నాఁడు) "ప్రాణేశ్వరా! మీరు వ్రాసినయుత్తర మందినది, ఈవేళసాయంకాలము మీరును రాజగోపాలముగారును రావచ్చును. వేంకటరత్నముగా రవ్వుడింటివద్ద నుండరు" అని చదివి యిదేమిటి? భోగముదాని కుత్తరము వ్రాసి తెప్పించుకొనుటఁ గూడ సాగించినావు? విధవా! రాజగోపాలము! అతఁడు, నీవు జేసిన స్నేహమిందుకా? ఓరీ! దౌర్భాగ్యుఁడా! ఆవిధవను గూడి చెడిపోయినావా?

రామ—అయ్యా! నేనెన్నఁడు దాని కుత్తరము వ్రాయలేదు. ఇది యంతయు వేంకటరత్నముగారి మాయోపాయము. నేనేమియు నెఱుఁగను.

శర—వేంకటరత్నము! ఇతఁడు వ్రాసినయుత్తరముతోఁగూడఁ జంద్రముఖిని దీసికొనిరా?

తోడనే వేంకటరత్నము రామచంద్రునికి జరిగినమహాపరాభవమునకుసంతోషించుచుఁ దనప్రియురాలినిబిలుచుకొని వచ్చి వారియెదుట నిలువఁబెట్టెను.

శర—ఏమి చంద్రముఖీ! నీకితఁ డుత్తరమును వ్రాసినాఁడా?

చం—(తలవంచి) వ్రాసినారండీ ఇదిగో—

శర—(చీటి బుచ్చుకొని యిట్లు చదివెను)

"నీవు నాకీవేళ నొక్కమారు మొగముచూపించి తిరిగి లోపలకు వెళ్ళినావు. నీతో మాటాడవలెనని యున్నది నీవు

పీలెప్పుడో తెలియఁ జేసినపక్షమున నేను దప్పక వచ్చెదను. నీతో మాటాడకుండ నేనుండలేను" ఈవెనుకటి యుత్తర మును జదువగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో నిట్ల నెను.

శర—రామచంద్రుఁడూ! నీవ్రాఁత యవునా కాదా!

రామ—వ్రాఁత నాదే కాని, వేంకటరత్నముగారు దన మేనల్లునకు నాచేవ్రాయించినారు పైపేరును గ్రింది వ్రాలు నక్కఱలేదన్నారు.

చంద్ర—ఈయుత్తరము నాకీదాసి పట్టుకొనివచ్చిన దండీ.

శర—ఏమే! దాసిదానా; నీకీయుత్తర మెవరిచ్చినారు?

దాసి—ఆ శాపనయ్య నాచేతికిచ్చి మాయమ్మగారి కిమ్మన్నాడండి.

శర—ఏగుణములున్నను దొంగతనము, లంజతనము, లేకపోతే భరింపవచ్చును. కాని యవి యున్నవానిని భరింప లేము. రామచంద్రుడూ! ఈదినము మొదలు నీవుమాయింట నుండవద్దు. నీదారి నీవు చూచుకో.

అమాటవినఁగానే రామచంద్రుఁడు తనమీఁదఁ బిడు గువడినట్లు దేహమెల్ల ఝల్లుమన దుఃఖము బట్టజాలక వీథి లోనికి లేచిపోయెను. ఇంతలో విశ్వనాథశాస్త్రిలుగా రీసం గతి యంతయు విని వచ్చి కోపావేశములో నోటమాటరాక యున్న శరభరాజుగారిని జూచి మాటలాడుట కదిసమయము గాదని కొంచెముసేపూరకుండెను.

శర—ఎంతపనిఁ జేసినాడండీ! ఏమో మంచివాడను కొన్నాను.

వేంక—నేను మొదటినుండి యాలాగే యనుకొన్నాను. వానినాలిముచ్చు గుణములు, నంగినంగిమాటలుఁ దొంగదొంగచూపులు, ఎక్కువినయములుఁ జూచి వీఁడు త్రతుంటరి యని నేనిదివరకే యనుకొన్నాను. మీరే పొరపాటుపడినారు.

విశ్వ—ఇంతపనిఁ జేసేవాఁడు కాఁడు. చిన్నతనముచేఁ బొరపడవచ్చును.

వేంక—చిన్నతనమా! వాఁడెక్కడి చిన్నవాఁడు! టంకంధరణమేంల్లున్నవి. సిద్ధాన్నము బోర్లదోసికొన్నాఁడు. మీదుమిక్కిలి రాజగోపాలమునుగూడఁ జెఱచుచున్నాఁడు. ఇంటఁదిని యింటివాసములు లెక్కపెట్టినాఁడు. ఎంతబాగు చేయఁ దలఁచుకొన్నాము, వానికి యోగము లేదు.

శర—మాపార్వతి గొంతుకఁ గోసినాను గానునయమే నా మెత్తఁదనము లోకువగట్టి యిష్టమువచ్చినయాట లాడినాఁడు. దొంగతనము దాఁగదండీ చిత్రము.

వేంక—ఎప్పటికయినఁ బాపము బ్రద్దలవక మానదు

బ్రాహ్మ—అయ్యా! నే సెలవు దీసికొని వెళ్ళనా? శరభరాజుగారు! నాకర్మ మింతే ఈముండకొడుకు నాకొరకు దాఁపరించినాఁడు అని వెళ్ళెను.

అందఱును రెండుజాములయినందున భోజనములకు లేచిరి. వేంకటరత్నము మాయోపాయమునందుఁ దనకుగల ప్రజ్ఞనుజూపించియి త్తడివస్తువును, గాజురాయి వేసినయుంగరమును రామచంద్రునిచేతనమ్మించి రామచంద్రుఁడు డాదిన

మున వ్రాసిన యుత్తరమును దాఁచి తుదకాలాగునఁ జంద్రి ముఖ కతఁడు వ్రాసినాఁడని చెప్పి విపత్సముద్రము త్రవ్వి యందులోఁ గుస్తు-వానిని పడవైచి కృతకృత్యుఁడై సఫలమనోరథుఁడై సుఖముగా నుండెను. రాజగోపాలము మాత్రము తంటెను రామచంద్రుఁ డమ్మాటచేతను, జేటిలోనున్న వ్రాఁత యతనిచేయగాఁ జేతను, రామచంద్రునిమీఁద గొంచెమను మానపడుచు యతనిట్టివాఁడు కాఁడని దృఢపరచుకొనుచుఁ దండ్రిగారు దగిన విచారణ జేయక తొందరపడినారని నొచ్చుకొనుచు, స్నేహితుని కొఱకు విచారించుచు, దనమీఁదఁగూడ నిందవచ్చినందులకు సిగ్గుపడుచుఁ దండ్రిగారు భోజనానంతరమున నిద్రించునప్పుడు విశ్వనాథ శాస్త్రిలవారి వీధియరఁగు మీఁదఁ గూరుచున్న రామచంద్రునియొద్దకు మెల్లమెల్లగా బోయి యతనియొద్దఁ గూరుచుండెను. రామచంద్రుఁడును సిగ్గుచేవంచినతలయెత్తక నేత్రములనుండి బాష్పములురాల గోడకుఁ జేరగిలబడి యుండెను. రాజగోపాలము కూడ మిక్కిలివిచారించుచుఁ దుదకు దానేముందుగాఁ బలుకరించెను.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! ఎందుకు విచారించెదవు? కాలవశముగాని నీలోపము లేదు. ఇదిగో జరిగినసంగతి నీ వామూలాగ్రముగ నాకుఁ దెలియజెప్పు. స్నేహితుల దగ్గర దాఁచవలసిన సంగతులుండవుగదా!

రామ—రాజగోపాలమూ! నీకుఁ గూడనామీఁద ననుమాన మున్నదిగదా! ఈవిషయమునం దేదోషము నాయందు లేదు. అని రామచంద్రుఁడు యావద్వృత్తాంత

మును రాజగోపాలమునకు దెలియఁ జెప్పెను. అదివిని రాజగోపాల మిట్లనియె.

రాజ—బాబయ్యా తొందరపడినావు; చక్కఁగా నాలోచింపలేదు

రామ—నన్ను మీయింటనుండి పొమ్మనుటలో నా కన్నవస్త్రములకు లోపము వచ్చినదని విచారములేదు. లోకములో నామీఁదవచ్చిన యీనింద యాచంద్రతారార్కమును బోకుండ నుండునియు, నన్నందఱు దుర్మార్గుఁడనుకొందురనియు నాకువిచారముగా నున్నది. దాదాపుగా రెండుసంవత్సరములు మీయింట నున్నను శరభరాజుగారు నాగుణ మంత మాత్రము తెలిసికొనలేకపోయిరి. పయిగా నిన్ను గూడఁ బాడు చేయుచున్నానని యన్నారు. ఈవిషయమై నేనేమియు నెఱుఁగను. వేంకటరత్నము చేయుచున్నమాయ నెఱుఁగక యందులో బడిపోయినాను. ఏ మొగము బెట్టుకొని యీ గ్రామమందుందును; నన్నెవ్వరు గుమ్మములోనికి రానియ్యరు. నాకర్మగతి యింతమట్టుకు వచ్చినది. ఈయవమానమును నే భరింపజాలను ఈ గ్రామమునుండి ఈవేళనే వెళ్ళిపోయెదను. అని కన్నీళ్ళు దెచ్చుకొని. నాకు దమ్మునివలెనున్న నిన్నువిడిచి యేలాగున బోగలను? నేఁటికి నే నమలాపురమునకు దొంగ నయినాను. నాకుఁ నేటితో ఋణము దీరినది. నేనుజేసిన తప్పులన్నియు క్షమించి నామీఁదఁ గటాక్షముంచు.

రాజ—(కన్నీళ్ళతో) రామచంద్రుఁడూ! నీవు నన్నేలాగున వదలఁజాలకున్నావో నేను నిన్నాలాగునే వదలలేకున్నాను. మనలనిద్దఱిని దైవమింత క్రూరముగా నెడఁబాపి

వందులకు నాదుఃఖమునకు బరిమితిలేదు. నీసద్గుణములు, నీప్రవర్తన నేను మఱువఁగలనా? నేను నిన్నుక్షమించుటకు నీవు నాకెన్నఁడు నేయపరాధముఁ జేయలేదు. నిజము నిలకడమీఁద దెలియును. గ్రామమున నింకెవ్వరికి ననుమానములేదు. నీకీదినమున విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింట భోజనముచెయ్యి. నాతోఁ జెప్పకుండ నీవీగ్రామము వదలబోకు. సాయంకాలము నీకు నేనీసంగతియు వర్తమానము పంపెదను. మాబాబయ్య లేచేవేళ యయినది. నేను వెళ్ళవలెను అనివెళ్ళెను.

రామచంద్రునకు జరిగిన మహావమానమునకు నాతని స్నేహితులు జాలిపడుచుండగా శోభనాచల వేంకటరత్నములు నిర్విచారముగా నుండుటయేగాక తమకతఁడదివఱకుఁ జేసిన యుపకారమునకు వానినొకమాఱు కొట్టవలెనని నిశ్చయించిరి గాని శరభరాజగారియింట నున్నంతకాలము వారికి వీలయినది కాదు. నేఁడు రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి యింటినుండి వెళ్ళిపోవుటచేత వారిస్వాధీనమయ్యెను.

రామచంద్రుని సంగతి యంతయు విని కొందఱువచ్చి యాతనిజూచి పరామర్శ చేసిరి. కొందఱతనిస్థితికి విచారించిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు రామచంద్రుని గొంచెము బ్రతిమాలిలోపలికి దీసికొనిపోయి యన్నముబెట్టించిరి. శరభరాజుగారియింట రామచంద్రుఁ డున్నప్పుడతని యొద్దకు వచ్చి యిచ్చకములాడు వారందఱును, దనకుఁ బ్రాణస్నేహితులనివవా రందఱును లేశమును వానికి సహాయముఃజేయరైరి. రామచంద్రుఁడు సద్గుణుఁడనియు సత్ప్రవర్తన గలవాఁ డనియుస్తోత్రముఁ చేసినవా రిప్పుడితఁడు మహా

దుర్మార్గుఁడని నిందించిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాఁగా దేవదర్శనముచేసి రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారి వీధియరఁగు మీఁదఁ గూర్చుండఁగా నతని సహోధ్యాయుఁ డొకఁడువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడెను.

సహ—రామచంద్రుఁడూ! నీకుఁ దటస్థమయిన మహాపదనుగుఱించి నాకు విచారముగా నున్నది. నీవమలా పురములోనే యుందువా? ఎక్కడికయినను బోఁదలంచు కుంటివా?

రామ—నేనీరాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళిపోతాను. ఈ యవమానమును నేను భరింపలేను.

సహ—నిజమే. నామాట విని నాలుగు గడియల రాత్రియయిన తరువాత బయలుదేరి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళు. ఇంక నీవీగ్రామమునం దుండఁగూడదు, నీకు నేనొక యుపాయమును జెప్పఁదలంచుకొన్నాను. నీక్షేమము కోఱకే, నీయిష్టమైన పక్షమున వినుము.

రామ—అయ్యో! వినకేమి? ఈసమయమునందు నామేలు గోరువాఁడు రాజగోపాలము. నీవు గాక యింకెవ్వఁడు?

సహ—నాతోఁగూడరా అని చెప్పి యతఁడు రామచంద్రుని జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొనిపోయి యొక చెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. సందెచీఁకటి గనుక మొగమున మసి బూసికొని యిద్దఱు మనుష్యులు కఱ్ఱలుబుచ్చుకొని తప్పత్రాగినవారికంటె ముందుగా వారిరాకను దెలియఁజేయ నచ్చి గట్టుక్రింద గూర్చున్న సహాధ్యాయుని బట్టుకొని తలమీఁద దయాదాక్షిణ్యములు లేక కొట్టుచుండిరి. అప్పుడు సహాధ్యా

యుఁడు "నేనురో! నేనురో కొట్టకండిరో" యని కేకలు వేయుచున్నను స్మారకము దెలియదు కనుక వారి కామా టలు తెలియక తమపని మానరైరి. అట్లు వారు తమపని గడతేర్చి పోయిన వెనుక రామచంద్రుఁడు దనకుసహాయము చేయవచ్చినవాని కింతమహాపద గలిగినదని విచారించుచు వతనితల గుడ్డ తమపుటకయి చెఱువుగట్టునకు వచ్చెను. నీళ్ళ లోదిగి గుడ్డతడిపి మఱల గట్టెక్కుచుండఁగా నొక చాకలి వాఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి రామచంద్రుని జూచి యిట్లనియె.

చాకలి—అయ్యా! రాజగోపాలముగారు తమ కీచీ టీని, నీమాట నిమ్మని జెప్పినారు అని రహస్యముగా జెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

రాజగోపాల మిచ్చిన యుత్తరమును జెరువుగట్టున నెవరో దృష్టి తీయుటకుఁ బెట్టిన యొక మూకుడులో నున్న దీపముముందఱ చదువుకొనుచు బాధపడుచున్న సహాధ్యా యుని మొగముఁ జూడక తిరిగి యక్కడను రాక వెళ్ళిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము

శోభనాచలమును వేంకటరత్నమును వారి మిత్రమం డలమును, రామచంద్రునిమీఁదఁ గసిదీరక, యతఁ డారాత్రి ము క్తేశ్వరము వెళ్లుననుకొని వారుగూడ వెంబడింపవలెనని

నిర్ధారణచేసికొనిరి. రామచంద్రుఁ డారాత్రి విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటికి భోజనమునకుఁగాని పరుండుటకుఁగాని రాలేదు. శాస్త్రులవారి శిష్యులు గ్రామమునం దంతటను వెదకిరిగాని రామచంద్రుఁడుమాత్రము వారి కగపడలేదు. శాస్త్రులవారు రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగ చచ్చినాఁడని యోచించిరి. రామచంద్రుని బట్టికొనుటకిద్దఱు మనుష్యులను వెంటబెట్టికొని శోభనాచల మారాత్రి జామయిన తరువాత బయలుదేరెను. ఎంత దూరము వెళ్ళినను రామచంద్రుఁడు వారి కగపడలేదు గానిచీకటిలో వచ్చుచున్నవారి కొకవిధమైన యాపద తటస్థమైనది. ఒకపుంతమార్గమునుండి కొంతదూరము పోయినతరువాత మార్గమున కిరుప్రక్కలను గ్రిక్కిఱిసి. యొకదాని యగ్రము నొకటి స్పృశించి పొదరిల్లువలె నల్లుకొనియున్న దట్టమైన చెట్లక్రిందనుండి వారు నడచుచుండగా దైవవశమున శోభనాచలమునకుఁ బాముగఱచెను. కఱచినతోడనే యతడు తనతోఁగూడ వచ్చుచున్నవారి కాసంగతిఁ దెలియఁజెప్పి యొకయడుగైనను బెట్టఁజాలక. యొకచెట్టుక్రిందబయలుమీఁదబట్టనుబరచుకొని పరుండెను. అక్కడనౌషధము లేవియు లేవు. ఆతని పాలికాండ్రిద్దఱును శోభనాచలముకై విచారించుచు మార్గమున నెవ్వరైన వత్తురేమో వారిసాహాయ్యము బుచ్చుకొందమని రెండువైపులజూచుచుండిరి. అప్పు డిఱువది సంవత్సరములవయస్సుగల యొకవైష్ణవుఁడామార్గమున బోవుచు మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగిచూచుచుఁ జీమ చిటుక్కుమన్న నక్కడ కొంతసేపు నిలిచి, యాధ్వనికారణమును దెలిసికొనుచు ధ్వనియైన

వుడెల్ల నలికిపడుచు, సన్ననైన పక్షనామవములు బెట్టుకొని, శరీరమున ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు లేకయే దక్షిణదేశపు పంచె నొకటి గట్టుకొని రెండవపంచెను దలమీదకు ముసుగు వచ్చునట్లు శరీరమునిండఁ గప్పుకొని మార్గమున బోవుచుండెను. అతనిజూడగనే శోభనాచలముయొక్క స్నేహితు లిద్దఱును సంతోషించి యతని సమీపమునకుఁ బోఁగా వైష్ణవుఁడు భయములో వడవడ వణక నారంభించెను. అంతట వారిద్దఱు మాటలాడ నారంభించిరి.

ఒకడు—అయ్యా! మేము దొంగలము కాము మీరు భయపడనక్కఱలేదు. మేము మిక్కిలిఅవసరమైన పనిమీద ముక్తేశ్వరమునుండి యమలాపురమునకుఁ బోవు చున్నారము. దైవవశముచేత మాయజమానుని బుఱ్ఱగు ముట్టుకొన్నది. తమకేమైన మంత్రము వచ్చినపక్షమున నాయనను బ్రతికింపవేడెదము.

వైష్ణ—అయ్యయ్యో! నాకు మంత్రమేమియు రాదు. నాదగ్గఱ మందున్నది. ఆమనుష్యుని నన్ను జూడనియ్యండి. ఆమందు నూరిపోస్తాను.

రెండ—తమపేరెవరండీ యాచార్యులుగారు!

వైష్ణ—రామానుజాచార్యులు నన్ను మీరెక్కడైన నెఱుఁగుదురా?

రెండ—ఎఱుఁగను కాని మొగము చూచినట్లున్నది. అమలాపుర మెప్పుడైన వచ్చినారా?

వైష్ణ—అమలాపురములో నన్ను మీరు చూడలేదు.

మాది తాటిపాక కాపురము; నీవు నన్నెఱుఁగవు. మాది యమలాపురముకాదు.

ఒకఁడు—అయ్యా! ఈలాగు దయచెయ్యండి. ఇదిగో కాముగఱచిన మనుష్యుఁడిక్కడబడున్నాఁడు. బొటనవ్రేలి మీఁదఁ గఱచినది. దేహమంతటి చెమటలుపట్టినది. కాలు వాఁచినది. నోటనుండి నురుగులు గ్రక్కుచున్నాఁడు.

వైష్ణ—స్మారకము దెలియనట్లున్నది. అని దగ్గఱకు బోయి చూచెను.

సర్పదష్టుడైన శోభనాచలమును జూడగనే వైష్ణవు నకు మొగమున వికాసము దప్పిపోయెను. శోభనాచలమునకు స్మారకము దెలియకపోవుట వైష్ణవున కావహించెను. ఆసేవ కు లిద్దఱును శోభనాచలమున కెట్లున్నదనియు మందు వేయ మనియు వారనుచున్న మాటలతనికి వినఁబడవయ్యెను. కాని కొంతసే పాలోచించి ధైర్యముదెచ్చుకొని, నూటనున్న కప్పె నొకదాని కాలిమీఁద నరుగఁదీసి మందుపోసి, మొదటి మోతాదు కొంచెము పనిజేయువఱకును వైష్ణవు డక్కడ వుండి, తా నతిత్వరితముగ ముక్తేశ్వరము పోవలయునని వారితోఁ జెప్పి మఱిరెండు మోతాదుల యౌషధము వారి కిచ్చి రెండుగడియల కొకమారు మందిమ్మనిచెప్పి తానువెళ్ళి పోయెను. ఆతఁడు పోకముందే శోభనాచలమునకుఁ గొంచెము నెమ్మదిగానుండెను. పొరపాటుచేత నావైష్ణవుఁడచట దన తాటియాకుల పుస్తక మొకదానిని వదలిపోయెను. కొంతసే పటికి శోభనాచలమునకు జలివేసినందున స్నేహితు లిద్దఱును దాటియాకులను బ్రోగుచేసి చలిమంట వేయుచు, దాని వెలు

తెరచిన నా పుస్తకమును జూచి యందులో దోపఁబడిన యొక తాటియాకు చీటిని దీసి వారిలో నొకఁడిట్లు చదువనారంభించెను.

"రామచంద్రుడూ! నీవీరాత్రి అమాలాపురమున నున్నపక్షమున బ్రతుకలేవు. నీవొక సహాధ్యాయునితోఁ దిరుగుచున్నావట, వాడు నీస్నేహితుఁడు కాఁడు. శోభనాచలము మొదలగువారు నిన్నుఁగొట్టవలెనని యోచించి నిన్నుఁ జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొని రమ్మని వానిని బంపినారు. నీవీరాత్రి యెకాయెకీని ముక్తేశ్వరము వెళ్ళవలసినది. నేను బంపిన మూటలోఁ దిరుచూర్ణము, దిరుమణి, దక్షిణదేశపు పట్టుబట్టలు, దేలు పాములవలని భయము రాకుండఁ గొన్ని మందులున్నవి. వైష్ణవ వేషమును వేసికొన్నపక్షమున వారునిన్నానవాలు పట్టలేరు. నిన్ను నేను ద్వారలోనే చూడగలను."
-అని యామనుష్యుఁడు చదువగానే రెండవవాఁడు నాలుకఁ గఱచుకొని, చేయిజాడించుకొని విచారసూచకముగా నిట్లు మాటాడెను.

రెండ—అయ్యయ్యో! తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులము. ఇప్పుడు మనకు మందిచ్చిన యీవైష్ణవకుఱ్ఱవాఁడె రామచంద్రుఁడు, మనమెంత యదృష్టహీనులము. ఆకుఱ్ఱవాఁడు మంచియదృష్టవంతుఁడు. వాఁడు చెరువుగట్టునఁగూర్చున్నప్పుడు మనము పంపిన మనుష్యులు త్రాగి రామచంద్రుఁ డనుకొని మనమనుష్యునే కొట్టినారు. వాఁడు చెప్పినది నిజమే. వీఁడు ముక్తేశ్వరమే వెళ్ళుచున్నాఁడు. వీనిని దిరిగి తఱుముకొని వెళ్ళుదమా?.

ఒకఁడు—వద్దు వద్దు. ఈవల శోభనాచలముయొక్క స్థితి బాగుండలేదు. అవైష్ణవుఁడు దప్పకుండా రామచంద్రుఁడే ఆహాహా! ఎంతమంచివాఁడో చూడు! శోభనాచల మతనికిఁ బరమశత్రువైనను వాని కెంతమంచిమందు లిచ్చి వానిప్రాణము నిలిపినాఁడో చూడు. అతఁ డూరకున్న పక్షమున శోభనాచలము చచ్చును.

రెండ—వాఁడు వీనికి విరోధి. చావవలెనని మందు లిచ్చినాఁడేమో, ఆమందు వేయవద్దు అనక ప్రాణభీతి రాఁగలదు. వాఁడు దొంగముండకొడుకు.

ఒకఁడు—రాజగోపాలము కొన్నిమందులఁ బంపినట్లు తాను జాబువ్రాసినాఁడు. మంచి మందులు, అవే రామచంద్రుఁడు మన కిచ్చినాఁడు. అతఁడు మహానుభావుండు, అతనికి మనము నమస్కరించవలెను.

రెండ—శోభనాచలమూ! ఇప్పుడేమి జేయుచున్నావు ?

శోభ—మాయింటికిఁ దీసికొనిపోయి మాయమ్మను జూపించండి. నేను బ్రతుకను.

అంతట వారిద్దఱును శోభనాచలము నెట్లయినఁ దీసికొని పోవలెనని యాలోచించుచుండగా నొకబండి యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఆబండివాని కర్ధరూపాయి నిత్తుమని చెప్పి శోభనాచలము నాబండిమీఁద వేసి తీసికొనిపోయిరి.

అట్లు శోభనాచలము మొదలగువారిచేతఁ దెలియఁబడకుండ దాఁటి రామచంద్రుఁడు ముక్తేశ్వరమునకుఁ బోవుచుండెను. ఆదినము కృష్ణపక్ష నవమిగనుక పదునెనిమిదిగడి

యుల రాత్రివేళకు శత్రువుల దప్పించుకొని వచ్చినందులకు రామచంద్రున కుదయించిన యల్ప సంతోషమువలెనే చంద్రోదయమయ్యెను. కాని రామచంద్రునిముఖ వికాసమువలెనే చంద్రకాంతియు వికాసహీనముగా గ్రుడ్డివెన్నెలవచ్చెను. గ్రుడ్డిలోమెల్ల యన్నట్లు యాస్వల్పకాంతికే రామచంద్రుఁడు సంతోషించుచుడఁగా నప్పుడుత్తరభాగమందుఁ జేటంత మబ్బుపట్టి యాగ్రుడ్డివెన్నెలను దిగమ్రింగుటయేగాక, వృద్ధియై మునుపటికంటెఁ బదిరెట్లెక్కువ చీఁకటిదెచ్చెను. శోభనాచలాదుల యపకీర్తి వలెనే యంతకంత కాచీఁకటి యెక్కువ కాఁగా, రామచంద్రుఁడు గోదావరి యొడ్డునకుఁ బోయి రేవు పడవ పీఠైనపక్షమున దాఁటి యారాత్రి కోటిపల్లె పోవ లెనని యోచించుచు, దారితప్పి రేవుస్థలమునఁగాక మఱియొకచోటఁ గూర్చుండెను. ఆకాశమందలి నక్షత్రగణంబులన్నియుఁ, దమస్వల్ప కాంతులను జూడ నిచ్చుటమాని రామచంద్రుని స్నేహితులవలెనే క్రమక్రమముగాఁ గనఁబడుట మానెను. అంధకారమంతకంతకు మిక్కుటమై, త్రోవనేకాక, యెదుటనున్న వస్తువునుగూడఁ గనఁబడనిచ్చుటలేదు. నల్లని మబ్బులును, మబ్బులలోనుండి మధ్యమధ్య గుండెలు వ్రక్కలు సేయునట్లు బయలువెడలుచున్న యుఱుములను, మొగము నెత్తకుండ వీచుచున్న ఝంఝామారుతములును, రామచంద్రుని మనస్సును గలఁచనారంభించెను. తన్నుఁ గప్పుచున్న యిసుకను నది యిసుకతిన్నెయనియు, మహావాయువు చేతఁ గదల్పఁబడుచున్న తరంగముల ధ్వనిచేఁదన యెదుట నున్నది గోదావరియనియు, రామచంద్రుఁడు దెలిసికొనెను.

అతఁడక్కడఁ గూర్చుండి గొంచెము కాలుజాచగాఁ గాలికే దో మెత్తగాఁ దగిలెను. అది యేదో పరీక్షించి చూచునప్ప టికది కచిక యయ్యెను. తన ముందున్నస్థల మతఁడు బాగు చేసికొనుచుండగాఁ జేతికొక చిన్న యెముకముక్క గ్రుచ్చు కొనెను. అంతటితోఁ బోక కఱ్ఱతోఁ నతఁడు తడ్వి యవతల గొట్టగా నాదెబ్బ యొకకుండమీదఁ దగుల[illegible] ఫటాలునఁ బగిలెను. దానితో నాతని కాస్థలము శ్మశానమై యుండునని యనుమానము తోఁచెను. భయపడి పరధ్యానముగా యోజించుచున్న యాబాలుని వెనుక చెవులుగింగురుమన నొక నక్కగూసెను. అదికూయఁగానే యతని యనుమానము నిజమయ్యెను. అది శ్మశానమను నమ్మకము గలిగిన తోడనే రామచంద్రునికి ముచ్చెమటలు పోసెను. గుండె ఝల్లుమనెను, ధైర్యము చెదరిపోయెను. లేచి పారిపోవుటకైనఁ గాళ్ళలో సత్తువలేకయుండెను, చేతులాడవయ్యెను. నీపని జేయుటకును దోఁచదయ్యెను. దీపము లేదని విచారించుచుండెనుగాని, మధ్యమధ్య వచ్చిన మెఱుపులు వాని భయమును తగ్గించి ధైర్యమును హెచ్చించుటకు మారుగా నారుద్రభూములయందున్న సగముసగము కాలిన కొఱవులను శవములను, గాల్చిన స్థలములను, గట్టుత్రాళ్ళను, గపాలములను రామచంద్రుని కగుపఱచి భయమును వెయ్యిరెట్లధికము చేసెను. ఆ యర్థరాత్రము నంతా భయంకరమైన శ్మశానమందు గాఢాంధకారమునం దొంటరిగా గూర్చున్న యాకుమారునకు, భయంకరముగాఁ జచ్చిన వారి చరిత్రములును, ముసలమ్మలు సెప్పిన దయ్యముల కథలును నప్పుడప్పుడుఁ

దానువిన్న దయ్యముల రూపములును, జ్ఞాపకమువచ్చి, భయోద్రేకముచేత, దన కక్కడనే మరణము గల్గునని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. నడుమనడుమ మబ్బుల నుండి మెఱుపులువచ్చి, క్రొత్త వస్తువులను జూపించునట్లే పరవశమునొందినయతని కప్పుడప్పుడు దెలివివచ్చి క్రొత్తసంగతులు గాన్పించె భయమధిక మగుచుండెను.

ఇంతలో రామచంద్రుని కన్నులనుండి వచ్చిననీళ్ళవలెనే యాకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడ నారంభించెను. చినుకులంతకంత కెక్కువై యాకాశము చిల్లుపడునట్లు కుంభవృష్టిగా నేనుగుతొండములావు ధారలతో వర్షము గురిసెను. ఆవర్షమున భూమినంతను దేజోవంతముగా జేసి యొక మెరుపు వచ్చి రామచంద్రుని కన్నులు మిఱుమిట్లు గొలిపెను. దానితోడనే దిక్కులు ప్రతిధ్వనులు జేయ బ్రహ్మాండము బ్రద్దలగునట్లు పెద్దపిడుగు పడెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు తెలివిగా నుండుటచేత "అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః" అనుశ్లోకమును పఠించి పిడుగు దన మీఁదకు రాకుండ జేసికొనెనుగాని, యా మెఱుపుచేతఁ గన్నులకుఁ జూచునట్టి శక్తియుఁ, జెవులకు వినునట్టి శక్తియుఁ దప్పి. నాల్గునిముషములవఱకు దిరిగిరాలేదు. కీసులో నేలు న్నట్లు ప్రకాశమానమైన యామెరుపువలన, నొకదిబ్బ మీఁద వేయఁబడిన యొక తాటియాకులపాక వాని కగుపడగా, వర్షములోఁ గూర్చుండుట కష్టమని గుడ్డలన్నియుఁ దడసినందున గజగజ చలిచేత వణకుచుఁ బ్రాణ మున్నటి కంటెను నెక్కువలేవి గనుక యాబాధ పడజాలక యాపాక

మఱుఁగునఁ దలదాఁచుకొన వలెనని నిశ్చయించి లేచి మెల్లగాఁ బోయెను. అక్కడయినను వానికి మనస్స్థిమితము కలుగమిఁ బెద్దబానలవంటి కడుపులును, జిన్నసోళ్ళను వంకర కాళ్ళను గల పిశాచములును గన్నులకు గట్టినట్లు వానికి చూపుపరిధిని గనఁబడఁ జొచ్చెను.

అప్పుడొక నల్లని బ్రాహ్మణుఁ డంగవస్త్రమును గట్టుకొని యొక యంగవస్త్రమును మీఁద వేసికొని "నారాయణ నారాయణ" యనుచుఁ శాలవైపునకు వచ్చుచుండెను. వానినిజూచి రామచంద్రుఁడు చేతిలోఁ గొరవిలేకుండుటనుఁ గొరవిదయ్యము గాదని నిశ్చయించి, యాబ్రాహ్మణుఁడు దిన్నగా నడచుచున్నను దన భయముచేత నతఁడు వంకరగా నడచుచున్నట్లు కనఁబడినందున నీదో దయ్యమనుకొని తరువాత మనుష్యుఁడని యెఱిఁగి, శోభనాచలమో వాని మిత్రులో తన్నుఁ జంపుటకు వచ్చుచున్నారని భయపడుచు నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు శాలలోనికి వచ్చి దుఃఖముతో "ఎంత పని జరిగినది దైవమా!" అని విలపించుటచేతఁ దన శత్రుఁడుగాఁడని రామచంద్రుఁడు హీనస్వరముతో నిట్లు పలుకరించెను.

రామ—అయ్యా ? మీరెవరు ? బ్రాహ్మణులేనా ?

బ్రాహ్మ—బ్రాహ్మణులమే. నీవెవరవు? ఇక్కడెందుకున్నావు ?

రామ—నేనారువేల నియోగుల చిన్నవాడను. అమలాపురమునుండి వచ్చుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! మేము వైదికులము. నేను

మిక్కిలి బీదవాఁడను. నాభార్య యీవేళకు తొమ్మిది దినములక్రిందట ప్రసవమైనది. మగపిల్లవాఁడు కలిగినాఁడు. లేక లేక కలిగిన యీమగపిల్లవాఁడీదినమున సందుగొట్టి చచ్చి పోయినాఁడు, నాభార్యకు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినది. చచ్చిన పిల్లవానిని దీసికొనిపోవుటకైనను, మాజాతివారును, మాబంధువులును రాలేదు. కడుపుదుఃఖముతో నేనేయీపసి కూనను, పాతిపెట్టవలసివచ్చెను, అని యేడ్చుచుండెను.

రామ—అయ్యా! దుఃఖపడకండి. మీరు పెద్దలు. అన్నియుఁ దెలిసినవారు. నావలెనే మీరును దురదృష్టవంతులు.

బ్రాహ్మ—నాయనా! నీకేమి కష్టములు గలిగినవి? ఇక్కడి కెందుకు వచ్చినావు?

అని బ్రాహ్మణుఁ డడుగఁగా రామచంద్రుఁడు తన వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి తనమీఁదికివచ్చిన యాయపనిందను, శరభరాజుగారు దన్ను లేవగొట్టుటయు, శోభనాచలాదుల వైరమును దెలియజేయ బ్రాహ్మణుఁ డాశ్చర్యపడి యితనికొఱకు విచారింప నారంభించె. తరువాత వారిట్లు మాట్లాడిరి.

బ్రాహ్మ—పూర్వజన్మకృత మెవరు తప్పింపఁగలరు. నీవు మాయింటికివచ్చి రేపు మాయింటనుండి వెళ్ళుము నీకు బాడిగుడ్డలనిచ్చి యీపూఁటకొంచెము చలిమంటవేస్తానురా,

రామ—అయ్యా! నాకొరకు నాశత్రువులు వచ్చుచుందురు. ముందు మీరునడువుడి, మీవెనుకనే నేనువచ్చెదను. ఎవరయినవచ్చి నాజాడలడిగినపక్షమున వెనుకనున్నానని

జెప్పవద్దు. నాకేదో సంజ్ఞ చేయండి' రామానుజాచార్యులు' అని నన్ను బిలచిన నేను పారిపోగలను.

బ్రాహ్మ—నా ప్రాణము నీ ప్రాణమునకడ్డు వేసి రక్షించెదను.

ఇట్లిద్దఱును బోవుచు గోదావరిగట్టుమీఁద కెక్కునప్పటికి జాము ప్రొద్దుమాత్రమే యున్నది. అప్పుడు దాటియాకుల గొడుగు వేసికొని యొకపురుషుఁడు నెండిమురుగులుఁ బెట్టుకొనియున్న చాకలివానిని వెంటబెట్టుకొని వచ్చుచున్న బ్రాహ్మణుని జూడక చీఁకటిచేత నాముసలి బ్రాహ్మణునికెదురుగాఁ బోయినందున గొడుగుకామ్రుచ్చుకొనెను. బ్రాహ్మణునకు దెబ్బతగిలినందున 'అబ్బా! యెవరురా కన్నుగొట్ట వేసినావు కన్నులు కనఁబడవా!' యని యఱచెనే కొంతసేపు పురుషుఁ డదివిని యెవరో వచ్చినారని దిగఁబడి రాడవైయుని

పురు—అయ్యా! చూడలేదు. క్షమింపవలెను. సు.

బ్రాహ్మ—నీ దేయూరు? నీ వెవరవు?

పురు—మా దమలాపురము. మీకిరువదేండ్ల కుఱ్ఱవాఁ డగుపడినాఁడా?

బ్రాహ్మ—నే నెఱుఁగను. మీపిల్లవాఁ డెవరో నీ వెవరో నాకు దెలియదు. చేతిలో కఱ్ఱలు మీరు నెవరికొంప ద్రవ్వుటకు వచ్చినారు. బుఱ్ఱలు పగులఁగొట్టుటకు వచ్చినారా? దిక్కుమాళ్ళారా?

పురు—అయ్యా! తిట్టకండి, మే మెవనిని గొట్టుటకు రాలేదు. వేఱేపనియుండి వచ్చినాము. మీ రాపిల్లవానిఁ జూచినపక్షమునఁ జెప్పండి.

బ్రాహ్మ—నేను చెప్పను. ఇప్పుడు మా గ్రామము నందు మా తల్లిదగ్గర ఉనున్న వాళ్ళను చేర వేసి మీకుఁ దా న్నైన బుద్ధి చెప్పిస్తాను.

వాడు—కోపములో నోరుముయ్యి బాపనయ్యా! ఇంకా నీలుగుతావేమి?

పురు—ఓరీ! ఆయన జోలికిఁ బోకురా. మనకుఁ గావలసిన మనుష్యుఁడు గాక లేదు. మధ్య నా ముసలి బ్రాహ్మణుని జోలికి వెళ్ళడమెందుకు?

బ్రాహ్మ—అయ్యో! దుర్మార్గుఁడా! నీకు గావలసిన వ్యవంతులు లేదా? దొరికితే చంపివేస్తావా! నీకింతపాయ్యో

బ్రాహ్మ అని మాటాడుచున్న బ్రాహ్మణుని దాఁటి ఇక్కడి త్రిపురుషు లిద్దఱును ముందుకుఁ బోవుచుండగా జూచి బ్రాహ్మణుఁడు 'అలాగు వెళ్ళడమెందుకు? అక్కడ వాడు లేఁడు. అలా వెళ్ళవద్దు వద్దంటేమాన వేమయ్యా' అని చెప్పెను. అతని యాటంకమును జూచి యా పురుషులు రామచంద్రుఁ డక్కడ నున్నాఁడని నిశ్చయించి యటుపోవుచుండగా రామచంద్రుఁడు వారి కగపడకుండ గబగబ జరుగెత్తసాగెను. ఈ పురుషుని వెంటదరుముచు రామచంద్రునిగా నిశ్చయించి యెట్లయిన వానిని బట్టదలచిరి. కొంతదూరము పరుగెత్తి యా క్రొత్త వారిలో నొకఁడు 'రామచంద్రుఁడూ! నేను రాజగోపాలమును బరుగెత్తకు, నీవీలాగు రా, భయము లేదు' అని పురుషుఁడు సెప్పగా రామచంద్రుఁడు ధైర్యమును విడిచి తన శత్రువులు రాజగోపాలము యొక్క పేరు పెట్టుకొని నా రనుకొని

వాడ మరల నాతని కేకను విని దగ్గఱవచ్చి రాజగోపాలమును జూచి సంతోషించి యిట్లు పలికెను.

రామ—రాజగోపాలము! నీ వెందుకీ రాత్రివేళ వచ్చినావు? నాకు సహాయము జేసినందులకు మీ బాబయ్యగారు నిన్నుఁ గూడ లేవగొట్టినారా యేమి?

రామ—లేదు. చాకలివాని చేత మూట నీకుఁ బంపినపుడు నీకు లెక్కయేమైనఁ బంపడము మరచిపోయినాను. పెట్టెలోనుండి నాలుగు రూపాయిలు తీసి యివతలబెట్టి చాకలివాని చేతి కిచ్చుట మఱచినాను. ఇవిగో రూపాయలు పుచ్చుకో. నీవు సురక్షితముగ వచ్చినావా?

రామ—ఏమి సురక్షితము! చావుదప్పి కన్నులొట్టవోయినట్లున్నది. నేను నీయుత్తరమును జూడగానే కొంతసేపు చెఱువుగట్టుమీఁద నాగి కపటియయిన యీ సహాధ్యాయుని జోలికిఁ బోక మఱినాలుగు జాములకు బయలుదేఱినాను. అప్పటికిఁ శోభనాచలము ముందుగానే బయలుదేఱి త్రోవలో—

రాజ—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఆసోది చెప్పకు, నాకుఁ బ్రొద్దువోతుంది. మాయింటనందఱు నిద్రపోవుట గనిపెట్టి నేనిపుడు బయలుదేరినాను. నా పరుపుమీఁద నేను బరున్నట్టుగానే యొకదిండు పెట్టిమీఁద బట్టగప్పి యింటి వాకిలి తలుపు దీసియుంచి వచ్చినాను. మా బాబయ్య లేవకమునుపే వెళ్ళవలెను.

రామ—అయ్యా! నాకొఱకు నీవిట్లు శ్రమపడవలసి వచ్చినదికదా?

అని రామచంద్రుఁడు శోకముం జే రాజగోపాలకుని జాకలి వాఁడును బయలు దేరిరి. రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలము యొక్క సద్గుణములను స్తోత్రముచేసి బ్రాహ్మణునితోఁ జెప్పుచు బ్రాహ్మణుని యింటికిఁ బోయి పొడిబట్టలు గట్టుకొని సుఖముగా నిద్రపోయెను. మఱునాఁడు రామచంద్రుఁ డుదయమున గోదావరిలో స్నానము జేసి ముక్తేశ్వరస్వామివారి దర్శనము జేసి యాదిన మా బ్రాహ్మణునియింట వండుకొని భోజనముఁ జేసి; కోటిపల్లి శోవుటకు సిద్ధముగానుండగా బ్రాహ్మణుని భార్యకు బాలింతరోగమువచ్చి మరణమునకు సిద్ధముగా నుండెను. వరహా యిచ్చినగాని వైద్యుఁ డొకచుక్క మాత్రనైన వేయకుండుటఁ జూచి నవనీతమువంటి హృదయముగల రామచంద్రుఁడు కనికరించి తనకు రాజగోపాల మిచ్చిన నాలుగురూపాయలను వైద్యునికిచ్చి యా బ్రాహ్మణుని భార్యకు మందువేయించెను. రామచంద్రునిచేతి ధనము వదలగానే బ్రాహ్మణుని భార్యకు రోగము గూడ వదలెను. బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని సహాయమువలనఁ దనయాపద యను నదిని దాఁటెను. కాని రామచంద్రునకు గోదావరినది దాఁటుట కెట్టినియేగాని యైనలేదు. ధనములేక శోచించుచున్న రామచంద్రున కొక మంచి యాలోచన తోఁచెను. పూర్వమొకనాఁడు తాను రాజవోలు వెళ్ళుచుండగాఁ బడవ మునిఁగిపోయినప్పుడు ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుని దాను రక్షించెను, ఆతఁ డనేకబహుమానములు దన కప్పుడిత్తుననియు, ముక్తేశ్వర మొక్కపర్యాయము రమ్మని తన్ను బ్రతిమాలిన సంగతియు, రామచంద్రునకు జ్ఞాపకమువచ్చి యా

బ్రాహ్మణుని పేరు లింగరాజని తెలిసికొని యట్టిస్నేహితుం డుండగాం దన కింక భయమక్కర లేదనుకొని, లింగరాజు దగ్గ ఆకుంబోయెను. లింగరాజు రామచంద్రుని జూచి యిప్పటికి రెమూరమి యెనిమిదిమాసము లయినందున వెంటనే యతని ఆనవాలు పట్టజాలక కొంబోలు, లింగరా జతనిం బలుక రింపం డయ్యెను. అవసరము రామచంద్రునిదే కనుక తుదం కతడు మౌనము విడిచి మాటాడెను.

రామ—లింగరాజుగారూ! నన్నెక్కడనైనం జూచి నట్లు జ్ఞాపక మున్నదా?

లింగ—మొగము జూచినట్లు జ్ఞాపకమున్నది కాని, యెవరో చెప్పజాలను మీ రేయూరు?

రామ—మా దమలాపురము కాపురము. నాడుంపడవ మునిగిపోయినపుడు—

లింగ—(మాటకష్టమువచ్చి) ఓహోహో! నీవం టయ్యా! నాడుపడవ మునిగిపోయినపుడు నీవుకూడం బడవలో నున్నావు కావూ. నాసంగతి జ్ఞాపకమూ అదియేమాత్రపు గొప్పసంగతి? నూరువ్యవహారములలో మాకది జ్ఞాపకము రాదు. అయితే నీవిప్పు డీగ్రామ మెందుకు వచ్చినావు?

రామ—నిన్న నొకబ్రాహ్మణునియింట వంట జేసి కొని భోజనము జేసినాను. మీదర్శనముం జేయవలెనని వచ్చి నాను. మీరొక సహాయము జేయవలయును.

లింగ—ఏమిపనిమీంద వచ్చినావు? అదియేదో చెప్పు. నాసాధ్యమయిన పక్షమయినం జూచెదను.

రామ—నేను కార్యాంతరమున గోటిపల్లి వెళ్ళి

చున్నాను. నాకు మీరు నాలుగురూపాయలు బదులిప్పింప
పలయును. నాలుగుమాసములలోఁ దిరిగి యిచ్చివేయగలను.

లింగ—అయ్యో! ఇప్పుడే మీరు రాకముందు నూరు రూపాయలుండగా నొకపెద్దమనుష్యున కిచ్చినాను. ఒకగడియ క్రిందవచ్చినపక్షమున గావలసినన్నిరూపాయలిచ్చియుందును. నాలుగు గాకపోతే మఱినాల్గు పుచ్చుకొనవచ్చును. మీరెక్కడికిపోతారు. నేనెక్కడికిపోతాను. అయ్యయ్యో! రాకరాక మీరువచ్చి యడగడము నాదగ్గఱసమయమునకు లేకపోవడము సిగ్గుగానున్నది.

రామ—సరిసరి మీకు సిగ్గెందుకు? అది నాయదృష్టము. మీరేమిచేయఁగలరు; రేపైన సద్దనంపె యీగ్రామములో నుంటాను.

లింగ—ఉండు. ఏమయిన లెక్క దొరికినపక్షమునఁ జూచి యిస్తాను.

ఈప్రకారము లింగరాజుదగ్గఱ నాలుగురూపాయీలున్నను దనకు మహోపకారము జేసినరామచంద్రునకు నాలుగురూపాయలు బదులిచ్చుటకుఁగూడ నతనిమనసు సమ్మతింపదయ్యె. ధనమీయకున్నను మర్యాదనిమిత్తము రామచంద్రుని భోజనమున కుండు మనియైనఁ జెప్పఁ డయ్యెను. ఆమఱునాఁడు శరభరాజుగారి యింటనుండి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటకుఁ గారణ మేమని లింగరాజడుగఁగా రామచంద్రుఁడు సత్యకాలపుమనిషి కనుక యున్నదున్నట్లు మాయామర్మములు లేకుండఁ జెప్పెను. మూఁడవనాఁడు రామచంద్రుఁడేదోయొకటి నిశ్చయముగఁ దెలిసికొని లింగరాజువద్ద సెలవు

దీసికొని పోవలెనని యింటికివచ్చునప్పటికి లింగరాజొకసంచి రూపాయల ముందువేసుకొని పేరూరినుండిభూమి తాకట్టు బెట్టికవచ్చిన యొక యరవగ్రాస్మానితో వస్త్రాని గుణించి ముచ్చటించుచుండెను. రామచంద్రుని జూడఁగానే యతఁడా ధనమును జూచుటచేత నడుగ నేమోయని భయపడి మహా కోపము వచ్చి దగ్గఱనున్న కుమారుని జూచి 'విధవ' తలుపు వేయుమని యెన్నిమాఱులు చెప్పినను వేయవుగదా? అని వానినొకచఱపు జఱచి లోపల సణుగుకొనుచుండెను అప్పుడు రామచంద్రుఁడు వానిని పలుకరింపగా వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—అయ్యా! లింగరాజుగారూ! తమకీవేళ సామ్మం దినదిశాఁబోలు. నేను నాలుగుదినములనుండి తమకొఱకు నిరీక్షించియున్నాను. ఏదైన దయచేయించినపక్షమున సెలవు దీసికొని వెళ్ళిపోయెదను.

లింగ—(అసూయతో) నానిమిత్తమెవరు నిన్ను నిరీక్షింపుచున్నారు. నీపనిమీద నీవుండి నాకొఱకున్నానని యెదవేమి? నీకు రూపాయలెవరు పోగుబోసికొని కూర్చున్నారు? ఈరూపాయి లెవరిసొమ్మని నీకియ్యను? ఊళ్ళోవాళ్ళ సొమ్మిచ్చినపక్షమున వాళ్లూరకుంటారా?

రామ—తమదగ్గఱ లేకపోయిన పక్షమున మరెక్కడనైన బదులిప్పించండి. మీరుచెప్పిన యెడల నాకెవరు బడితెవారే యిస్తారు, రెండు నెలలలోఁ దీర్చగలను.

లింగ—నాకెవరిస్తారు? నీవేలాటివాఁడవో నేను నాలాటివాఁడినే ఏలినాటిశనిలాగునఁ బట్టుకొని వదలకుండ నున్నావేమి? దీనికి వేళాపాళాలేదూ? నీయవసరమే నీదా?

రామ—ఆదినమున పడవమునిఁగినపుడు మిమ్ములనే బ్రతికింపఁగా నాకు బహుమానముఁ జేయుదుమని ముక్తేశ్వరము రిమ్మనినారుగదా! నాలుగురూపాయలు బదులైననియ్యలేరండి?

లింగ—నీవు నన్ను బ్రతికించినావా? శరీరమంత కొల్లకుక్కవలెఁ దెగఁగఱచి వదలిపెట్టినావు. ఆపుండ్లు నాలుగుమాసములవఱకు మానలేదు. ఒకనినొకఁడు బ్రతికింపఁ గలఁడా? చంపఁగలఁడా? దైవానుగ్రహమున్నది. గనుక నేనుబ్రతికినాను బహుమాన మియ్యడము నాకు విధిగాదు. దయాధర్మభిక్షము ఇస్తే యిస్తాను లేకపోతేలేదు.

రామ—ఆసంగతి యిదివఱకే చెప్పినపక్షమున నేను వెళ్ళిపోదునే. ఇన్నిదినములు నన్ను తేపు మాపని త్రిప్పుటయెందుకు?

లింగ—నోటికి శుద్ధి బద్ధము లేదేమి? నేను నిన్నుండమన్నానా? సొమ్మందదని మొదటే చెప్పినాను. అమలాపురములో దొంగవస్తువులమ్మి మాయూరు పాడుచెయ్యవలెనని వచ్చినావా? నిన్ను గుమ్మములోనికి రానియ్యఁగూడదు, యింతంత బుద్ధులు నీకుండుటచేతనే ధర్మరాజువంటి శరభరాజుగారు నిన్ను లేవఁగొట్టినారు. నేనొక దమ్మిడీనైన నియ్యను. నాయింటికి నీవు రావలసినపని లేదు. నడునడు.

అని లింగరాజుగారు చెప్పగానే గంపంతయాశఁ బెట్టుకొన్న రామచంద్రునకుఁ గోపవిచారము లొక్కసమయమునం దేర్పడెను. కాని కోపమును గనఁబఱుచుట కది సమయముగాదు. కనుక తనస్వాధీనములోనున్న విచారమును మఱి

రొక్కమూలు తెచ్చుకొనెను. లింగరాజువంటి పరమవిశ్వాస ఘాతకుం డెక్కడైన నుండునా? పడవమునుఁగుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు తాను రామచంద్రు నెన్నివిధములఁ గాళ్ళుగడుపులు బట్టుకొని వేఁడుకొనెనో నేఁడన్నివిధముల దయాదాక్షిణ్యములు లేక కసరి కొట్టెను. అతని కేప్రకారముగ మనస్సు తాళెనో తెలియదు. రామచంద్రుఁడు తన కగుపడఁగానే యతనిని జ్ఞాపకము దెచ్చుకొనియు, లింగరా జెఱుఁగనివానివలెను. జ్ఞాపకము లేనివానివలెను నటింప నారంభించెను. తన ప్రాణము రక్షించిన రామచంద్రునకుఁ దాను బహుమానము లిత్తుననియుఁదన యావదాస్తి నిచ్చినను ఋణముతీరదనియుఁ జెప్పి వానిని ముక్తేశ్వరము రమ్మని చెప్పిరి. లింగరాజు నాలుగురూపాయ లతనికి బదులైన నియ్యలేక యతిదీనముగ నున్న యాపిల్లవాని ననరానిమాటలని దరికిఁ జేరకుండఁ గొట్టెను. లోకములో నిట్టి లింగరాజులనేకులున్నారు. ఆశ్చర్యమేల?

ఇట్లు నిర్విణ్ణమనస్కుఁడై యాశాభంగముచేత నాకస్మికదుఃఖముకలిగి పడవదాఁటుట కొకడబ్బైనలేక గోదావరి దగ్గఱ గూర్చుండి రామచంద్రుఁ డిట్లు విచారించెను.

'హా దైవమా! మాదిరాజు శ్రీరాములుగారి గర్భమునఁబుట్టి యాగర్భశ్రీమంతుఁడనైన నాకు రేవుపడవదాఁటుట కొక కానియైన లేకుండఁజేసితివి. నేనెక్కడ పాదము బెట్టిన నక్కడ నిర్ధూమధామమగుచున్నది. నాకుమరణమైన నేల కలుగఁ జేయవు? ఎన్నిదినము లన్నవస్త్రములు లేకుండా బాధపడగలను! మాతండ్రిగారు పోయినది మొదలుకొని

మనా నాఁటివిజకుఁ గష్టమే కానిసుఖ మెఱుఁగను. నావంటిదిక్కు మాలినవాఁడు ప్రపంచమునం దెవ్వఁడు లేఁడు కడుపులోనున్న దుఃఖమునంతను జెప్పుకొందమన్న నిరుపార్శ్వముల బంధువు లన్నమాట లేదుగదా! ఈశ్వరా! ఇప్పటికైన నీవు నామీఁదఁ గనికరము లేకపోవలెనా' అని కన్నీళ్ళు కాలువలుగట్టి నేడ్చుచుఁ నిఁక నింత పాడుబ్రతుకు బ్రతుకుటకంటెఁ బ్రాణత్యాగము జేసికొనుట మంచిదని తనకష్టము లంతము చేసికొనఁ దలఁచి దుఃఖతాపముచేత గల్గిన బాధ చల్లని యానందగర్భమునందు ప్రవేశించి తీర్చుకొన నిశ్చయించెను. అప్పుడు ప్రదోషకాల మగుటచేత ముక్తేశ్వరస్వామివారి యాలయమునకుఁ బోయి యీశ్వరదర్శనముఁ జేసి కడపటిసారి యాదేవునకు మనసు తీర మ్రొక్కి తనకువచ్చిన స్తవములన్నియుఁ బఠించి దేవున కెదురుగాఁ గూర్చుండి తాను గవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడే కనుక తన దీనావస్థను దెలుపుకొనుచు నీక్రిందిపద్యములతో నీశ్వరుని స్తుతించెను.

చ. గడపితి నింతకాలమును ♦ గష్టచయంబుల నొంగుచుంటి నీ
పుడమిని మాతృగర్భమునఁ ♦ బుట్టినదాది సుఖింపలేదు నీ
యడుగుల నాశ్రయించి యిఁక ♦ నైన సుఖింపఁగఁ గోరుచుంటి నా
యెడఁ గరుణించి వేగముగ ♦ నీయవె మోక్షము [illegible] నీశ్వరా!

చ. జనకుఁడు దీరె నాకు నతి ♦ శైశవమందు గతించెఁ దల్లియున్
మనమున నన్నుఁ గూర్చి యిఁక ♦ మాత్రము పాటుపడువారు లేరు నే
ననయము చేయజాలకొని ♦ యన్యులపంచల నుండఁజాలనో
యనఘ! కటాక్షముంచి పడి ♦ నంతము జేయవె కష్టజాలమున్.

ఆ. వె. అడుగరానివారి ♦ నడిగితి ద్రవ్యంబు
చేయరానిపనులఁ ♦ జేసినాఁడ
నన్నవస్త్రములకు ♦ ననఘ! నన్ను క్షమించి
ముక్తి నీయవయ్య ♦ భక్తవరద.

ఈశ్వరా! నేనిదివఱ కనేక పాపములను జేసినాను. నన్నే గతి కంపినను భారము నీదే. ఈదిక్కుమాలిన ప్రాణసంరక్షణకొఱ కనేకులకు బాధనిచ్చినాను, నేటితో నాకష్టములన్నియుఁ గట్టెక్కఁగలవు. కరుణించి నీసాన్నిధ్యమును మాత్రము చేర్పుము. ఇదిగో నాచివర నమస్కారములందుకొను'మని చేతులుజోడించి మ్రొక్కి మరల నాకష్టములన్నియు సత్ప్రవర్తనమువల్లగలిగినను నాకెన్నిజన్మములకైన సత్ప్రవర్తనసే దయచేయుము. నాకనేకోపకారములను జేసిన రాజగోపాలమును రక్షింపుము' అని గుడివదలి గౌతమీనది యొడ్డునకు బోయి బలవన్మరణము పాపహేతువని యెఱిఁగియు దుఃఖముచేత నామాట మఱచిపోయి వంశమునకుఁ దానొక్కఁడే కనుక తలిదండ్రులకు గడసారితర్పణమువదలి, బట్ట బిగియఁగట్టుకొని, నడుమున కుత్తరీయమునుజుట్టి జందెము మెడకుఁజుట్టి, నమస్కారము జేసి కంఠములోతు నీళ్ళవరకును బోయెను. పోయి యక్కడనిలుచుండి యెక్కడనో తాటిపాకలోఁబుట్టి యతిసుకుమారముగాఁ బెరిఁగి రాజవోలు మేనమామయుండను గొన్నాళ్ళుండి, యమలాపురమునకుఁ జదువుకొనుటకువచ్చి యుపసందపాలై ముక్తేశ్వరమువచ్చి గోదావరిలో బలవంతముగాఁ జచ్చుచున్న తన్నుగుఱించి విచారించి రాజగోపాలమును దలఁచుకొని, యొకమాఱు నేడ్చి చూచి

యింత నిండు ప్రాణము నీళ్లు పాల్గొట్టుకొందునాయని భయ పడి నాలుగడుగులు వెనుకకువచ్చి. చచ్చెడివానికి భయమెం దుకని మరల లోతునకుఁ బోయి, యెవరును లేరుగదా యని నాలుగుమూలలు పారఁజూచి, కన్నుమూసికొని 'హా దేవా' యని గుభాలున లోఁతునీళ్లలో జేతులుజోడించుకొని మునిఁ గిపోయెను.

అతఁ డొకమాఱు మునిఁగి యీఁతవచ్చిన వాఁడుగా నుక వెంటనే నీళ్ళుద్రాగక తేలెను. అపు డొకమనుష్యుఁడు తడిగోచితోవచ్చి రామచంద్రుని జుట్టుపట్టుకొని మొలలోఁతు నీళ్ళవరకును దీసికొనివచ్చి యక్కడ వానిని నిలువఁబెట్టి దానును నిలుచుండెను. అతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు విశ్రాంతపడి కొంతసేపటికి 'నీ వెవ్వఁడ' వనియడుగఁగా నామ నుష్యు డిట్లుచెప్పెను. "అయ్యా! నేను బల్లెవాళ్ళ చిన్నవాఁ డను. నేనును మావాళ్ళు కొందఱును భద్రాచలమునుండి కలప తెప్పలుగట్టి నీలపల్లి తీసికొనిపోవుచున్నాము. గడియ ప్రొద్దు వేళ మాపిల్లవాఁడు రేవులో నీతలాఁడుచుఁ జేతినున్న వెండియుంగరమును జాఱవేసినాఁడు. రెండుగడియల క్రిందట నేను నీళ్ళలోమునిఁగి యా వస్తువునిమిత్తమై మడుగునఁ గూ ర్చుండి వెదకుచున్నాను ఇదిగో వస్తువు దొరికినది. నేను నీటి లోనుండి బయటికి వచ్చినప్పటికి నీరాడు తేలి మునుఁగుచు న్నారు. తక్షణమే నేనువచ్చి జుట్టుపట్టుకొన్నాను. నావస్తువు దొరకుట కాకుండ బ్రాహ్మణుని బ్రతికించిన పుణ్యముకూడ దక్కినది బాబూ! నేను సెలవుదీసికొని తెప్పమీఁదకువెళ్ళు తాను."

అని పల్లెవాఁడు చెప్పఁగాఁ దాను బలవంతముగా దిగినట్లు వానితోఁ జెప్పక నీవు మంచివాఁడవు, నాప్రాణ మీదినమున రక్షించినావు అని వానిని బాపి తాను మెల్లమెల్లఁగాఁ బట్టలారఁ జేసికొని బ్రాహ్మణుని యింటికిఁ బోవుచు నిట్లాలోచించుకొనెను. "నేను జచ్చిపోవుట దేవునకిష్టము లేదు. నేనేదో గొప్ప యదృష్టమునకే బ్రతికినాను. నేనిఁక జావను. నామీఁద దైవమునకు సంపూర్ణముగా ననుగ్రహము గలదు" అని వితర్కించుకొని, బ్రాహ్మణుని యింటికిఁబోయి పురుఁడు వెళ్ళిపోయినది గనుక వానితోఁ గలసి భోజనముచేసి రేవు దాఁటుటకు సొమ్ము లేదని యాతనితోఁ జెప్పి కొంచెము సొమ్ము గలదేమో యని సిగ్గుపడుచు నడిగెను. భూలోకమునం దవతరించిన కుచేలుఁడగు నాబ్రాహ్మణుడు గర్భదరిద్రుఁడగుటచేత సొమ్ము లేక ప్రాతబిందె నొక కోమటియొద్ద దాకట్టుపెట్టి పదునాలుగణాలు దెచ్చి రామచంద్రునకిచ్చి క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను ఉదయమున లేచి రామచంద్రుఁడు రేవుదాటి కోటిపల్లి వెళ్ళెను. గోదావరిలోఁబడి తేలుటచేత దనకష్టముల నుండి దాను తేలినట్లు రామచంద్రునకు దోఁచెను. కోటిపల్లి వెళ్ళి రామచంద్రుఁడు మహారాజుగారియొద్ద నేదైన నుద్యోగమును దెచ్చుకొనవలెనని యోచించెను. కోటిపల్లి శ్రీమద్విజయనగరపు మహారాజుగారు రాజధానియగు విజయనగరమునం దుండి యుద్యోగస్థుల మూలమున గోటిపల్లి సంగతి యంతయు దెలిసికొనుచు నప్పుడప్పుడా గ్రామము వత్తురు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

రామచంద్రుడు కోటిపల్లి వెళ్ళిన పూట గుణముల యందు రాజమ్మ కన్నగారుగా నుండదగిన యొక పూటకూటిపెద్దమ్మయింట భోజనము చేసెను. పెల్లాపురమున నొక చిన్న యుద్యోగమును సంపాదించుకొనవలెనని యుతనికిష్టము గల్గి యున్నది కాని తనకుద్యోగము నిచ్చు వాడును నిప్పించువాడును లేడు. కోటిపల్లి పరగణాకు శ్రీవిజయనగరపు మహారాజుగా రధికారులు గనుక వారా పరగణాకు వల్లూరి శంకరరావుగారిని ప్రధానోద్యోగస్థునిగా నేర్పఱచిరి. ఆయన సద్గుణ సంపన్నుడును, ధర్మకార్యనిరతుడును, బహుజనోపకారియునై మిక్కిలి కీర్తిగాంచెను. విజయనగర రాజ్య విస్తారకులు, ప్రఖ్యాతపు విజయనగరపుకోటలగట్టించిన ధన్యులునగు శ్రీవిజయరామ గజపతి మహారాజుగా రాకాలమున దేశమును బరిపాలించుచుండిరి. శంకరరావుగారి యధికారము క్రింద నున్నప్పుడు కోటిపల్లి పరగణా మిక్కిలి వృద్ధి నొందుచు వచ్చెను. రామచంద్రుడు శంకరరావుగారి దర్శనము జేయించుమని కచేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులలో గొందఱి నాశ్రయించి ప్రతిదినము వారి వీధియరుగుల మీద సర్వకాలములయందును గూర్చుండు చుండెను గాని వారు మాటలతోనే గాని క్రియలతో నాతనిని సంతోషపెట్టరైరి. తుదకు ప్రాణము విసిగి రామచంద్రుడు తానే స్వయముగా శంకరరావు గారిని జూడవలయునని యాలోచించి గుమ్మము దగ్గఱకువచ్చి లోపలికి పోవుటకు ప్రయత్నించెను గాని గుమ్మ

ముమున్నదగు వెండివిళ్ళలను వేసికొని పులితోలును ధరించి పూర్వాధికారమును జరపుచున్న రాజభటులూ నిడువేసినట్లు వానిని తొంగిచూసియుండిరి. రాజభటు డొకఁడు శంకరరావు గారు నిద్రించుచున్నారనియు, మఱియొకఁడు క్రొత్త మను ష్యుని రానిచ్చినయెడల బంతులవారు కోపింతురనియు, వేఱొకఁడు పంతులవారు వ్యవహారము జూచుచున్నారనియుఁ జెప్పి యుండఁగను వారి నభ్యంతరపెట్టిరి. ఒక భటుఁడు రూపా యుదనకిచ్చినచో రామచంద్రుని లోపలికి దీసికొనిపోదు ననియు, మఱొక డర్ధరూపాయనిచ్చిన దీసికొని పోదుననియు వారందఱును బేరములాడ నారంభించిరి. లంచముల నిచ్చి రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారి దర్శనము చేయుట కిష్టము లేక గుమ్మముముందఱ నాల్గుదినములు పడియుండియు దుద కతఁడు పంతులవారి దర్శనము దొరకనందున విచారాక్రాం తుఁడై పూటకూటి యింటనుండుటచేతఁ దాను దెచ్చిన పదునాల్గురూకలను వ్యయమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు కోటి పల్లి గ్రామము ప్రవేశించిన యయిదవదినము సాయంకా లమునందు శంకరరావుగారు కుడిభుజముమీఁద నెజ్జ సునూలు, ఎడమ భుజముమీఁద నుప్పాడలో బురమా యించి నేయించి చలువచేసిన సన్నని జరీయుత్తరీయమును వైచికొని చేతిలో వెండిపొన్నుగల యొక సన్నని పేపబెత్త మును బట్టుకొని టిక్కుటిక్కుమని తొడుగుకొన్న ముచ్చెలు ధ్వనిజేయ రాజభటు డొకఁడు ముందుగా నడచి యెదుట వచ్చుచున్న మార్గస్థుల నందఱి నొత్తిగించుచుండ, నెవ్వ రితోడనో మాటలాడుచు గోదావరి యొడ్డునకు జల్లగాలి

నిమిత్తమువచ్చిరి. సమయమును వీక్షించి రామచంద్రుడు పంతులుగారి వెంటనే వచ్చి సామానుదిన్నెపై దిగినప్పుడు నమస్కరించెను. శంకరరావుగారును దరిగి నమస్కరించి రామచంద్రుని వృత్తాంతమునుగ నాతని మూలాగ్రముగా నన చరిత్రమును వినిపించెను. దానిని శంకరరావుగారు యొక చిత్రమగు కథవలె విని యాశ్చర్యపడి సామాన్యలక్షణ ములనుబట్టి యాతఁడొక గొప్పయింటివాడనియు విద్యయు నిచ్చి మాట్లాడుటచేత నతడు విద్వాంసుఁడనియు పూర్వులను బట్టి చాకచక్యముగలవాడనియు దెలిసికొని తనకచేరియం దిరువది రూపాయల పనియుండగా దాని నతని కిచ్చిరి. ముత్యాల కోవవలెనున్న యతనివ్రాతయు పనియందు శ్రద్ధయు పైయధికారులయందు గలిగిన విధేయతయును శంకర రావుగారికి రామచంద్రునియందు దయగలిగించెను. తనపని నతివేగము ముగించుకొని రామచంద్రుడు కచ్చేరిలో నున్న మందమతులయొక్కయు, సోమరిపోతులయొక్కయు పనులు గూడ జేసిపెట్టసాగెను. శంకరరావుగారుతప్ప కచేరిలోనున్న యుద్యోగస్థులందఱును లంచగొండులయి ప్రజలను గ్రహ ములవలె పీకుకొని తినుటచేత రామచంద్రునికా కార్యము యిష్టము గుటచేత లంచముల గ్రహించువారిని మంద లించుచు బాధపడుచున్న బీద కాపులకు సహాయము జేయుచు, నాతడు జనసమ్మతమైన పురుషుడయ్యెను. శంకరరావుగారికి దరువాత యుద్యోగస్థుడు దామరాజు పద్మనాభముగారు. శంకరరావుగారికి రెండువందల యేబది రూపాయల జీతము. పద్మనాభముగారికి నెలకు నూటయేబది

రూపాయలజీతమున్ననునతఁడు లంచగొండులకెల్ల నగ్రగణ్యుఁడై
తనకుగావలసి నన్ని లంచములను గ్రహించుచు, క్రిందియుద్యో
గస్థులకిప్పించుచు, భార్యమెడలో నగలు దిగవేసి లక్ష్మితో
దులదూగుచున్నందున రామచంద్రుఁడు లంచములపేర
యిన వినఁడుగనుక వారికందఱకు బరమశత్రుఁడై యుండెను
దేశముననున్న కాఁపులందఱును, దముయిండ్ల కర్మాదులఁ
జేయించి యాచించు బ్రాహ్మణుల నెట్లో స్వల్పదానముల
చేతఁ దృప్తిపఱచుచుండిరిగాని, తమయిండ్ల కెన్నఁడును రాక
మాటిమాటికి బాదపూజలు చేయ్మని పత్రికల నంపుచుఁ
దను కుపవాసవ్రతము నేర్పు ను గచ్చేరిలోనున్న యాబ్రా
హ్మణోత్తములనెంతో ధనమిచ్చి పూజించియు, వారి
యనుగ్రహపాత్రులుగాకయే యుండిరి. ఈ కారణములచేత
రామచంద్రుఁడు చిన్న యుద్యోగస్థుఁడయ్యుఁ దనకంటె
ననేకరెట్లెక్కువ జీతముగల గొప్ప యుద్యోగస్థులకు గూడ
బక్కలో బల్లెమై తనపేరు చెప్పి మాత్రమున వారు భయ
పడునటు ప్రవర్తించుచుండెను. తక్కువవాఁడైనను సన్మా
ర్గుఁడు గొప్పవాఁడైన దుష్టునకు భయహేతు వేగదా! రామ
చంద్రుఁ డాయుద్యోగములోఁ బ్రవేశించిన యాఱుమాస
ములకే శంకరరావుగారతనికి ముప్పది రూపాయలు నిచ్చిరి.
రామచంద్రుఁ డెప్పుడును దురదృష్టవంతుఁడే కనుక నింతలో
మహారాజుగారు శంకరరావుగారిని నాలుగువందల రూపా
యల జీతముమీఁద విజయనగరమునకు రమ్మని యుత్తరువు
జేసిరి. శంకరరావుగారు వెంటనే ప్రయాణమై శ్రీమహారాజు
గారితో రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనాదులఁగూర్చి విన్నవింతు

గనియు, త్వరలో నీతని నభివృద్ధికిఁ దెత్తుమనియు వాగ్దా
నము చేసివెళ్ళిరి. ప్రాపకులు వెళ్ళిపోవుచున్నందునను మిగిలిన
వారు దనకు శత్రువు లగుటను రామచంద్రునకు శంకరరావు
గారి పోవడ విచారముగా నుండెను. లంచగొండుల కంటక
మువలెనున్న శంకరరావుగారు వెళ్ళిపోవుచుండులకు సంతో
షించుచున్న చిన్న యుద్యోగస్థుల యదృష్టముననో రామ
చంద్రుని దురదృష్టవశముననో శంకరరావుగారి యుద్యో
గము పద్మనాభముగారికయ్యెను. పద్మనాభముగారు క్రొత్త
యధికారమును వహింపగానే రామచంద్రునియందు క్రోధ
మునుగూడ వహించి యతడు నవిశ్వాసయుడనియు, టెంకెవాడ
నియు, వ్రాసినదెల్ల దప్పనియు శీఘ్రము మహారాజుగారి కీసం
గతి దెలియజేతునని బెదరించుచు, జీతములో సగము గుం
జాలక్రిందనే తగ్గించుచు నానాక్షోభల బెట్టసాగెను. రామ
చంద్రుడును దైవముమీద భారము వేసి ధర్మమే జయించు
నని శాంతించి యూరకుండెను.

అక్కడ కమలాపురములో రామచంద్రుడు డెందులోనో
దిగి ప్రాణహత్య చేసికొనినాడని యందరు ననుకొనిరి. కృష్ణ
వేణమ్మ దనకు మారుని నిమిత్తమే విచారించినట్లు విచారిం
చెను. శరభరాజుగారును దనమూలమున నిష్కారణముగ
బ్రహ్మహత్య తటస్థమయినదని విచారించి సోమానధా
నుల నడిగి కొన్ని జపములు చేయించి దోషశాంతిని జేసికొ
నుచుండెను. రాజగోపాల మారవాస్వి మొఱిగినవాడే కనుక
తానును గూడ విచారించినట్లు నటించెనే కాని నిజముగా
దుఃఖపడలేదు. తల్లిదండ్రులు శావసమాచారము నెఱుఁగజేయ

ను లేదు. వేంకటరత్నము బ్రహ్మానంద భరితు డయి శివ కేంద్రాధిపత్యము వచ్చినట్లుండెను. పార్వతికి వేఱుసంబంధ ములువచ్చెను. పార్వతి వివాహపుమాట జ్ఞాపకమైనప్పుడెల్ల శరభరాజుగారు రామచంద్రుని మరణమునకు దాను కారకుండనని విచారించుచుండెను. గ్రామములోని వారందఱు శరభరాజుగారితో నప్పుడప్పుడు రామచంద్రుని విషయమై మాటలాడుచు నతడు మహాసద్గుణుడనియు, వానిని వెళ్లగొట్టినందున వారికి శాపము గలదనియు జెప్పుచు వచ్చినందున శరభరాజుగారికి రామచంద్రుని వెడలగొట్టినందులకు గొంచెము విచారము కలుగుచుండెనుగాని యాయన కనుమానము సంపూర్ణముగా నివారణ కాలేదు. ఒకనాఁడు శరభరాజుగారును, చాకలివాఁడును గలసి రాత్రిజామైనతరువాత దొడ్డవర మత్యావశ్యకరమైన పని మీఁదఁ బోవుచుండఁ ద్రోవలోనొక నూఱుగజముల దూరముననొక వివాద వినఁబడెను ఆరాత్రివేళ చీఁకటిలోఁగలహ మాడుచున్న వారెవరో తెలుసుకొన వలెనని శరభరాజుగారు కొంచమాగిరి. వివాదపడుచున్న మనుష్యు లిద్దఱును శరభరాజుగారిని చాకలివానినిగాని చూడక తమకదివఱకు జరుగుచున్న కలహమును మానరయిరి. శరభరాజుగారు వెళ్లి యక్కడ నిలుచున్న తరువాత నాపురుషులకిట్లు వివాదము జరిగెను.

ప్రథముడు— అంతకోపము గలవాడవైన పక్షమున నా భాగము నాకు బారవేయరాదా? ఎంతన్యాయమో యంత నాకిచ్చివేయి.

రెండవ వాడు—నీకియ్యవలసిన దేమో నే నిదివఱకే యిచ్చినాను నాదగ్గర నిప్పుడేమియు లేదు. నే నిప్పుడు వీధి లోనికి వెళ్ళుటలేదు. నా కాలు తెగవాచినది. అడుగుదిసి యడుగుబెట్టలేక యల్లాడుచున్నా యని నే చెప్పుచున్నాను.

ప్రథ—అవసరములు దీరిన విక దా? ఏరు దాటి తెప్ప దగులఁబెట్టినావు. కావలసినంత నీచేత జిక్కినది కాదా? నీవె న్నియాటలనైన నాడెదవు. నాజుట్టు నీచేతిలో నున్నది. ఏక నీవీలాగున జేసినావు.

రెండ—(కోపముతో) నీవు నాకు జేసిన సహాయ ములేమిటి? నేనుచేసిన ద్రోహములేమిటి? ఆ వేళ వస్త్రవు లమ్మగా వచ్చిన సొమ్ములో బాతిక రూపాయలు పుచ్చుకొం టివి? అంతకంటె నీకెక్కువ యేలాగున రాగలదు?

ప్రథ—ఛీ! నోరు ముయ్యి; అమ్మినవాని కేబది, నీకే బది నాకేబది యని కదా మొదట నేర్పఱచుకొన్నది. తక్కిన పాతిక నాకియ్యవక్కర లేదా? కష్టపడి యమ్మి నానా బాధలు పడ్డవాళ్ళము మేము, బయటనుండి కజ్జపెత్తనము జేసి యెక్కువలాభమును గొట్టేవాడవు నీవూనా?

. రెండ—దగస్సులు తానేమి. పొట్టకూటికి జేరిన విధవ వునీకియ్యను. నీయబ్బతో జెప్పుకో. మెత్తమెత్తగా నూరు కొన్నందుకా వేషములు వేస్తావు. నీవేషములు నాదగ్గఱ తీసిపెట్టు.

ప్రథ—నీబెదరింపులు నాదగ్గఱ కావు. బ్రహ్మచారి విధవవు. నీవీలాగే గొంతుక కోస్తావని నేనప్పుడే యనుకొ న్నాను. నీమాటలు నమ్మి నిష్కారణముగ నేను రామచం

ప్రమునితో విరోధము దెచ్చుకొని యేమిమెఱుగని పిల్లవానిని నానాహింసలు పెట్టినాను. తమ్ముంబ్లునీవే తీసికొన్నావు. నీవు నేను భోగముదాని కొంప ద్రవ్వినాము. ఇంతదిక్కుమాలిన బుద్ధులున్నవి కనుకనే పాము గరచినది.

రెండ—నీవుమాత్ర మెన్నిపాములు గరవకుండ దాటగలవు. ఇల్లులుకగానే పండుగకాలేదు. నీవునన్నాక్షేపింప నక్కఱలేదు. నాకంటె నీవు రెండాకులెక్కువ చదివినావు. మంత్రిప్రగడవారి వంశమున జెడబుట్టినావు. నీమూలమున శరభరాజుగారు దలయెత్తికొని తిరుగడములేదు.

ప్రథ—నీయంత దుర్మార్గుడను గానులే. ఇంటజూడ మొకటి పెట్టి యందఱి నింటికి బిలిచి కొంపలు దీయుడము లేదు. కూచిమంచివారంతా యగ్రహారములు గట్టించి కీర్తి సంపాదించుచున్నారు. నీవు బ్రహ్మచారివై లోకము తగుల బెట్టుచున్నావు. సిగ్గులేక యింక మాటాడవలెనా!

రెండ—బ్రహ్మచారినైనను నీవలె ముండ నుంచు కొని దానిచేతికూడు దినుటలేదు. ఆ బ్రాహ్మణ ముండా కొడకా! నోరు ముయ్యి సిగ్గులేదేమి?

ప్రథ—నాముండజోలి నీకెందుకు! దానిసంగతి నీవె త్తకు ఏమయిన నన్ను రామచంద్రుని యుసురుగొట్టి చచ్చి పోతావు.

రెండ—నేను తిమ్మంట్లు దీసికొన్నాను. నీవు దొంగ వస్తువు లక్ష్మించినావు.

ప్రథ—వాని సేనమాను చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానము చెప్పించిన మహానుభావుడవు నీవే కాదూ! నేనా లాటిపనులు చేయలేదు.

రెండ—ఛీ, విధవవు. చెప్పుదీసికొని చెంపలు పగుల గొట్టుతాను.

ప్రథ—కొట్టకపోతే నీవు బ్రాహ్మణుడవుగావు, ఏదీ కొట్టు.

రెండ—పాము గఱచినప్పటినుండి నాకాలువాచి కదలనీయడము లేదు, అందుచేత లేవలేనుగాని లేకపోతే నిన్నీ వేళ చంపివేతును విధవా.

ప్రథ—ఆపని నేనే చేస్తాను (అని కఱ్ఱతోఁ గొట్టును)

రెం—ఆ! ఆ! కొట్టు కొట్టు! అని చేతులడ్డము పెట్టుకొనుచు నీలాగు దొర్భృతో వచ్చినదేమిరా, నీసంకటము కుదర్చగలనులే.

ఇట్లా పురుషార్ధులు నొకరిరహస్యము లొకరుబయట పెట్టుకొనుచు గలహామాడుచుండగా శరభరాజుగారు మాటలువిని యందులో నొకడు వేంకటరత్నానియు, రెండవ

వాడు శోభనాచల మనియు గంతధ్వనినిబట్టి యానవాలుపట్టి వాకలివానితోగూడ వారియెదుటకు బోయి నిలచిరి. ఎదుట నిలచిన శరభరాజగారిని జూచి వేంకటరత్నమును, శోభనాచలమును భయవిస్మయములతో గదలలేకపోయిరి. అప్పుడు శరభరాజుగారు వారితో నిట్లు మాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము! ఈ వివాదమేమిటి? నీకు శోభనాచలమెందుకు సామ్మియ్యవలెను? నీకును శోభనాచలమునకునుగల వ్యవహార మేమిటి ?

వేంక—(తలవంచుకొని యూరకొన్నాడు)

శర—ఓరీ దుర్మార్గుడా! నీ వేమో నమ్మకముగల వాడ వనియు నాకు ప్రతిష్ఠ తెత్తువనియు నే ననుకొన్నాను సత్పురుషుడయిన రామచంద్రుని కూటిలో దుమ్ముబోసిన మహానుభావుడవు, నీవేనా? మా మంత్రిప్రగడవారి వంశమున దప్పబుట్టినావురా? నీమాటలను నమ్మి నిష్కారణముగా రామచంద్రుని లేవగొట్టినాను. ఆతని మనస్సెంత క్షోభ పడినదో! మేనమామ చచ్చినాడని దొంగవర్తమాన మతనికిజెప్పి వానిచే దొంగవస్తువులనమ్మించి యాసొమ్ము మీరు పంచుకొన్నారా? అవురా! ఎంతవాడవురా? ఛండాలుడా!

(శోభనాచలముతో) "ఏమయ్యా, నీకుబుద్ధిలేదు అభము శుభము నెఱుగని కుఱ్ఱవాని తెమ్మింట్లు నపహరించుటకు నీకు జేతులెలాగు వచ్చినవయ్యా! పాముగఱచి గాధ

పడుచున్నావు. నీకిప్పటికైన సిగ్గురాలేదా! మీరిద్దఱు మేక తోలును గప్పుకొన్న పెద్దపులులుగదా!

శోభ—(శరభరాజుగారి కాళ్ళమీదఁబడి) 'అయ్యా! రామచంద్రుని సమస్తవిధముల భంగపఱచినాము. ఈ వేంకటరత్నమును నేనును గలసి చేయరాని పాపములన్నియు జేసినాము. తమరు క్షమించినట్లయిన నింకొక్క సంగతినిగూడ జెప్పెదను. తమ పిల్లవాని వస్తువులు—"

శర—(ఆశ్చర్యముతో మాటకష్టమువచ్చి) అవితీసి కుఱ్ఱవానినోట గుడ్డలు కుక్కినారు మీరే! అయ్యో! ఇక మిమ్ము బ్రతుకనీయగూడదు. మీరు లోకమును మ్రింగివేయ గలరు. ఎంతవాళ్ళయిన నవుదురు రామీరు! అన్నా వేంకటరత్నము! మాయింటనుండి మా కుఱ్ఱవానినే చంపదలచుకొన్నావా? ఛీ! నాయెదుటనుండి లేచిపో, నీ మొగమును జూడగూడదు!

వేంక—(ఏడ్చుచు) అందులో నేనేమి యెఱుగనండి, మీ పాదములసాక్షి.

శోభ—అయ్యా మీనరసింహముయొక్క వస్తువులు నేనును మఱియొకఁడును గలసి దీసినాము. వేంకటరత్నమం దులోనేమియు నెఱుఁగడు. నావంటి మహాపాతకుఁడెక్కడను లేడు. నేను రామచంద్రుని గొట్టుటకు వెళ్ళుచుండగా ముక్తేశ్వరముతోవలో నన్ను పాము కఱచినది. నేను రోగముచేతఁ

వేసికొనుచున్నాను, నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇఁక నేఁబ్రతుకను నన్ను క్షమించండి నాకభయమిచ్చినదాక మీకాళ్ళు వదలను.

శర—ఓరీ వేంకటరత్నము! మాయింటనుండి లేచిపో నారామచంద్రుఁడు చచ్చిపోయినాఁడుగదా! నీమూలమున నాకు బ్రాహ్మణ హత్య కూడ వచ్చినది.

వేంక—అతఁడు కోటిపల్లిలో నున్నాఁడట. చచ్చిపో లేదు.

శర—ఇఁక నాతో మీరు మాటలాడవద్దు, పొండి.

అని శరభరాజుగారు ప్రయాణమును మానుకొని గ్రామమునకుఁ దిరిగివచ్చి యింట నందఱితో నాసంగతి చెప్పఁగా వారందఱును నిజము నేటికిఁ దెలిసిందికదాయని సంతోషించిరి. రాజగోపాలము పరవశత్వము జెందెను. శరభరాజుగారు బ్రాహ్మణులను క్షోభపెట్టుట సంపన్న గృహస్థులకు క్షేమముగాదని యోచించి శోభనాచలమును వేంకటరత్నమును క్షమించిరి కాని తిన్నఁగా విచారింపకుండ రామచంద్రుని క్షోభపెట్టినందులకుఁ బరిపరి విధముల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపమును జెందిరి. మఱునాఁడుదయమున లేచి సోమావధానులను బిలిపించి, పార్వతిని రామచంద్రునకిచ్చి వివాహముఁ జేతుననియు, ముహూర్తమును బెట్టుమనియుఁ జెప్పి మంచిలగ్నమును బెట్టించి, రాజగోపాలము శరభరాజుగారు, సోమావధానులును గలసి రామచంద్రునితో నీసంగతిఁ జెప్పుకొనుటకు మధ్యాహ్నము బయలుదేఱి కోటిపల్లి వెళ్ళిరి.

శంకరరావుగారు విజయనగరమునకుఁ బోవుటవలన నేఁబదిరూపాయలపని కచ్చేరిలో నూరకయున్నందున నాపని రామచంద్రునకు నియ్యఁగూడదని పద్మనాభముగారు వ్రాసి నను శంకరరావుగారి సాహాయ్యముచేత నది రామచంద్రునకే యయ్యెను. ఆపని యాతనికైన నెలదినములకుఁ గోటిపల్లి పరగణాయందుఁ గొన్ని దొందరులు గలిగినందునఁ దన్నివారణార్థము మహారాజుగారు శంకరరావుగారి నక్కడకంపెరి. ఆయనవచ్చినతోడనే వ్యవహారము లన్నియుఁ జక్కఁబడెను. ఆయన నాల్గు మాసములక్కడనుండిరి. క్రమక్రమముగా శంకరరావుగారికిని, రామచంద్రునకును బరస్పరానురాగమభివృద్ధిఁజెందెను. శరభరాజుగారును, రాజగోపాలమును సోమావధానులును, వచ్చి రామచంద్రుని యిల్లు తెలుసుకొని యతని యెదుట రాగా వారినిజూడగానే రామచంద్రు డాశ్చర్యపడెను. తరువాత వారినందఱను రామచంద్రుఁడు మర్యాద చేసెను. ఒకరి యోగక్షేమముల నొకరడిగిన వెనుక వారిట్లు మాటాడిరి.

శర——రామచంద్రుడూ! నీకు నేను మహాపకారమును జేసినాను. నీవెట్లు మాయలోఁబడినావో నేనును నట్లే పడినాను. నన్ను నీవు క్షమింపవలెను.

రామ——మీరింతమాట సెలవియ్యవద్దు, మీరు పొరబడినారు. మీరదివరకుఁ జేసిన యుపకారమును నేను మఱువను, ఇదియెల్ల మీచలవే కదా?

శర—నేను మాపార్వతిని నీకిచ్చి వివాహము జేసె దను. వివాహమీ వేళకుసరిగా నెలయున్నది. ఉభయులకుఁ గావలసిన సొమ్మంతయు నేనే వ్యయముచేసెదను. మీబంధువుల నందఱి నీలోగాఁ బిలిచి మాబంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాసిపంపెదను. అప్పటికి నీవు సెలవు బుచ్చుకొని రావలెను. పాలకిగూడ నక్కడనే కుదుర్చియుంచుతాను. మేమింకఁ బ్రయత్నము చేసికొంటాము.

రామ—మాపినతండ్రిని, మా మేనమామను బిలువ వలసినది. అంతకంటె నాకు బంధువులు లేరు.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! శోభనాచలమును, వేంక టరత్నమును దమలోఁదాము కలహమాడి యొకరి రహస్య ములనొకరు బయలుపెట్టుకొనిరి. అది మా బాబయ్యవిన్నాడు నిజము నేటికిఁ దెలిసినది. వేంకటరత్నమును లేవఁగొట్టినాడు.

రామ—దైవానుగ్రహమున్నది కనుక నిట్లయినది.

ఇట్లు వివాహము నిశ్చయించి యారాత్రి వారందఱు నక్కడనుండి రామచంద్రుడు శరభరాజుగారిని శంకరరావు గారి యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి దర్శనము చేయించి యాకాలవు విశ్వాసఘాతుకులవలెఁ గాక తాముద్యోగము చేయుచున్నను బూర్వము శరభరాజు గారి యింట దానున్నను జెప్పుకొనుట కభిమానములేక యాయన తనకుఁ జేసిన మహోపకారముల నెల్ల నుగ్గడించి శరభరాజుగారి గుణము లను దగునట్లు శ్లాఘించెను. వారందఱును మఱునాఁడు

ప్రయాణమైపోయిరి. రామచంద్రుఁడు వివాహమునిమిత్త మొకమాసము సెలవిమ్మని యడిగెను. పద్మనాభముగారు వీలులేదని యుత్తరువుజేసిరి. ఈవర్తమానము రామచంద్రుడు శంకరరావుగారితోఁ జెప్పగా నాయన పద్మనాభముగారిని జీవాట్లుపెట్టి సెలవుయిప్పించిరి. వివాహ మొకవారమున్న దనఁగా రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు వీధియరుగుమీఁదఁ గూర్చుండగా వాని పినతండ్రి జగన్నాథమువచ్చి కూర్చుండి రామచంద్రునితో నిట్లు చెప్పెను. "నాయనా! విన్నావా! జరిగినసంగతి. శరభరాజుగారు నీకుఁ దనకొమార్తె నిచ్చునని ముహూర్తముఁ బెట్టించి మమ్ముల నంపజేసి పిలిచి తిరిగి నాలుగుదినముల క్రిందట వేరే క్రొత్తసంబంధము నిశ్చయించుకొన్నారఁట! మన సంబంధముకంటె గొప్పది తెచ్చుకొన్నారు. వెయ్యిరూపాయలు వరదక్షిణకూడ నిచ్చినారఁట. గొప్పవాడు గనుక చెల్లినది. మనమీలాటిపనిఁ జేసినపక్షమున నాటివాళ్ళు తాటియాకులు గట్టుదురు. వారి నెవరు నోరెత్తి మాటలనలేకపోయినారు. గొప్పవాళ్ళందఱికి వినాశకాల మీలాగే యుండును. చూడు వారుచేసిన నగుబాటుపని.

రామ—(విస్మయముతో) శరభరాజుగా రాలాటిపని జేయుదురా?

జగ—చేయ కేమి? ఆయనపైకాలాగ గపడునే కాని లోపలవిషము. నీవు నీచుఁడవఁట. ఆశరభరాజుగారికి నీకియ్యవలెనని యున్నది. కాని, నీచవుసంబంధమని బంధువు లందఱు

సాక్షేపించినాఁట. అందుచేత నీకు వేఱొక సంబంధము కుదిర్చినాను. నీకిష్టమున్న పక్షమున జేసికొనవచ్చును.

రామ—నీవే పెద్దవాఁడవు. నీకిష్టమైన సంబంధము చేసికొనిరా.

జగ—కపిలేశ్వరపురములో మనవారున్నారు? వారు శరభరాజుగారికన్న గొప్పవాళ్ళు. సంవత్సరమునకు నాలుగు వేల రూపాయలు వారికి భూములమీఁద వచ్చును. పిల్లమరకతమువంటిది. పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుడుగారి కుమార్తె. నీమంచియోగ్యతను జూచి నీకుఁ బిల్లనియ్యవలెనని వారికున్నది. ఆయన వారముదినములలోనిక్కడికివచ్చి నిన్నుఁజూచి ముహూర్తము నిశ్చయించుకొందురు.

రామ—గొప్పవారిని నమ్మఁగూడదు. చెప్పెడుమాట యొకటి చేసెడిదొకటి.

జగన్నాథమీ వర్తమానమంతయు రామచంద్రునితో చెప్పి మఱునాఁడు వెళ్ళిపోయెను. శరభరాజుగారు వేఱుసంబంధము కుదుర్చుకొనుటచేత రామచంద్రుఁడు మునుపటి ముహూర్తమునకు నమలాపురము వెళ్ళలేదు. జగన్నాథముగారు వెళ్ళిన పదిదినముల కొకనాటి రేయి పండ్రెండుగురు బోయీల పాలకీనెక్కి యొకకాగడా వేయించుకొని మంచి బట్టలు ధరించుకొని పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయఁడుగారువచ్చిరి. రామచంద్రుఁడాయన కెదురుగాఁబోయి తీసికొనివచ్చి మర్యాదజేసెను. ఆయనతోఁగూడ నొక బ్రాహ్మణుఁడు పసుపు, కుంకుమ, పండ్లు చాకలివానిచేత దెప్పించి యచట బెట్టెను.

ప్రసా—అబ్బాయీ! మీనాయనతండ్రిగారు వచ్చి నీతో మాటలాడినారా ?

రామ—సంగతు లన్నియుఁ దెలిసినవి. ఆయన వచ్చినారు.

ప్రసా—వివాహ మిప్పటికి కాకున్నొక్కదినమున్నది సిద్ధముగానుండు. మాపిల్ల చిన్నతనమందు జబ్బుపడినప్పుడు మేము వేంకటేశ్వర సాన్నిధ్యమందు వివాహము చేయుద మని మ్రొక్కుకొన్నాము. అందుచేత వాడపల్లెలో నీకార్యము చేయఁదలఁచుకొన్నాను. ఒకనాటి పెండ్లియని సందేహింపకు మని చెప్పి బ్రాహ్మణుఁడు తెచ్చిన పసుపు, కుంకుమ రామ చంద్రునకిప్పించెను. బోయీలు సవారిఁదీసికొని వెళ్ళిపోయిరి బ్రాహ్మణుఁడును వారితో వెళ్ళెను. ప్రసాదరాయఁడుగా రక్కడ మఱునాఁడుండిరి; ఆ దినమున నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రామచంద్రుఁడును, ప్రసాదరాయఁడు గారును మాటలాడుచుండఁగా రాజగోపాలమువచ్చి రామ చంద్రునితో నీ ప్రకారము కఠినముగ మాటాడెను.

రాజ—ఏమోయి రామచంద్రమూ! పరువైన నియోగుల యింటఁబుట్టినావుగదా! నీవీలాటి బుద్ధులెక్కడ నేర్చు కున్నావు? నీకు మాసంబంధ మిష్టమున్నయెడల రావలెను. ఇష్టము లేనిపక్షమున రానని స్పష్టముగాఁ జెప్పవలెను. నీమాత్రము పెండ్లికొడుకు మాకుఁ గుదురకపోఁడు. మొదట వస్తానని చెప్పి ముహూర్తము పెట్టించి రాక మోసము చేయఁ దలచుకొన్నావా! నలుగురు బంధువులలో నగుబాటు

వచ్చి తలయెత్తికొనలేక పోయినాము. ముహూర్తముదాటిన తరువాత నీవురావని మీపెనతండ్రిగారు చెప్పినారు. ఆమాట మొదట మాతోఁ జెప్పక పోయినారా?

ఆ మాటలకు రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడుచుండగా ప్రసాదరాయఁడుగారు తొందరపడ నారంభించిరి. ఇంతలో శంకరరావుగారు గుమ్మము ముందఱికివచ్చి 'రామయ్యా! ఇక్కడేనా' యని యడిగెను.

రామ—'ఇక్కడేనండి అదుగో దిక్కుమాలిన ముండకొడుకు నాకొంపఁ దీసినాడు' యని యరచెను.

శంక—రామయ్యా! తొందర పడకు సంగతిఅంతయుఁ జెప్పు.

రామ—అయ్యా! ఆ కూర్చున్నవాడు నాకుమార్తె నెత్తుకొనిపోయి రామచంద్రునకిచ్చి దొంగతనముగా వాడ పల్లెలో బెండ్లి చేయఁదలచుకొన్నాడు. ఈ దుర్మార్గుడు దినమున కొక్కవేషము వేసికొని లోకమును మోసము చేయుచుండెను.

శంక—అతని చెవులనున్న తమ్మంట్లు మాతమ్మని చెవులనుండెడివని తోఁచుచున్నది.

రామ—ఓయీ ప్రసాదరాయఁడా! నీసంగతి యంతయుఁ జెప్పు. నిన్ను తక్కువ శిక్షతో బోనిత్తుము. లేని పక్షమున నీపాట్లు నీవనుభవింపఁగలవు.

ప్రసా—అయ్యా! నన్ను క్షమింపవలెను. నేటికి నేను దొరికినాను; మాది విడదవోలు కాపురము. నాపేరు చామర్తి జనార్దనము.

రామ—అయ్యా! ఇతని పేరుయొక్క పొడియక్షరములున్న రుమాలు మాకుదొరికినది దానిమీఁదఁ 'చా. జ' యని యున్నది.

శంక—అతని వృత్తాంతము నంతను చెప్పనిండు.

ప్రసా—నేను చిన్నతనమునందె పిత్రార్జితమగు ద్రవ్యమంతయు జూదమునందు వ్యయపెట్టి జోగిగానై యమలాపురము ప్రవేశించి కూచిమంచి శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడనై యనేక పాపములను జేసినాను. శోభనాచలముయొక్కయు, వేంకటరత్నము యొక్కయు ప్రోత్సాహముచేతఁ గర్రా రామయ్యయను పేరుబెట్టుకొని యీరామచంద్రుని మేనమామ వచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానమును జెప్పినాను. దేశిరాజు సూర్యనారాయణ యను పేరు బెట్టుకొని యిత్తడి కంకెను, గాజురాయి వేసిన యిత్తడి యుంగరమును రామచంద్రున కిచ్చి బంగారపు వస్తువులని యమ్మించినాను. శరభరాజుగారి రెండవకుమారుని నగలన్నియు నేను, శోభనాచలము, దీసికొని పిల్లవానినోట గుడ్డలుకుక్కినాము తరువాత నాకును వారికిని వివాదము వచ్చినది. ఇప్పుడు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథము నాయొద్దకువచ్చి రామచంద్రునకు శరభరాజుగారి సంబంధము వచ్చుట కోర్వఁజాలక యాపెండ్లిఁ జెడఁగొట్టి బీదపిల్లను

జేయుమని నన్ను వేడుకొన్నాడు. కాబట్టి నేనీవిధముగా నీబ్రాహ్మణుని కుమార్తెను దొంగిలించుకొని రామచంద్రున కుఁ బెండ్లిజేయఁ దలంచుకొన్నాను. నేఁటికి మీచేతఁ జిక్కినాను.

శంక—నిన్ను వదలరాదు. ఏమోయి వీరాస్వామి! ఈతనిని బట్టుకొని సంకెళ్ళు వేయించు.

అని సంకెళ్ళు వేయించి చామర్తి జనార్దనమును విజయనగరమంపించెను. అక్కడ మహారాజుగా రతనికి నాలుగు సంవత్సరములు చెఱసాలలో నుండునట్లు శిక్షవిధించిరి.

అందఱు నాదినమున నిండ్లకుబోయిరి. మఱునాఁడు శంకరరావుగారు వచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లనిరి. 'అబ్బాయి! నీకు నాకుమార్తె నిచ్చి వివాహము జేయవలె నని యున్నది. నీకుఁ జేసికొనుట కేమైన నభ్యంతరమున్నదా? మాపిల్లను జేసికొన్న యెడల నీవుమిగుల నభివృద్ధిని జెంద గలవు సుమీ' యని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు 'మీరు నన్ను క్షమించవలెను. నేనిదివరకే శరభరాజుగారి కుమార్తెను జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొన్నాను. మధ్య నీజనార్దము వచ్చి యంతరాయము గల్పించినాఁడు. కాని యీపాటికి వివాహమయియుండును కాని మన నియోగులలోనెల్ల మంత్రిప్రగడవారు మిక్కిలి గొప్పవారు. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు మూఁడువేలరూపాయలు వచ్చును. ఆయన జ్యేష్ఠ

కుమారుఁడు రాజగోపాల మిప్పుడు మాయింటనున్నాడు. అతనికి మీకొమార్తెనిచ్చి వివాహముఁ జేయవలసినది. అన్నివిధముల నాకంటె గొప్పసంబంధము' అని చెప్పగా శంకరరావుగారు 'నీవు వారిపిల్లను జేసికొనవలసినది. మాట తప్పకూడదు. నీపెండ్లియైన తరువాత చూచుకొందుము. నీవు వెళ్ళుము' అనిచెప్పిరి. రామచంద్రుడు శరభరాజుగారి సంబంధముకంటె శంకరరావుగారి సంబంధ మెక్కువ దనియు, దానివలనఁ దనకనేకలాభము లున్నవనియు నెఱిఁగి మాట ముందుగా నిచ్చినందునను, జిన్నతనమునందు శరభ రాజుగారి యింటనున్న విశ్వాసముచేతను, శంకరరావుగారి సంబంధమును నిరాకరించి శరభరాజుగారి కొమార్తెనే చేసికొనుటకు నిశ్చయించి యమలాపురమునకు రాజగోపాలముతోఁగూడ బోయెను. త్రోవలో వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—నేను పెండ్లికిరానని మీతో నెవరు చెప్పి నారు! ముహూర్తము నాఁడు మీ రేమనుకొన్నారు.

రాజ—ముహూర్తమునాడు నీవింకను వత్తువని కని పెట్టుకొని కూర్చున్నాము. ఆమఱునాఁడు మీపినతండ్రివచ్చి 'మావాఁడు మీసంబంధమును జేసికొనఁడఁట. ఆయన కింత కంటె నెక్కువవారెవరో వచ్చినారు. మీయిష్టమువచ్చినట్లు మీరుఁ చేసికొనండి' యనిచెప్పెను.

ఆమాటలువిని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడి తన పిన తండ్రియొక్క యోగ్యతలేమికి సిగ్గుపడుచుఁ దనతో నతఁడు

చెప్పినమాటలును ప్రసాదరాయడుగారి సంబంధములును చెప్పి రాజగోపాలమును గడుపు బ్రద్దలగునట్లు నవ్వించుచు నమలాపురముజేరి శరభరాజుగారు మొదలగువారికిఁ గూడ నీవృత్తాంతమును దెలియఁజేసెను.

శరభరాజుగారిదివరకే వివాహప్రయత్నములను జేసి యుండుట వైశాఖశుద్ధ నవమినాఁడు రామచంద్రుఁడు పార్వతిని పెండ్లియాడెను. రామచంద్రుని మేనమామయు నాతని కుటుంబముతప్ప మఱి యేబంధువులును బెండ్లికొడుకువైపు రాలేదు. పెండ్లివారికి విశ్వనాథశాస్త్రులవారియింట విడిది నేర్పఱచిరి. ఉభయులకును గావలసిన ద్రవ్యమంతయు శరభరాజుగారే వ్యయముచేసి పెండ్లి సమస్త వైభవములతోను జేసిరి. శ్రావ్యమైన దూర్యారావములతోడను, ముత్తయిదువుల పాటలతోడను, బచ్చని పందిళ్ళతోడను, విప్రాశీర్వాద ధ్వానములతోడను, వివాహము మనోహరముగా జరిగెను. శరభరాజుగారు తక్కువ సంబంధమును దెచ్చుకొన్నారని వారిబంధువు లెవ్వరును రాలేదు. అమలాపురమునందే విద్యార్థిగా నుండి యచ్చటనే యుపనిందపాలయి, మరల నాగ్రామము నందే కడుమర్యాదగా వివాహ మాడుచున్న రామచంద్రునిఁ జూచి యందఱును సంతోషించిరి. అయిదుదినములును వివాహమైన తరువాత పదునాఱు దినముల పండుగయగువఱకు నమలాపురమునందే యుండి పిమ్మట కోటిపల్లె వెళ్ళెను. వివాహమైన రెండు మాసములలోనే శంకరరావుగారు దమకమార్తెను శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు రాజగోపా

లమున కిచ్చి పెండ్లిఁ జేసిరి. ఇట్లు శరభరాజుగారును శంకర రావుగారును వియ్యంకులగుటచేత రామచంద్రుని యందు శంకరరావుగారు మునుపటికంటె నెక్కువ దయగా నుండిరి. తరువాత రాజగోపాలముకును శంకరరావుగారు విజయనగర మునం దుద్యోగము నిప్పించి యతని నచ్చటికిఁ దీసికొని పోయిరి. వివాహమైన యెనిమిది మాసములకే పార్వతి వ్యక్త రాలయినందున మఱినాలుగు మాసములకు శరభరాజుగా రామెకుఁ దగిన సారెబెట్టి కాపురమునకుఁ బంపిరి. పార్వతియు రామచంద్రుఁడును గోటిపల్లెలోఁ గాపురము చేయుచుండిరి.

సమాప్తము